

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ¹

ΙΑ'

1774, 'Ιουλίου 8 'Αμστερδάμ.

Ευρίσκομαι μὲ ἓνα τίμιό σας γράμμα δοσμένο 'Απριλίου 19, παλαιό, καὶ κατὰ τὸν πόθο σας· μὲ μεγάλη μου στενοχωρία ἔκαμα ὑπομονή, ἕως νὰ λάβω δεύτερό σας γράμμα. Ὁ σοφολογιώτατος σὺρ Διαμαντῆς Κοραῆς ἐπρόλαβε τὸν καιρὸν, μὴν ὑπομένοντας νὰ μὲ βλέπη, εἰς τὸ σπίτι του καὶ διὰ νὰ μείνη ἐλεύθερος, ἐπρόκρινε καλλιώτερα νὰ ἀφανίσῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὴν αὐθεντίαν σας καὶ μὲ ἔβγαλεν ἀπὸ τὸ σπίτι κακῶς ἔχοντας. Καὶ ἄκουσε ἐτούτην τὴν ὄπερα νὰ εὐφρανθῆς—εἰς τῆς 24 τοῦ ἀπερασμένου 'Ιουνίου ἔδωσε τοῦ σκλάβου του ἓνα γράμμα πρὸς ἔμένα καὶ μὲ τῷδωσε, τὸ ἄνοιξα καὶ τὸ ἐδιάβασα καὶ γράφει ἔτσι : 'Ἀδελφέ Σταμάτη· φρόντισον σὲ περικαλῶ διὰ τὴν κυβέρνησίν σου, διὰ νὰ μὴν σκανδαλίζεται ἡ ἀδελφότης βλέποντας μακρυσμένους ἀπὸ τὴν ἱεράν μετ'ἀληψιν. Ἐρρωσο. Ἐγὼ διαβάζοντας ἔμεινα ἐξεστηκῶς καὶ ἔλεγα μὲ τὸν ἑαυτὸν μου : πιθανόν ἐτοῦτο ; Καὶ ἐπειδὴ καὶ ἤκαμεν τέτοιαν ἀπόφασιν, ἔπρεπε νὰ μιλήσῃ καὶ νὰμοῦ εἰπῆ πρῶτα τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ὁποίαν μὲ διώχτει ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ ὄχι ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε χωρὶς αἰτίαν νὰ μὲ διώξῃς. Ἐδῶ θὰ βγάλουν μίαν δουλεύτρα καὶ πρῶτα θὰ τῆς πῶν τὸ σφάλμα της διὰ τὸ ὁποῖον τὴν βγαίνουν. Ἐτῆζι κάνουν οἱ φρόνιμοι ἄνθρωποι.

Ἐγὼ ὡς τόσον βλέποντας πῶς δὲν ἐκαταδέχθηκε νὰ μὲ τὸ εἰπῆ ἐκ στόματος, τοῦ γράφω καὶ ἐγὼ ἓνα γραμματάκι, καὶ τοῦ γράφω ἔτσι : «Σὺρ Διαμαντῆ, αὐτὸ ὅπου μὲ λές διὰ νὰ φροντίσω διὰ τὴν κυβέρνησίν μου, ἐγὼ ἀδελφέ δὲν ἤλθα ἐδῶ ἀπὸ ἑαυτοῦ μου ἀλλὰ ἤλθα μὲ τὴν θέλησιν τοῦ αὐθεντός μου σὺρ Εὐσταθίου Θωμᾶ, καὶ τώρα ὅπου μὲ δίδεις ἄδειαν διὰ νὰ εὐρῶ κυβέρνησιν, ἔχε ὑπομονὴν νὰ γράψῃ τοῦ αὐθεντός μου νὰ μὲ δώσῃ ἄδειαν καὶ ὡσὰν λάβω τὴν ἄδειάν του, εὐθὺς φεύγω ἀπὸ τὸ σπίτι σου. Ἐγὼ, ἀδελφέ, χωρὶς τὴν ἄδειαν τοῦ αὐθεντός μου δὲν ἤμπορῶ νὰ ἀλαργάρω ἀπὸ τὸ σπίτι.

¹ Συνέχεια ἴδε τὸ τελευταῖον φυλλάδιον τοῦ προηγουμένου τόμου.
ΤΟΜΟΣ ΙΒ'. Δεκέμβριος.

Με ἐποῦτο ἐκαρτεροῦσα νὰ λάβω πάλι μία πόστα· περάσοντας μίαν ἡμέραν πρὸς τὸ βράδυ, βλέπω τὸν Ρήγα Νιώτη καὶ ἔρχεται σὸ σπίτι καὶ ἤκανε τὸν λυπημένον, καὶ με λέγει : ὁ σιὸρ Διαμαντῆς με εἶπε νὰ σοῦ εἰπῶ νὰ εὐγῆς ἀπὸ τὸ σπίτι—Τοῦ λέγω : σιὸρ Ρήγα, ἐγὼ δὲν ἤμπορῶ νὰ φύγω ἀπὸ τὸ σπίτι ἂν δὲ λάβω ἄδειαν ἀπὸ τὸν αὐθέντη μου. Με λέγει αὐτός : ὁ σιὸρ Διαμαντῆς δὲν θέλει νὰ εἰξεύρη μῆτε ἀπὸ Στάθη μῆτε ἀπὸ ἄλλον κανεῖν, ἐπειδὴ ἀτός του εἶνε καὶ ὁ Στάθης, ἀτός του καὶ ὁ σιὸρ Πατεράκης, καὶ τοὺς λοιπούς, καὶ ὁ Στάθης νὰ ἐλθῆ ἐδῶ τοῦ λέγει : πῆγαινε νοίκιασε μίαν κάμαραν καὶ κάτσε, καὶ ἂν ἔχῃς λογαριασμὸν με ἐμένα, ἔλα νὰ τὸν ἰδῆς. Καὶ λέγοντάς με αὐτά, με λέγει καὶ ἐποῦτο : Σταμάτη, νὰ σὲ πῶ καὶ τὴν ἀπόφασιν ὅπου ἔκαμεν ὁ σιὸρ Διαμαντῆς· με εἶπεν ἂν δὲν εὐγῆς ἀπὸ τὸ σπίτι, θε νὰ σὲ βγάλῃ με μεγάλο ἀφρόντε¹ (τὸ ὅποιον τὸ εἶπε καὶ τοῦ σιὸρ Μπρίγκου). Λέγω τοῦ Ρήγα : τὸ ἀφρόντε ὅπου θὰ κάμῃ εἰς ἐμένα, τὸ κάνει τοῦ αὐθεντός μου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐγὼ ὅμως δὲν τοῦ εἶπα πῶς δὲν βγαίνω ἀπὸ τὸ σπίτι· ἂν μοῦ ἔλεγεν : εὐγὰ ἀπὸ τὸ σπίτι χωρὶς ἄλλο καὶ τοῦ ἐναντιώνουμου λέγοντάς του πῶς δὲν βγαίνω, τότες ἤμποροῦσε νὰ εἰπῆ αὐτὸ ὅπου λές, καὶ ὄχι με τέτοιαν αὐθάδειαν, ἀλλὰ νὰ με μιλήσῃ ὡσάν χριστιανὸς ὡσάν καὶ ἡ λογιότη του. Ὡς τόσον ἐπειδὴ καὶ γυρεύει νὰ με βγάλῃ με ἀφρόντε, ἐγὼ φεύγω, καὶ τὰ ἐξῆς. Στάς 30 τοῦ ἀπερασμένου Ἰουνίου ἤβγα ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἐνοικίασα μίαν κάμαραν καὶ κάθουμαι ἕως νὰ λάβω τὴν ἀπόκρισί σας. Ἐγὼ, αὐθέντη, διὰ τὴν ἀγάπη σας τὰ ὅσα μοῦ ἔκαμεν ἕως τὴν ὥρα ὅπου εὐγῆκα ἀπὸ τὸ σπίτι δὲν τοῦ εἶπα ποτὲς κανέναν ψυχρὸν λόγον, μόνον τὰ ὑπόφερνα με μεγάλη μου ὑπομονή. Ἀτός μου θαυμάζομαι καὶ θαυμάζω πῶς ὑπέφερα τέτοια δυστυχισμένην ζωὴν τώρα τόσους χρόνους, εἰς τὸ ὅποιο δοξάζω τὸν Θεὸν ὅπου μ' ἔδωσε τόσην ὑπομονή καὶ καθὼς εἶπα ἕως τὴν σήμερον ὅπου εὐγῆκα ἀπὸ τὸ σπίτι δὲν τοῦ εἶπα τίποτις. Καὶ αὐτὸ τὸ ἥκαμα διὰ νὰ μὴ ἔχῃ νὰ εἰπῆ εἰς κάθε καιρὸν πῶς μ' ἔδωκεν ὁ σιὸρ Εὐστάθιος τὸν ἀνθρωπὸν του καὶ διὰ χατηρί του ἐπέμεινα τὰ ὅσα με εἶπεν. Δὲν κάνει χρεῖαν νὰ σὲ γράφω σὲ τί κατὰστάσιν εὐρίσκεται τώρα τὸ σπίτι· ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ὅπου ἔχει, δὲν εἶνε κανένας ἄξιος νὰ παρασταθῆ εἰς καμμίαν σας δουλείαν διὰ τὸ διάφορον σας. Ἐγὼ, αὐθέντη, με ὅλα αὐτὰ ὅπου μοῦ ἤκαμε, βλέποντας τὴν ζημίαν ὅπου ἔχει νὰ σὰς ἀκολουθήσῃ, εἶπα τοῦ Ρήγα νὰ πάῃ νὰ τοῦ εἰπῆ ἂν θέλῃ νὰ πηγαίνω εἰς τὸ σπίτι ὄχι νὰ τρώγω ἢ νὰ κάθουμαι ἐκεῖ, ἀλλὰ νὰ εὐρίσκωμαι εἰς τὴν δούλεψίν του καὶ εἰς τὴν Μποῦρσα,

¹ Προσβολήν.

νὰ ἤμασθε καθὼς καὶ πρῶτα, διὰ νὰ μὴ δώσωμεν κανένα σκάνδαλον εἰς τοὺς ἐδῶ φίλους σας διὰ ποίαν αἰτίαν ἐχώρισα ἀπὸ τὸν σιὸρ Διαμαντῆ; ἀγκαλὰ αὐτοὶ τὸν βλέπουν πῶς εἶνε ὑπερήφανος καὶ ἀκατάστατος, ἐγὼ τί νὰ τοὺς εἰπῶ; Ἄλλο δὲν τοὺς λέγω πᾶρεξ θὰ κάμω μοναχικὸ μου νεγότηζιο καὶ με λέγουν : πῶς εἰμπορεῖ νὰ γείνη αὐτό, ὅπου ὁ αὐθέντης σου σ' ἔστειλεν ἐδῶ διὰ νὰ βλέπῃς τὰ ἰντερέσσα του; Αὐτὸ ἔγινε κακὸ τοῦ Κοραῆ. Καὶ με εἶπαν καὶ τοῦτο : μήπως ἤξεύρεις ταις δουλειαῖς τοῦ Κοραῆ πῶς δὲν πᾶν καλά καὶ διὰ τοῦτο χωρίζεις; Ἄν εἶνε ἔτζι, πρέπει νὰ μᾶς ἀβιζάρῃς. Ἐγὼ τοὺς εἶπα με ὄρο πῶς δὲν εἶνε κανένας φόβος· ἂν ὁ Κοραῆς φέρεται τοιούτης λογῆς, ὁ αὐθέντης μου δὲν εἶνε κανένας ἀνθρωπος ὅπου νὰ μὴν εἰξεύρη τί κάνει καθὼς σὰς εἶνε γνωστό. Ὅμως με ὅλα αὐτὰ οἱ ἀνθρωποὶ ἀπὸ ἀρχήτερα εἶχαν κακὴν ὑπόληψιν εἰς αὐτόν, καὶ τώρα ἔγινε χειρότερα. Ἐγὼ, βλέποντας πῶς τὸ πρᾶγμα δὲν πάει καλά, ἐστοχάσθηκα πῶς θὰ πᾶν ν' ἀρωτήσουν τὸν σιὸρ Στέφανον καὶ τὸν σιὸρ Μπρίγκον, καὶ ἐπῆγα καὶ τοὺς ἠύρα καὶ τοὺς ἐπαρακάλεσα καὶ τοὺς εἶπα ἂν πάῃ κανεῖς νὰ τοὺς ἀρωτήσῃ διὰ ποίαν αἰτίαν ἐχώρισε ὁ Σταμάτης ἀπὸ τὸν Κοραῆ, νὰ τοὺς εἰποῦν πῶς ἀτός του ἠθέλησε καὶ ἐχώρισε διὰ νὰ κάμῃ μοναχικὸν του νεγότηζιο, καὶ ὅ,τι ἄλλο τοὺς ἐφωτίσῃ ὁ Θεὸς ὅπου νὰ εἶναι καλὸν πρὸς τὴν αὐθεντία σου. Ἐγὼ τοὺς ἐπερικάλεσα πολλὰ καὶ τοὺς εἶπα : ἂν εἴστε φίλοι τοῦ αὐθεντός μου καὶ ἀγαπᾶτε τὴν εὐτυχίαν του, πρέπει νὰ κάμετε ἐκεῖνο ὅπου γνωρίζετε πῶς εἶνε διάφορον του. Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι με ἀρωτοῦν νὰ τοὺς εἰπῶ πῶς πᾶνε ἡ δουλειαὶς τοῦ σιὸρ Διαμαντῆ. Βλέπεις, αὐθέντη, σὲ τί ὑπόληψιν τὸν ἔχουν; Ἐγὼ τοὺς εἶπα πῶς με τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἡ συντροφιά εἶνε καλά· ἂν ὁ σιὸρ Διαμαντῆς φέρεται καθὼς τότε βλέπετε, ὁ αὐθέντης μου δὲν εἶνε κανένας ἄπραγος νὰ μὴν ἐξεύρη τί τοῦ γίνεται. Αὐτοὶ ἀποροῦν με τὸ φέριμο τοῦ σοφολογιωτάτου, ἐπειδὴ εἰξεύρουν πῶς ἡ δουλειαὶς του δὲ θὰ πᾶν καλά. Ὁ σιὸρ Μπρίγκος εἶνε ψυχραμένος με τὴν αὐθεντία του, ἐπειδὴ τοῦ ἔκαμε τόσαις καλωσύναις καὶ μίαν ἡμέραν τοῦ ἐζήτησε νὰ τοῦ δάνεισῃ τρεῖς χιλιάδες φιορίνια νὰ τοῦ τὰ ἐπιστρέψῃ μετὰ τρεῖς ἐβδομάδας καὶ τοῦ τὸ εἶπε διὰ ἐγγράφου, καὶ τώρα ἀπέρασαν τρεῖς μῆνες καὶ ἀκόμα δὲν τοῦ τὰ ἔδωκεν. Ὁ σιὸρ Μπρίγκος με κράζει καὶ μοῦ τὸ λέγει, καὶ με θυμὸν, λέγοντάς μας πῶς ἡ αὐθεντία του εἶνε ψεύτης, ἐπειδὴ μῆτε εἰς τὸν λόγον του στέκει, ἀλλὰ μῆτε εἰς τὰ γράμματά του, αὐτός δὲν εἶνε τιμημένος ἀνθρωπος καὶ ἐγὼ φοβοῦμαι ἀπὸ αὐτόν καὶ διὰ τοῦτο θέλω τὰ χρήματά μου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐγὼ τοῦ εἶπα πῶς : πρέπει νὰ ἔχῃς ὑπομονήν, διὰ ἀγάπη τοῦ αὐθεντός μου καὶ μὴν ἔχῃς κανένα

φόβον πῶς θὰ τὰ χάσης. Ἄν ἡ αὐθεντία του δὲν ψηφᾷ τὴν τιμὴ του διὰ τίποτες, ὁ αὐθέντης μου ὁμῶς τέτοια πράγματα δὲν τὰ δέχεται, ἐπειδὴ πάντοτε ἐφέροθηκε τιμημένα, καθὼς σὰς εἶνε γνωστόν. Ἐγγραψεν ἓνα γράμμα πρὸς τὴν αὐθεντία σου κατὰ τὴν ὄρεξιν του καὶ τὸ ἐπῆεν τοῦ σιὸρ Μπρίγκου νὰ ἀπογράψῃ. Ὁ σιὸρ Μπρίγκος, καθὼς μοῦ λέγει, τοῦ εἶπε πῶς : ἐγὼ δὲν κοτῶ νὰ κάμω τέτοιο πρᾶγμα· ἐγὼ σοῦ εἶπα νὰ ἔχῃς ὑπομονὴν τρεῖς μῆνες, ἕως νὰ λάβῃ ὁ Σταμάτης ἄδειαν ἀπὸ τὸν αὐθέντη του, καὶ δὲν ἠθέλησες, καὶ σοῦ εἶπα καὶ τοῦτο πῶς : ἂν ἔχῃς ὀλίγην ὑπόληψιν εἰς τὸν σιὸρ Στάθη, πρέπει νὰ λάβῃς ὑπομονὴν αὐτοῦς τοὺς τρεῖς μῆνας καὶ δὲν ἠθέλησες νὰ τὸ ἀκούσης, καὶ τώρα πῶς εἰμπορεῖ ἐγὼ νὰ ἀπογράψω νὰ γίνω μασκαρᾶς εἰς τὸν σιὸρ Στάθη; Ἀρχήτερα δὲν ἤθελε νὰ τὸ ἀκούσῃ νὰ κάμῃ ὑπομονὴν 3 μῆνες καὶ τώρα παρακαλεῖ νὰ ὑπογράψῃ ψεύματα διὰ τὸ χατήρι του. Ὡς φαίνεται γυρεύει μὲ τὸν τρόπον ὅπου ἐκαταπράυνε τὸν πατέρα του νὰ καταπράυνῃ καὶ τὴν αὐθεντία σου. Ἡ αὐθεντία του εἰς αὐτὸ καυχᾶται πῶς ἠμπορεῖ μὲ ταῖς γραφαῖς του νὰ κάμῃ τὴν ἡμέραν πῶς εἶνε νύκτα, ὁμῶς ματαίως κοπιᾶζει. Ἡ αὐθεντία του, ἂν ἦταν ἀθῶος, δὲν ἔκαμνε χρεῖα νὰ παρακαλῇ τὸν ἓναν καὶ τὸν ἄλλον νὰ γράψουν καλὸ διὰ λόγου του ὡσὰν εἶνε ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου καθαρὰ, ἄς λήῃ καθένας ὅ,τι θέλῃ.

Ἡ αὐθεντία του φαίνεται πῶς ἐγένεεν ἓνα μὲ τὸν Ρήγα Νιώτη, ὅπου ἀπὸς του ὡσὰν ἐπρωτοήρθαμεν εἰς Ἀμστερδάμ, τὸν ἐκατηγοροῦσε πῶς εἶνε ἄχρειος, μουντάρης, ἀκατάστατος, καὶ ἀφίνει τὰ παιδιὰ του καὶ γυρίζουν κακῶς κακοῦ καὶ δὲν τὰ νουθετᾷ, καὶ ἔχει νὰ δώσῃ διὰ αὐτὰ ἀπολογίαν εἰς τὸν Θεόν, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ τώρα ὅπου κάνει καὶ ἡ αὐθεντία του τὰ ἴδια, ἐγένεεν πρῶτα ξαδέλφια. Ὁμοῖος τὸν ὅμοιον ἀγαπᾷ. Λογιᾶζει πῶς θὰ βάλουν αὐτοὺς νὰ ὑπογράψουν. Τοῦ εἶχα χάριν νὰ πάῃ νὰ εὐρῇ τὸν σιὸρ Στέφανον, καὶ ἐκεῖνος εἶνε ἀρκετὸς νὰ τοῦ εἰπῇ ἐκεῖνο ὅπου εἶνε πρὸς συμφέρον του, ὄχι τέτοιους κουρουνοκέφαλους ποῦ δὲν εἶνε ἄξιοι νὰ κυβερνήσουν τὸν ἑαυτὸν τους. Ὁμῶς διὰ λόγου του τέτοιοι ἄνθρωποι δίνουν χαίρι· ὅ,τι τοὺς λέγει νὰ τοῦ λένε εἶνε καλὸ αὐτό. Ὁμῶς τοιοῦτοι ἄνθρωποι δὲν εἶνε φίλοι ἀλλὰ ἐχθροί. Ἀπὸ τοῦτο νὰ καταλάβῃς, αὐθέντη, τὴν ἀγνωσίαν τοῦ Ρήγα, ὅπου ὅσα τοῦ εἶπεν ὁ σιὸρ Διαμαντῆς ἀπάνω εἰς τὸν θυμὸν του νὰ μοῦ εἰπῇ, ἦλθε καὶ μὲ τὰ εἶπεν ἀπαράλλακτα. Ἐτῆζι κάμνουν οἱ ἄνθρωποι ὅπου ἔχουν γνῶσιν; ἀντὶς νὰ κάμῃ καλὸν ἦκαμε ὅλο τὸ ἐναντίον· τὸ Ρήγα ἐρώτησα ἂν τοῦ εἶπεν ὁ σιὸρ Διαμαντῆς τί συμφωνία ἦκαμε μὲ τὴν αὐθεντία σου δι' ἐμένα καὶ μὲ λέγει πῶς τὸν ἀρώτησε καὶ τοῦ εἶπε πῶς

δὲν τοῦ εἶπετε τίποτις διὰ ἐμένα, ἐτοῦτο μόνον τοῦ εἶπετε πῶς θὰ σὰς δώσω καὶ τὸν Σταμάτην μαζί σου καὶ ὄχι ἄλλο τίποτις. Ἐγὼ τοῦ εἶπα : καὶ πῶς εἰμπορεῖ νὰ γείνη αὐτό; Τὸν καιρὸν ὅπου μοῦ εἶπεν ὁ αὐθέντης μου πῶς θὰ μὲ στείλῃ μὲ τὸν σιὸρ Διαμαντῆ, τοῦ εἶπα νὰ τὸν κράξῃ ἐμπροστὰ μου νὰ μιλήσωμε μὲ τί τέλος πρέπει νὰ φέρνεται ὁ σιὸρ Διαμαντῆς μὲ ἐμένα, μὴ τύχη καὶ παγαίνοντας ἐκεῖ γυρεύει νὰ μὲ κρατῇ ὡσὰν δούλον τοῦ τζακίου, καὶ μὲ εἶπεν ὁ αὐθέντης μου πῶς τοῦ ἐμίλησε καὶ τοῦ εἶπε τί λοῆς πρέπει νὰ φέρνεται μὲ ἐμένα καὶ τὰ ἐξῆς. Λέγω τοῦ Ρήγα : καὶ πῶς ἠμπορεῖ νὰ γείνη αὐτό; νὰ μοῦ εἰπῇ ἐμένα ὁ αὐθέντης μου ἄλλα καὶ τῆς αὐθεντίας του ἄλλα; Αὐτὸ εἶνε φανερόν ψεῦμα. Ὁ αὐθέντης μου δὲν εἶνε ἄνθρωπος, καθὼς τὸν εἰξεύρεις, νὰ λήῃ ψεύματα, καὶ ἂν εἶναι ἐτῆζι καθὼς λείει ἡ αὐθεντία του, πῶς δὲν τοῦ εἶπετε τίποτις διὰ ἐμένα, ποῦ ποτὲ δὲν τὸ πιστεύω, μοῦ ἐκάμετε μεγάλο ἄδικο, καὶ στοχασθῆτέ το ὡσὰν φρόνιμος ἄνθρωπος ἂν ἔχω δίκαιον νὰ παραπονοῦμαι. Καὶ ἡ αὐθεντία του διὰ νὰ μὴν καταδεχθῇ τὸν καιρὸν ὅπου ναύλωσεν τὸ καράβι νὰ ἐρωτήσῃ μὲ τί κοντιτζιόνες¹ ναυλῶνουν τὰ καράβια, ἔκαμε τοῦ κεφαλιῦ του καὶ τὸ ἐναύλωσεν χωρὶς νὰ ἔχῃ κανέναν εἰδησιν καὶ τώρα τὰ ἐπῆεν ὁ Μόρες ὅλα τὰ ἐξοδα ὅπου ἔπρεπε νὰ τὰ πληρώσῃ αὐτὸς ὅπου ἦτον καράβι ἐδικό του, καὶ, καθὼς λείει ὁ Σερκῆς ὅπου τὰ ἠξεύρει τὰ μυστικά του, ἐζημιώθηκεν ἀπὸ αὐτὸ τὸ καράβι ὑπὲρ τὰ φιορίνια 1700. Εἶνε τώρα 2 χρόνια ὅπου δὲν ἤθελε νὰ εἰξεύρω τὰ μυστικά τοῦ καντορίου, καὶ ἂν ἦτον τιμημένος ἄνθρωπος, ἀπὸ ἐμένα δὲν ἔπρεπε νὰ φυλάττεται, διότι ἐγὼ δὲν εἶμαι κανέναν ἄνθρωπος ὅπου νὰ θέλῃ τὸ κακό σας καθὼς μὲ καταλάβετε τώρα τόσους χρόνους ὅπου εἶμαι εἰς τὴν δούλεψί σας. Τώρα ὅπου θὰ κάμῃ τὴν παλάντζια², μὲ λείει ὁ Σερκῆς πῶς γυρεύει ἀπὸ χαρτάκια καὶ ἀπὸ τευτεράκια νὰ τὸν σηκώσῃ εἰς τευτέρι. Εἶνε ὑπόθεσις ὅπου εἶνε σχεδὸν 2 χρόνων καὶ εἶνε ἀπέραστος εἰς τὸ τευτέρι, καὶ αὐτὸ ἀπὸ ποῦ προέρχεται; ἀπὸ τὴν ἀμέλειαν ὅπου ἔχει εἰς τὸ νεγότζιο. Ἄν δὲν ἦτον ὁ Σερκῆς νὰ τοῦ κρατῇ τὴν κάσσα, δὲν ἤθελε εἰξεύρει μῆτε ἐκεῖνα ὅπου παίρνει, ἀλλὰ μῆτε ἐκεῖνα ὅπου δίδει. Ἡ αὐθεντία του, αὐθέντη μου, δὲν ἦταν διὰ πραγματευτῆς, ἦταν καλὸς νὰ τὸν ἔστειλεν ὁ πατέρας του νὰ μάθῃ τὴν ἰατρικὴν. Εἰς αὐτὸ ἦταν πολλὰ ἀρμόδιος ὅπου εἶνε σπουδαῖος· μὰ τὸν ἐκάμετε πραγματευτῆν, ὅπου δὲν ἔχει τελείως εἰδησιν τί θὰ εἰπῇ πραγματεῖται.

Ἡ αὐθεντία του φαίνεται ἕως τώρα, κατὰ τὰ ἐξοδα ὅπου κάμνει,

¹ Ὅρους.

² Ἰσολογισμὸν.

νά ἔχη διὰ παρσίματά του ὑπὲρ τὰς 5 χιλιάδας φοιρίνια καὶ λογιάζω τὸ καπιτάλι του νὰ μὴν ἦναι ἄλλα τόσα. Ποῦ θεμελιώνεται καὶ κάνει τόσα ἔξοδα, ἐγὼ θαυμάζω. Τὸ σπαθὶ ὅπου φορεῖ τὸ ἀγόρασε 63 φοιρίνια, καὶ βλέπει πῶς τὸν ἐπῆραν ὅλοι σὲ κακὴν ὑπόληψιν καὶ πάλι τὸ φορεῖ χωρὶς νὰ ντρέπεται ἢ αὐθεντία του, ἢ φαίνεται, ἐντροπὴ δὲν εἰξεύρει τί θὰ εἴπῃ.

Κονοσιμέντα ἤβλεπεν εἰς ρεχίνι εἰς τόσους καὶ ἐπῆε καὶ τὰ ἔδειξε μήπως καὶ εἶνε ψεύτικα. Βλέπεις, αὐθέντη, σὲ τί ὑπόληψιν τὸν ἔχουν; Τὰ ὅποια τὰ ἔδειξαν καὶ τοῦ σιὸρ Στεφάνου καὶ τοὺς εἶπε πῶς τὰ κονοσιμέντα εἶνε καλὰ καὶ ὁ σιὸρ Στάθης εἶνε τιμημένος ἄνθρωπος καὶ μὴν ἔχετε καμμίαν ὑπόψιν εἰς αὐτόν. Ἔβλεπε ἢ αὐθεντία του πλέον διὰ νὰ καθίσῃ ἐδῶ νὰ κἀν νεγότητι; Ἡ αὐθεντία του τὸ κρέντιτο τὸ ἤχασεν, ὅπου αὐτὸ ἔπρεπε νὰ τὸ φυλάξῃ ὡς ἓνα ἀτίμητον διαμάντι. Ἐδῶ βλέπομε τοὺς Ὀλλανδέζους ὅπου εἶνε ὑπέρπλουτοι καὶ πάλι φυλάττουν τὸ κρέντιτό τους καὶ εὐχαριστοῦνται νὰ χάσουν 100 χιλιάδες φοιρίνια παρὰ νὰ τοὺς ἐγγίξῃ εἰς τὸ κρέντιτο. Νὰ ἦταν ἄνθρωπος νὰ ἐπεριπατοῦσε μὲ τὸν φόβον Θεοῦ καὶ νὰ ἐγύρευε τὴν δουλειά του, ἢ συντροφία σας ἤθελε νὰ αὐξήσῃ σὲ καλλίτερα ἀπὸ τὴν πρώτη, ἐπειδὴ στὰς ἀρχὰς εἶχαν μεγάλην ὑπόληψιν, καὶ ὅπου ἤθελε νὰ πάῃ νὰ ζητήσῃ πρᾶγμα, τοῦ ἐδίδαν ὅσον ἤθελεν. Ἡ αὐθεντία του ἔθαρροῦσε πῶς εἶνε ἀπὸ λόγου του ὅπου τοῦ ἔδωσαν πίστιν. Τὴν ἐδίδαν διὰ τὴν αὐθεντία σου καὶ ὄχι διὰ τὴν λογιότητά του. Ὡς τόσον μὲ κακοφαίνεται ὅπου ἐχάσατε τὸν καιρὸν ματαιῶς καὶ δὲν ἐκατορθώσατε τίποτις. Ἡ ἀκαταστασίαίς του τέλος δὲν ἔχω ποῖαν νὰ πρωτογράψω. Τὰ βαμπάκια τὰ ἐχαράμισε τῆς 14 μπάλλαις ὅπου ἦλθαν μὲ καπετὰν Λαγγεντέικ τῆς ἔδωσε στὰ 17 ⁵/₄ χρότα καὶ εὐθὺς τοῦ ἔδωσαν τὰ 17 ⁵/₄. Ὑστερὰ ἀπὸ αὐταῖς ἐπούλησε ταῖς ἄλλαις 30 μπάλλαις ποῦ ἦλθαν μὲ τὸ ἴδιο καράβι στὰ 18 χρότα καὶ εἶδε πῶς ἦλθε κομισιόνε ἀπὸ τὴν Ἐγγλιτέρρα καὶ ἐτράβηξαν 1600 μπάλλαις καὶ ἦταν φῶς φανερό πῶς θ' ἀνέβουν τὰ βαμβάκια καθὼς καὶ ἀνέβηκαν. Λέγουν νὰ ἐπουλήθηκε πρῶτα στὰ 20 χρότα. Δὲν εἶνε ἐντροπὴ του μεγάλη νὰ μὴν εἰξεύρῃ ἀκόμα νὰ κάμῃ διαφορὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα βαμβάκια ἕως τὰ σεκόντα.

Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος χαίρομαι ὅπου ἐγλύτωσα ἀπὸ τὴν αὐθεντία του καὶ δὲν βλέπω ταῖς ἀκαταστασίαίς του νὰ καίεται ἢ καρδιά μου, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος λυποῦμαι τὴν αὐθεντία σου ὅπου ἐμπλεξες μὲ ἓναν τοιοῦτον καὶ περικαλῶ τὸν Θεὸν νὰ σὲ γλυτώσῃ ἀπὸ αὐτόν μὲ καλὸν τέλος. Εἰς τὸ σπίτι ὅπου ἐκαθήσαμεν τώρα, δίπλα μας κάθεται μία νέα καὶ ἐκαταχέρισεν μὲ πεσκέσι νὰ πιάσῃ φιλαίς μὲ αὐτὴν, καὶ ὡς φαί-

νεται, ἢ περισσότερη αἰτία ὅπου μ' ἔβγαλεν ἀπὸ τὸ σπίτι εἶνε αὐτὴ— καὶ μένω.

IB'

Εὐρισκούμεστε σὺν Θεῷ σταῖς 22 τοῦ παρόντος Ἰουλίου καὶ σὰς βεβαιώνω τὴν ἄνωθεν κόπια. Ἐκάμετε πολλὰ φρόνιμα ὅπου δὲν τὴν συνεισστήκατε νὰ βαλθῆτε καὶ ἢ αὐθεντία σας νὰ τοῦ στείλετε πρᾶγμα ἢ νὰ τοῦ ἐμβάσατε λέτεραις. Καὶ ἂν τὸ ἀκολουθήσατε αὐτό, ἢ αὐθεντία του ἤθελε νὰ βαλθῇ χειρότερα ἀπὸ πρῶτα διὰ νὰ σας παραγγέλνῃ πραγματείας χωρὶς ν' ἀπηλογῆται τί λοῆς θὰ τὰ πληρώσῃ καὶ ἦταν βέβαιον πῶς ἤθελε νὰ σας γείνῃ μεγάλος ἀφανισμός. Ἀπὸ ἐτοῦτο νὰ στοχασθῆτε ὅπου εἶχε τόσον χρέος καὶ δὲν στοχάζεται πρῶτα νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὰ χρέη του ὅπου εἶνε ἀναγκαιότερον, μόνον ἐψώνισε πρᾶγμα. Καὶ τώρα ὅπου τότε στενοχωροῦν οἱ χρεωφειλέταις του, ἔβαλεν εἰς ρεχίνη μὲ χέρι τοῦ σιὸρ Μπρίγκου 5 μπάλλαις τσόχαις καὶ μίαν κάσσαν βελουδα, ἢ ὁποιαῖς πραγματείας εἶνε εἰς τὸ κελιτερό τοῦ σιὸρ Μπρίγκου, καὶ διὰ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἐπῆρε ἀπὸ τὴν Τσηγηρηλάρενα φοιρίνια 6000 καὶ ἀπὸ τὸ Νύρε φοιρίνια 3000: καὶ ἐπῆρεν καὶ ἀπὸ τὸν σιὸρ Μπρίγκον 3100: διὰ τὰ ὅποια τοῦ ἔδωσε μίαν μπάλλαν τσόχαις καὶ τώρα τοῦ ζητᾷ τὰ ρέστα, καὶ ἂν δὲν κάμῃ τὸν τρόπον νὰ τοῦ τὰ δώσῃ, λογιάζω πῶς θὰ τοῦ δώσῃ καὶ ἄλλαις τσόχαις. Καὶ τώρα ἔφυγαν τὰ καράβια καὶ τὸ πρᾶγμα στέκει ἀκόμη στὸ κελιτερό τοῦ Μπρίγκου, καὶ πληρώνει διπλᾶ ἰντερέσσα. Τί μεγαλύτερη ἐντροπὴ ἤμπορεῖ νὰ γίνῃ ἐνοῦς πραγματευτῆ; ἀπὸ αὐτοὺς καθένας ὅπου νὰ τὸ ἀκούσῃ εὐθὺς θὰ πῇ πῶς ἔχει τὸν γκάβο χαμένον, διὰ τοῦτο πρέπει καθὼς σας προήγραψα νὰ πάρετε τὰ μέτρα σας καλὰ, νὰ προβάλῃς νὰ διορθώσῃς τὴν δουλειά σας. Ἄν ἤβλεπα, αὐθέντη, πῶς ἦταν ἐλπίδα νὰ πάῃ ἢ δουλειά σας τῆς ἐμπρός, ἐγὼ δὲ σὲ ἐγγράφα ἔτσι, μὰ βλέπω ἢ αὐθεντία του καθὼς ἐφέρθηκε καὶ φέρνεται δὲν εἶνε καμμίαν ἐλπίδα διορθώσεως καὶ τὸ πρῶτο κρέντιτο δύσκολα τὸ λαμβάνει πλέον. Ἰδοῦ ὅπου σας ἤδωσα ἀρκετὰ νὰ καταλάβετε ὅλη του τὴν προκοπὴ καὶ κάμε ὅ,τι σὲ φωτίσῃ ὁ Θεός. Ἐγὼ, αὐθέντη, ἔκαμα τὸ χρέος μου, ἐκεῖνο ὅπου πρέπει νὰ κάμῃ ἓνας ἐμπιστευμένος δούλος πρὸς τὸν αὐθέντη του καὶ πλέον ἀπὸ ἐμένα μὴν καρτερῆς νὰ σὲ γράψω. Τὸ χρέος μου τοῦ ἤκαμα καὶ σας ἐδούλεψα ἐκεῖνο ὅπου ἤμποροῦσα ἕως τὴν ὥραν ὅπου ἤγα ἀπὸ τὸ σπίτι—καὶ μένω.—Διὰ τὴν Σμύρνην πρὸς τὸν εὐγενῆ μοι αὐθέντη σιὸρ Εὐστάθιο Θωμά, δουλικῶς χαιρετῶ.

II'

1774, Σεπτεμβρίου 23, 'Αμστερνάμ.

Εύρισκομαι με ένα μυστικό σας γράμμα σημειωμένο Αύγουστου 3. Είδα την πρόφασιν διὰ τὴν ὁποίαν με ἠύγαλεν ὁ σιὸρ Διαμαντῆς ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ ὡσάν με εἶδε καὶ ἤμουν ἀτακτος, πῶς δὲν με εἶπε καμμίαν ἡμέρα ὡσάν γραμματισμένος ὁποῦ εἶνε καὶ ὡσάν νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ, νὰ μοῦ εἰπῇ : Σταμάτη, αὐτὰ ποῦ κάνεις, ἐμένα δὲν μοῦ ἀρέσουν, καὶ πρόσεχε καλὰ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ περναῖς φρόνιμα ; Καὶ ἂν ἐγὼ δὲν τοῦ ἄκουα καὶ ἀκολουθοῦσα πάλι τὰ μαθημένα μου, εἶχε χρέος καὶ δεύτερον νὰ με ἐλέγξῃ καὶ τέλος πάντων νὰ τὸ γράψῃ τῆς αὐθεντίας σας, λέγοντάς σας : τὸν ἄνθρωπον ὁποῦ μ' ἐδώσατε διὰ νὰ εὐρίσκειται εἰς τὴν δούλεψί μας, κάμνει τόσαις ἀταξίαις τὸν ἐνουθέτησα μίαν καὶ δυὸ φοραῖς, αὐτὸς πάλι ἀκολουθεῖ τὰ μαθημένα του, καὶ ἰδοὺ ὁποῦ σας δίδω τὴν εἶδησιν, ἢ νὰ τόνε διορθώσατε ἀπὸ αὐτοῦ, ἢ γράψετε του νὰ ἔλθῃ διὰ τὴ αὐτόθι, ἐπειδὴ ἐγὼ δὲν ἠμπορῶ νὰ ὑποφέρω τέτοιον ἀτακτον ἄνθρωπον εἰς τὸ σπίτι μου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπὶ κάμνουν οἱ ἄνθρωποι ὁποῦ ἀγαποῦν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον τους. Ἐγὼ μάλιστα ποῦ ἔδωσα τὴν αἰτίαν μίαν καὶ δύο φοραῖς, ἂν τοῦ ἐφθαισα τίποτας, νὰ μοῦ τὸ πῆ νὰ διορθωθῶ, ἐπειδὴ καὶ τὸν ἤβλεπα πῶς ἦταν με τὰ μένα ψυχραμένος, καὶ κἂν ἀπόκρισιν δὲν μοῦ ἔδωσεν—αὐτὸ τί θέ νὰ εἰπῇ : δὲν σὲ θέλω νὰ εἶσαι εἰς τὸ σπίτι μου. Διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ δὲν σας ἠγραψα πάντοτες νὰ με δώσατε ἄδειαν νὰ χωρίσωμε ; ὡστόσον ἡ αὐθεντία σου ἠμπορεῖς νὰ στοχάζεσαι, με τὸ νὰ ἦναι ὁ ἄνθρωπος τρεπτός, πῶς ἐγὼ ἴσως ἄλλαξα τὰ ἦθη μου καὶ δὲν εἶμαι ἐκεῖνος ὁποῦ με εἶξευρες ; Διὰ νὰ ἐπαινέσω τοῦ λόγου μου καὶ νὰ σὲ παραστήσω πῶς αὐτὰ ὁποῦ γράφει εἶνε ὅλα ψεύματα, καὶ ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἔχω εἶδησιν, ἠμπορεῖς ὡσάν ἄνθρωπος νὰ μὴ με πιστεύσης. Διατὶ δὲν εἶνε ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον ὁποῦ νὰ εἰπῇ κακὸ διὰ λόγου του. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ αὐθεντία σου ἠμπορεῖς νὰ γράψῃς ἐδῶ εἰς ὅποιον ἀγαπᾷς νὰ σοῦ γράψῃ κατὰ Θεὸν τὴν ζωὴν καὶ τὴν πολιτείαν τὴν ἐδική μου, καὶ τότες θέλεις βεβαιωθῆς εἰς ἐκεῖνα ὁποῦ σὲ γράφει ὁ σιὸρ Διαμαντῆς. Ἐκεῖνα ὁποῦ ἔπρεπε νὰ γράψω ἐγὼ διὰ τὴν αὐθεντία του, γράφει ἡ αὐθεντία του διὰ λόγου μου. Ὡς τόσον ὁ καιρὸς θέλει φανερώσει ποῖος ἦταν ἡ αἰτία.

Ἦθελα νὰ σὲ γράψω πλατύτερα, ὅμως δὲν ἠμπορῶ, ἐπειδὴ ἐτούταις ταῖς ἡμέραις μοῦ ἐκατέθηκε μίαν καταρροὴ καὶ ἀπὸ τὸν πόνον τῆς κε-

φαλῆς μου καὶ τῶν δοντιῶν μου ἐπρίστηκε τὸ πρόσωπόν μου καὶ με μεγάλην στενοχωρίαν σὲ γράφω.

Ἄλλαις 4 μπάλλαις τσόχαις ἤβαλεν εἰς ρεχίνι με χέρι τοῦ σιὸρ Μπρίγκου εἰς τὸν Νύρε. Νὰ ἡ προκοπὴ ὁποῦ ἔκαμε, νὰ κάμη τσόχαις νὰ τῆς βάλῃ στὸ ρεχίνι ! Μεγάλῃ ζημία σας ἐπροξένησεν αὐτὴ ἡ φάμπρικα. Θαρρεῖτε πῶς ἤκαμε λογαριασμόν καὶ εἶδε πῶς κάμνει διάφορο καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐκαταπαύσατε ; Ἄν ἤκαθεν ἔτσι ὡσάν πραγματευτής, ἤθελε νὰ ἰδῇ εὐθὺς τὴν ζημίαν ὁποῦ ἤθελε νὰ τοῦ ἀκολουθήσῃ ἡ αὐθεντία του φαίνεται πῶς ἔκαμε τὴν φάμπρικα τῶν τσοχῶν διὰ δύο αἰτίαις, πρῶτον μὲν νὰ φοβερίσῃ τοὺς Ὁλλανδέζους πῶς εἶνε ἄξιος καὶ αὐτὸς νὰ κάμη τσόχαις, χωρὶς νὰ ἔχη χρεῖα νὰ ἀγοράσῃ ἀπὸ λόγου τους, καὶ τὸ ἄλλον νὰ βάζῃ τὸ ὄνομά του : Διαμαντῆς Κοραῆς εἰς τὰ μολύβια, διὰ νὰ δείξῃ αὐτοῦ πῶς κἂτι ἔκαμεν. Ὅσαις μεταχειρίσας, ἤκαμεν εἰς τὸ νεγότηζιο ἕως τὴν σήμερον εἶνε ὅλαις παιδιακιστικαῖς. Ἄν ἐκαζαντίσατε ἀπὸ κανένα πρᾶγμα, πρέπει νὰ τὸ ἀποδώσατε τῆς τύχης. Ἦταν τόσοι ἄλλοι τρόποι ὁποῦ ἠμποροῦσε νὰ τοὺς μεταχειρισθῇ νὰ κερδίσητε χρήματα καὶ τιμὴ καὶ κρέντιτο.

IIA'

Διὰ τὴν Σμύρνην πρὸς τὸν εὐγενῆ μοι αὐθέντη σιὸρ Εὐστάθιο Θωμαῖς δουλικῶς χαιρετῶ.

1774. 7 Ὀκτωβρίου. Ἄμστερνάμ.

Εὐρισκομαι με ένα τίμιόν σας γράμμα δοσμένο 19 Αύγουστου. Εἶδα τὴν ψευτικὴν πρόφασιν ὁποῦ εὐρῆκε καὶ σας ἔγραψε διὰ νὰ σας κάμη νὰ πιστεύσατε εἰς τὰ λόγια του. Αὐτὴν τὴν ἰδίαν πρόφασιν τὴν εἶπε καὶ τοῦ σιὸρ Μπρίγκου, καὶ ὁ σιὸρ Μπρίγκος τοῦ εἶπε, καθὼς με λέει, πῶς : ἐγὼ δὲν τὸ πιστεύω αὐτὸ καὶ διὰ βεβαιώσιν μου θὰ ρωτήσω τὸν ἴδιον. Καὶ μίαν ἡμέραν με τὸ εἶπεν. Ἐγὼ ὡσάν τὸ ἄκουσα ἐγέλασα, ἐπειδὴ ἐγὼ δὲν ἐνθυμούμαι ποτὲ νὰ ἔγραψεν ἡ αὐθεντία του γράμμα, γράφοντας τὰ ἐγκλήματά μου πρὸς τὴν αὐθεντία σου, καὶ ἐγὼ τὸν ἐμπόδισα καὶ τὴν ἐξέσχισεν. Ἐμένα καθὼς με τὰ εἶπεν ὁ σιὸρ Μπρίγκος εὐθὺς ἐπήγα καὶ ἠύρα τὸν Ρήγα Νιώτη καὶ τοῦ τὸ εἶπα νὰ πάῃ νὰ τοῦ εἰπῇ τί καιρὸν ἦταν ὁποῦ ἔγραψεν ὁ σιὸρ Διαμαντῆς τοῦ αὐθεντός μου διὰ τῆς ἀταξίαις μου καὶ ἐγὼ τὸν ἐμπόδισα καὶ ἐξέσχισε τὴν γραφὴν. Ἄν εἶναι ἄνθρωπος τιμημένος, πρέπει νὰ λέγῃ ἐκεῖνο ὁποῦ εἶνε καὶ ὄχι νὰ λέγῃ ὅ,τι φθάσῃ διὰ νὰ ἀθωωθῇ. Ἐως τὴν σήμερον δὲ μοῦ

εἶπεν ὁ Ρήγας τίποτις ἢ τί τοῦ εἶπεν ὁ σιὸρ Διαμαντῆς περὶ τούτου. Ἡ αὐθεντία του σὰ μὲ ἠύγαλεν ἀπὸ τὸ σπίτι, δὲν εἰξευρε τί προφάσεις νὰ εὕρη νὰ εἰπῆ τῶν ἐδῶ Ρωμαίων, καὶ ἄλλα ἔλεγε τοῦ ἐνὸς καὶ ἄλλα τοῦ ἄλλουνοῦ. Ὡς τόσον ἐμένα μὲ ἀρώτησαν ὄλοι τους διὰ ποίαν αἰτίαν μὲ ἠύγαλεν ἀπὸ τὸ σπίτι χωρὶς νὰ δώσῃ πρῶτα εἰδησιν τοῦ αὐθεντός μου. Ἐγὼ τί νὰ τοὺς εἰπῶ, ὅπου οἱ ἴδιοι τὰ ξεύρουν καλλίτερα ἀπὸ μένα; Ἐτοῦτο μόνον τοὺς εἶπα, πῶς ὁ ἄνθρωπος θέλει νὰ μείνῃ ἐλεύθερος νὰ μὴν ἔχη κανένα νὰ τόνε βλέπῃ τί κάνει καὶ διὰ τοῦτο μοῦ ἔδωσε τὸν δρόμον μου.

Ὁ σιὸρ Στέφανος καὶ ὁ σιὸρ Μπρίγκος μοῦ εἶπαν πῶς: ἐμεῖς δὲν συμπεραίνομεν ἄλλο, πάρεξ θεὸς νὰ κατάλαβε πῶς γράφεις τοῦ αὐθεντός σου τὴν πολιτείαν του καὶ διὰ τοῦτο σὲ ἤβγαλε διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴν εἰξεύρη κανεὶς τί κάμνει, καὶ μοῦ εἶπαν καὶ ἐτοῦτο: διὰ λόγου σου ἡμεῖς ἠμποροῦμε νὰ γράψωμεν κατὰ Θεὸν πῶς ἐδῶ ἀπέρασες τιμημένα. Ἐμένα, αὐθέντη, τέτοιο γράμμα δὲ μοῦ κάμνει χρεία, ἐπειδὴ ἐγὼ εἰς δόξαν Χριστοῦ ἕως τὴν σήμερον ἀπέρασα τιμημένα καὶ δὲν ἐπαρέβηκα τὰ ὅσα μὲ ἐπαράγγειλες νὰ φυλάξω. Τὸ δικό μου καπιτάλι, αὐθέντη, εἶνε ἡ τιμὴ μου καὶ μὴν ἔχῃς εἰς ἐμένα καμμίαν ὑποψίαν πῶς ἐγὼ ἄλλαξα τὰ ἴθη μου καὶ μὲ τὸν καιρὸν θέλετε τὸ καταλάβει σαφέστερα. Ἐμένα μὲ εἶπεν ὁ σιὸρ Στέφανος: τὸ νὰ ἔγραψες τοῦ αὐθεντός σου ἔκαμες τὸ χρέος σου, καὶ εἰς αὐτὸ δὲν ἠμπορεῖ νὰ σοῦ εἰπῆ τινος τίποτις, καὶ ὁ ἴδιος ὁ σιὸρ Διαμαντῆς νὰ μοῦ εἰπῆ περὶ τούτου τίποτις, ἐγὼ θεὸς νὰ τοῦ εἰπῶ πῶς ὁ Σταμάτης ἔκαμε τὸ χρέος του ὡς δούλος πρὸς τὸν αὐθέντη. Ὡς τόσον ἡ αὐθεντία σας ἂν θέλετε ἓνα τέτοιο γράμμα συστατικὸ διὰ λόγου μου πῶς ἐστάθηκα τιμημένα, ἐγὼ ἠμπορῶ νὰ σὰς τὸ στείλω εἰς κάθε καιρὸ ὅπου τὸ ζητήσετε. Ἄν δὲ μοῦ ἐγράφετε νὰ μὴν τύχη καὶ τοῦ εἰπῶ διὰ τὴν γραφὴ ὅπου εἶχε νὰ σὰς στείλῃ διὰ τῆς ἀταξίας μου καὶ ἐγὼ τὸν ἐμπόδισα, ἤθελα νὰ τὸν κάμω μασκαρᾶ, εὐγαίνοντας ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν μπροστὰ σὲ ὄλους, νὰ τοῦ δείξω ἐγὼ τί λοῆς ἀποτολμᾶ νὰ γράφῃ ὅ,τι φθάσῃ.

Τὴν πρώτην χρονίαν ὅπου ἐνοικιάσαμεν τὸ σπίτι καὶ ἐκατάχρισεν νὰ κἀνῃ τὴν ἀγάπῃ μὲ τὴν γειτόνισσα, τότες ἐστοχάσθηκεν ἡ αὐθεντία του νὰ μὲ βγάλῃ ἀπὸ τὸ σπίτι, καὶ μὲ τὸ νὰ μὴν εὕρισκε καμμίαν αἰτίαν, μοῦ ἔκαμνε τὸ μουζοντοῦρο καὶ μοῦ ἔδωσε πολλαῖς αἰτίαις διὰ νὰ καταλάβω πῶς δὲν μὲ θέλει νὰ εἶμαι μαζὺ του. Τότες ἐγὼ ἐστοχάσθηκα νὰ γράψω τῆς αὐθεντίας σας, καὶ διὰ νὰ μὴ δώσω σκάνδαλον, ἔκαμα ὡσάν χριστιανὸς καὶ ἐπῆγα καὶ ἠύρα τὸν παπᾶ καὶ τοῦ εἶπα νὰ πάῃ νὰ τὸν εὕρη νὰ τοῦ εἰπῆ τί τοῦ ἐφθαισα καὶ εἶνε μὲ ἐμένα

ψυχραμένος, ἂν τοῦ ἐφθαισα εἰς τίποτις ἄς μοῦ τὸ εἰπῆ νὰ διορθωθῶ. Ὁ παπᾶς πνευματικὸς ἦλθεν εἰς τὸ σπίτι καὶ τοῦ τὸ εἶπε, καὶ τοῦ λέγει πῶς αὐτὰ δὲν εἶνε πνευματικαῖς δουλείαις ἀλλὰ κοσμικαῖς ὄμως ἂν θέλῃ ὁ Σταμάτης νὰ πάῃ εἰς τὴν Σμύρνην ἄς πάῃ, καὶ ἐγὼ γράφω τοῦ σιὸρ Σταθῆ καὶ τοῦ κάνει καλλίτερη κυβέρνησιν ἀπ' ἐδῶ. Αὐτὰ μὲ τὰ εἶπεν ὁ παπᾶς. Τέλος πάντων ἀποφάσισα καὶ τοῦ τὸ εἶπα καὶ ἐγὼ ἀτὸς μου, λέγοντάς του νὰ μοῦ εἰπῆ τὴν αἰτίαν ὅπου εἶνε ψυχραμένος μὲ ἐμένα καὶ ἂν τοῦ ἐφθαισα εἰς τίποτις ἄς μοῦ τὸ εἰπῆ νὰ διορθωθῶ, καὶ μὲ λέγει πῶς: ἐγὼ δὲν ἔχω νὰ κάμω μὲ ἐμένα τίποτις, καὶ τοῦ εἶπα καὶ ἐτοῦτο, ἂν μὲ θέλῃ νὰ εἶμαι μαζὺ του καλῶς, εἰδὲ καὶ δὲ μὲ θέλει, ἄς μοῦ τὸ εἰπῆ καὶ ἐγὼ φεύγω, καὶ μὲ λέγει: σὰ θέλεις, μείνε. Μὲ αὐτὸ ἐπέρασα τὸ ἀναμεταξὺ καμμίαν ἐβδομάδα, πάλι ἐκατάχρισεν νὰ μὲ κάμῃ ἐκεῖνα ὅπου σὰς προέγραφα. Ἐγὼ πάλι ἔκαμνα ὑπομονὴ καὶ δὲ σὰς ἔγραψα διὰ τὸ ἀσκανδάλιστο. Τέλος πάντων καὶ δεύτερον ἐμίλησα καὶ μάλιστα μὲ ἐπῆρε τὸ παράπονο καὶ ἔτρεχαν δάκρυα ἀπὸ τὰ μάτια μου καὶ τοῦ εἶπα περικαλῶντάς του νὰ μοῦ εἰπῆ τὴν αἰτίαν ὅπου εἶνε ψυχραμένος μὲ ἐμένα καὶ μὲ λέγει πῶς: ἐγὼ δὲν ἔχω μὲ λόγου σου νὰ κάμω. Τὴν ἄλλην ἡμέραν, ἀφοῦ ἀποφάγαμε, μὲ λέγει: ἐγὼ βλέπω καὶ εἶσαι πολλὰ στενοχωρημένος καὶ διὰ ἡσυχία σου νὰ σοῦ εἰπῶ διατὶ εἶμαι μὲ ἐμένα ψυχραμένος, καὶ μοῦ εἶπεν ἐκεῖνα ὅπου σὰς προέγραφα. Μετέπειτα ἐγὼ ἀκολουθοῦσα τὴν γνώμη του, καὶ πάλι τὸν ἤβλεπα καὶ δὲν ἦταν εὐχαριστημένος. Τέλος πάντων ἀποφάσισα καὶ τὸ ἔγραψα καὶ τῆς αὐθεντίας σου, καὶ εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν σὰς ἐζήτησα νὰ μοῦ δώσετε ἄδειαν νὰ χωρίσωμε, ἐπειδὴ ἐστοχάσθηκα κατὰ τὸ φέρισμόν του δὲν εἶνε τρόπος νὰ κάμωμε μαζὺ, καὶ διὰ τὴν ἀγάπῃν σας ἐμείνα ἕως τὴν ὥραν ὅπου μ' ἐβγαλεν ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ ἐδόξασα τὸν Θεὸν ὅπου ἐλευθερώθηκα ἀπὸ λόγου του. Αὐτὰ ἀκολούθησαν τὴν πρώτην χρονίαν ὅπου ἤλθαμεν ἐδῶ, καὶ λοιπὸν ἡ αὐθεντία του ἂν εἶχε νὰ γράψῃ διὰ λόγου μου πρὸς τὴν αὐθεντία σου, ἔπρεπε νὰ γράψῃ τότες, καὶ ἐπειδὴ καθὼς λέγει ἔγραψε καὶ ἐγὼ τὸν ἐπαρακάλεσα νὰ μὴ στείλῃ τὴν γραφὴν, μετέπειτα σὰν μὲ εἶδε καὶ ἀκολουθεῖσα πάλι τὰ ἴδια, διατὶ δὲ σὰς ἔγραψεν; ὅπου ἀπὸ τότες ἕως τὸν καιρὸν ποῦ μ' ἐβγαλεν ἀπὸ τὸ σπίτι ἐπέρασαν ὑπὲρ τὰ δύομιση χρόνια, καὶ εἰς αὐτὸ ὅλον τὸ διάστημα δὲν ἐμίλησαμεν πλέον μαζὺ πάρεξ ἐπέζαμε τὴν μόρα. Ὡσάν τοῦ ἔλεγα τίποτις καὶ ἦταν κατὰ τὴν γνώμη του, ἐσήκωνε τὸ κεφάλι· ποτὲ δὲ μοῦ ἔδιδεν ἀπόκρισιν εἰς ἐκεῖνα ὅπου τὸν ἀρωτοῦσα. Ἀπὸ αὐτὰ πρέπει νὰ καταλάβῃ κάθε φρόνιμος ἄνθρωπος, πῶς γράφει ψεύματα. Ἄν εἶχε ἡ αὐθεντία του παραμικρὴν αἰτίαν ἀπ'

ἐλόγου μου, ἤθελες ἰδῆ τί γραφαίς ἤθελε νὰ σοῦ γράψῃ. Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος νὰ μᾶς χάριση ὑγείαν νὰ ἀνταμωθοῦμε μὲ τὸ καλὸν καὶ τότες θέλεις ἀκούσεις ἄλλα, ὅπου νὰ φρίξῃ τὸ πνεῦμά σου. Καὶ σοῦ δίδω καὶ ἐτούτην τὴν εἰδησιν· μὲ αὐτὸν πάντοτε νὰ φέρνεσαι γλυκὰ ἕως νὰ γλυτώσετε ἀπὸ τὰ χέρια του, ἐπειδὴ ἡ αὐθεντία του ὅ,τι κακὸ ἤμπορεῖ νὰ βάλῃ ὁ νοῦς σας, τὸ κάμνει.

Ἐμεῖς ἔχομεν δίκαιον κριτὴ νὰ ἀνταποδώσῃ ἐνὸς κατὰ τὰ ἔργα του· ἐὰν ἐγὼ τὸν ἐκατέτρεξα καθὼς λέει, ὁ Θεὸς εἶνε δίκαιος, νὰ μοῦ τὸ ἀνταποδώσῃ καὶ ἐδῶ εἰς τούτην τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν, καὶ μένω.

Ὁ παπᾶς ἀποφάσισε πρὸς τὴν ἀνοιξιν νὰ ἐλθῇ διὰ τὰ αὐτόθι, ὁ ὁποῖος σᾶς εὔχεται. Ἦθελε νὰ σᾶς γράψῃ, ὅμως διὰ τὸ ἀσκανδάλιστον δὲν σᾶς ἔγραψεν. Ἡ περισσότερὴ αἰτία ὅπου θέλει νὰ φύγῃ εἶνε ἀπὸ σοφολογιάτατον, ἐπειδὴ ἔδωκε κακὸ παράδειγμα εἰς ὅλους μας, καὶ δὲν ἔμεινε εἰς ἡμᾶς κανένα σέβας. Ἀπὸ αὐτοῦ νὰ καταλάβῃς, αὐθέντη, ὅπου εἰς τὸ σπίτι του δὲν δέχεται κανέναν ἀπὸ τοὺς Ρωμαιοὺς μήτε τὸν παπᾶ· μὲ τοῦ Ρήγα τὸ σπίτι ὅμως ἔγιναν πρῶτα ζαδέλφια, ἐπειδὴ ἐσυμφώνησαν τὰ ἦθη τους.

Δ. Γ. Καμπούρογλος

Σ. Δ. Π. Περὶ τῶν ἐπιστολῶν τούτων ἐλάβομεν τὴν ἐξῆς ἀνακοίνωσιν, τὴν ὅποιαν ὡς συντελοῦσαν εἰς τὴν διαφώτισιν μερικῶν δυσνοήτων φράσεων τοῦ κειμένου εὐχαρίστως δημοσιεύομεν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Ὀκτωβρίου 1892.

Συγχωρήσατέ με ὅπως ἐπισύρω τὴν προσοχὴν σας εἰς τὴν ἐρμηνείαν τὴν ὅποιαν δίδετε εἰς τρεῖς ὀλλανδικὰς λέξεις παρουσιαζομένας εἰς τὰς ἀνεκδότους περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ Κοραῆ ἐπιστολάς τὰς δημοσιευομένας ἐν τῇ προτελευταίῳ φυλλαδίῳ τοῦ «Παρνασσῶ».

Ἐν σελίδι 642, ἀναφέρει ὁ Σταμάτης, γράφων πρὸς τὸν σιὸρ Εὐστάθιον Θωμᾶν ὅτι, ὁ Κοραῆς μετὰ τῶν τριῶν κορῶν τοῦ σπιτονοικοκύρη του, ἐκάθησαν εἰς τὴν «σεί κάμεραν» καὶ ὑποθέτετε ὅτι, ἡ λέξις «σεί» σημαίνει ἔξ, ὅπερ ὀλλανδιστὶ λέγεται ses.

Τὸ «σεί κάμερα», εἶναι μεταγραφή τοῦ ὀλλανδικοῦ Zykamer, ὅπερ εἶναι συγκοπὴ τῆς λέξεως Zydekamer, σημαίνουσης δωμάτιον παράπλευρον τῆς θύρας τῆς εἰσόδου.

Ἐν σελίδι 645, ἀναφέρει ὁ ἴδιος τὰ μυστικὰ τοῦ καντορίου. Ἡ λέξις αὕτη, ὅπως παρουσιάζεται, εἶναι ὀλλανδικὴ μὲ λήγουσαν ἐλ-

ληνικὴν «Kantoor», ἐμπορικὸν γραφεῖον ὅπως ὀρθῶς ἐξηγήσατε.

Ἐν σελίδι 647 ἀπαντῶμεν τὰς λέξεις «γίου φράου», αἱ ὅποιαι, καὶ μὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν σημασίαν ὡς καὶ αἱ γερμανικαὶ jung Frau ἀλλὰ γράφονται ὀλλανδιστὶ, jonge vrouw.

Ἐλπίζω ὅτι αἱ σημειώσεις αὗται θὰ σᾶς χρησιμεύσουν, διατελῶ

Ἄλλως Ἰμέτερος

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΨΥΧΑΣ.

Σ Α Ο Υ Λ

ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΒΙΚΤΩΡΟΣ ΑΛΦΙΕΡΗ

(Ἀπόσπασμα ἐξ ἀνεκδότου μεταφράσεως τῆς Τραγωδίας).

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΣΚΗΝΗ Α΄

ΣΑΟΥΛ, ΑΒΕΝΗΡ

ΣΑΟΥΛ

Ὁμορφὴ αὐγὴ προβαίνει. Αἱματωμένη ὄψις ὁ ἥλιος σήμερὰ δὲν δείχνει· εὐτυχημένην ἡμέρὰ προμηνᾷ. ὦ παρασμένοι χρόνοι, ποῦ εἴσθε τώρα, ὦμέ; Ποτέ δὲν παραιτοῦσε ἔς τὴν σκηνὴν τοῦ ὁ Σαοὺλ τὰ μαλακά του πεύκια χωρὶς νὰ αἰσθάνεται ἡ καρδιά του ποῦ τὸ βράδου θὲ νὰ πλαγιάσῃ πάλι νικητῆς.

ΑΒΕΝΗΡ

Καὶ τώρα

γιατί, Σαοὺλ, δειλιάζεις; Τάχα σὺ δὲν εἶσαι ποῦ ὡς ἐχθὲς τὴν αὐθάδεια ἐπάταξες τοῦ ἀπίστου; Ὅσο ἀργότερα τώρα τὴν ὀρμὴν θελήσῃς νὰ δώσης, ὁ Ἀβενὴρ σοῦ τὸ προλέγει, τόσο ὠραιότερη θάναίς ἢ νίκη σου κ' ἢ δόξα.

ΣΑΟΥΛ

ὦ Ἀβενήρ, ὦ πῶς, ἔς τ' ἀνθρώπινα ὅταν στρέφῃ
ὄνους μας, ἄλλα ὁ γέρος ἄλλα ὁ νέος βλέπει!

Ὅταν μὲ στέρεο χέρι τὸ βαρὺ κοντάρι,
ποῦ τώρα μόλις σέρνω, ἐλεύθερα κινούσα,
κ' ἐγὼ δὲν εἶχα δισταγμούς... ἄλλὰ χαμένη
γιὰ μὲ δὲν εἶναι ἡ νιότη μόνον... ἄχ! μαζί μου
καὶ τὸ ἀνίκητο ἄς ἦταν δοξασμένο χέρι
τοῦ μεγάλου Θεοῦ!... κἂν ὁ Δαβὶδ ἄς ἦταν
ἐδῶ!...

ABENHP

Μηδὲν λοιπὸν εἴμαστ' ἐμεῖς; Τῆς νίκης
χωρὶς ἐκεῖνον καθ' ἐλπίδα ἐχάθη; Ἄ! πλέον
νὰ ξεσύρω σπαθὶ δὲν θᾶστεργ' ἀπ' τῆ θήκη,
ἂν τοῦτο ἐπίστευα, παρὰ γιὰ νὰ τὸ ἐμπήξω
ἔς αὐτὸ τὸ στῆθος μου. Ὁ Δαβὶδ, ποῦ πρώτη, μόνι
πάντοτ' ἐστάθη κάθε συμφορᾶς σου αἰτία...

ΣΑΟΥΛ

Ὅχι! πηγάζει κάθε συμφορὰ μου ἀπ' ἄλλη
φρικτότερη πηγή... Τῆ φοβερῆ μου θέλεις
θέσι νὰ κρύψης; Ἄχ! πατέρας ἂν δὲν ἤμουν,
ὡς εἶμαι, ἀγαπημένων τέκνων, θαρρεῖς τώρα
θριάμβους θὰ ζητούσα, καὶ ζωή, καὶ θρόνο;
Ἄστραπὴ θᾶχα ὀρμήση, χρόνους τώρα ὀπίσω,
μὲς τῶν ἐχθρῶν ταις λόγχαις θᾶχα τώρα κόψη
τὴν ἀβάσταχτη τούτη τῆς ζωῆς μου φρίκη.
Πόσα χρόνια μετρῶ ποῦ τὸ πικρὸ μου χεῖλι
κανεὶς δὲν εἶδε νὰ γελάση; Τὰ παιδιά μου,
ὅπου τόσο ἀγαπῶ, ἔς ἄγριο θυμὸ κ' ἐκεῖνα
μὲ φέρνουν, ἂν μὲ χαϊδεύουν... Θηριώδης,
ἀκράτητος, θολός, πάντοτε ὀργὴ γεμάτος,
ἔς τὸν ἑαυτὸ μου βάρος εἶμαι, καὶ ἔς τοὺς ἄλλους.
τώρα εἰρήνη ποθῶ, πόλεμο ξάφνου κ' αἶμα
ἢ ψυχὴ μου διψᾷ· φαρμάκι, φαίνεται μου,
κρύβει κάθε ποτῆρι, δόλους κάθε φίλος.
ἀγκάθια ἔς τὸ πλευρὸ τὰ μαλακά μου πεύκια

μοῦ σταίνουν· πόνος εἶν' ὁ ὕπνος, τὰ ὄνειρά μου
τρόμος. Τί πλέον; ποιὸς θὰ τὸ πιστεύσῃ; τρόμον
ἢ σάλπιγγα μοῦ ἐμπνέει· τρόμος μέγας εἶναι
τὸ λάλημα τῆς ἔς τὸν Σαοῦλ. ὦ κύττ' ἂν πλέον
φεγγοβολεῖ σὰν πρῶτα τοῦ Σαοῦλ τὸ σπίτι·
κύτταξε ἂν εἶναι πλέον ὁ Θεὸς μαζί μου.
Ἄλλὰ καὶ σύ, Ἀβενήρ (ἄχ τὸ γνωρίζεις), πότε
ἄδολος, καθὼς εἶσαι, συγγενὴς καὶ φίλος,
καὶ στρατιώτης, καὶ ἀνδρείος στρατηγός, καὶ στύλος
τοῦ μεγαλείου μου μοῦ φαίνεσαι, καὶ πότε
ὑποκριτὴς καὶ πλάνος, φθονερός, πανοῦργος,
ἐχθρός μου καὶ προδότης...

ABENHP

Τώρα ποῦ ἡ γαλήνη
ἔς τὴν ψυχὴ σου, ὦ Σαοῦλ, καὶ πάλι βασιλεύει,
ἄ σύ τὰ περασμένα ἀναθυμήσου πάλι!
Ὅλη αὐτὴ (δὲν τὸ βλέπεις;) τῆς καρδιάς σου ἡ ζάλτ.
ἀπὸ τοὺς οἴκους, ναί, πηγάζει τῶν μυρίων
προφητῶν τῆς Ραμαῶ. Ποιὸς ἐτολμοῦσε πρῶτος
νὰ σοῦ λέγῃ πῶς σ' ἄφησ' ὁ Θεός; Ὁ αὐθάδης
πανοῦργος, μοχθηρός, φιλόδοξος Λευίτης,
ὁ ἀχρεῖος Σαμουήλ, καὶ ἀντιλαλοῦσεν ὅλο
τὸ πλῆθος τῶν ὑποκριτῶν. Ἐστὴν κεφαλὴ σου
μὲ φθόνο νὰ ξαστράφτῃ ἀγνάντευεν ὁ γέρος
τὸ διάδημα ποῦ αὐτὸς θαρροῦσε πλεῖα δικό του.
Σχεδὸν καὶ ἀπιθωμένο ἔς τὰ λευκά μαλλιά του
τὸ ἐθάρρει, ὅταν ἰδοῦ μὲ ὁμόφωνο, γενναῖο
θέλημα του ὁ λαὸς μας ἔς τοὺς ἀνέμους ὅλα
σκορπᾷ, καὶ βασιλεὺς θρονίζει πολεμάρχου.
Εἶναι τοῦτο τὸ μόνον κρίμα σου! Ἀπὸ τότε
γι' αὐτὸν δὲν ἦσαν πλέον ὁ ἐκλεκτός τοῦ Ὑψίστου,
ἀφοῦ πλέον δὲν ἦσαν οὔτε σύ δικός του.
Ἐστὴν ἀρχὴ γι' αὐτὸ μόνον ἀνησυχῶσε ὁ νοῦς σου·
μὲ τὸ προφητικὸ του λάλημα κατόπι
τῆ φλόγα ἐξάναφτε ὁ Δαβὶδ. Ἐστ' ἄρματ' ἀνδρείος
ἦταν αὐτός, ναί, δὲν τ' ἀρνοῦμαι, ἀλλὰ καὶ δούλος
τοῦ Σαμουήλ πιστός, καὶ ἀφοσιωμένος φίλος

πολύ πρὶν τοῦ ναοῦ παρὰ τοῦ στρατοπέδου·
στρατιώτης καὶ λαμπρός, πλὴν ἔς τὴν καρδιά Λευίτης.
Ἐκαστὸ πλαστὸ στολίδι, ὦ βασιλέα,
γύμνωσε τέλος τὴν ἀλήθεια, γνῶρισέ την.
Αἷμά σου εἴμ' ἐγώ· κάθε δική σου δόξα
εἶναι δόξα δική μου· ἀλλ' ὁ Δαβὶδ νὰ λάμψη
δὲν ἤμπορεῖ ποσῶς, ἂν δὲν πατήση ἐσένα.

ΣΑΟΥΛ

Ὁ Δαβὶδ ;... Ἡ ψυχὴ μου τὸν μισεῖ... Καὶ ὅμως
τὴν ἀκριβὴ μου κόρη τοῦδῶσα γυναῖκα...
Ἄχ ! σὺ δὲν ξέρεις. — Ἡ φωνὴ ποῦ τόσαις νύχταις
ἔς τῆς τρυφερῆς μου νιότης τ' ἄνθι μ' εἶχε κράξη,
ὅταν, ἀγνώριστος ἀκόμη καὶ ἰδιώτης,
τῆς βασιλείας κἂν τὸν λογισμὸ δὲν εἶχα,
ἢ ἴδι' αὐτὴ φωνή, κἄμποσαις νύχταις τώρα,
τρόμος μοῦ ἐγίνη, καὶ μὲ σπρώχνει καὶ βροντάει
μ' ἀχὸ τρικυμιστοῦ πελάγου ὅπου μουγκρίζει,
«φύγε, φύγε, Σαούλ...» Ἡ σεβαστὴ καὶ ἁγία
τοῦ προφήτη μορφὴ, ποῦ ἔς τ' ὄνειρό μου τότε
μοῦ ἐφάνη, πολὺ πρὶν αὐτὸς μοῦ φανερώση
ποῦ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ μὲ θέλει βασιλέα,
αὐτὸς ὁ ἴδιος Σαμουὴλ ἔς τ' ὄνειρο τώρα
ἄλλη, διάφορη ὄψι παρασταίνει ἐμπρός μου.
Σὲ βαθὺ στέκω ἐγὼ σκοταδερό λαγκάδι·
ἔς ὄρος ἐπάνω ἐκείνον βλέπω ἀχτινοβόλο·
στέκει ἔς τὰ πόδια του ὁ Δαβὶδ γονατισμένος·
ἔς τὴν κεφαλὴ του ὁ θεὸς γέροντας σταλάζει
τὸ μύρον τοῦ Κυρίου, καὶ μὲ τ' ἄλλο χέρι,
ὅπου μακρὺ μακρὺ ἔς τὴν κεφαλὴ μου φθάνει,
τὴν κορώνα μοῦ ἀρπάζει καὶ τὴν κόμη θέλει
τοῦ Δαβὶδ νὰ στολίση ἀλλά, θὰ τὸ πιστεύσης ;
σὰν ἔλεος νὰ ζητοῦσεν ὁ Δαβὶδ προσπέφτει,
καὶ ἀρνεῖται νὰ δεχθῆ, καὶ κλαίει, καὶ φωνάζει
ἔς τὴν κεφαλὴ μου ὀπίσω νὰ τὴν βάλῃ... — Ὡ θαῦμα !
Δαβὶδ μου ! ποθητὴ μου ! σὺ λοιπὸν ἀκόμη
πιστόν μου τέκνον εἶσαι ; καὶ γαμβρός μου ἀκόμη ;
καὶ φίλος ; καὶ καλὸς μου ὑπήκοος ;... Ὡ πῆσμα !

ἀπ' τὸ κεφάλι τὴν κορώνα νὰ μ' ἀρπάξῃ ;
Σὺ, ποῦ τόσο τολμᾶς, γέροντ' ἀχρεῖε, τρέμε...
Ποιὸς εἶσαι σὺ ;... Κι' ἂν μόνον τὸ ἐφαντάσθης, τρέμε... —
Ἄχ ! πάλι ὁ νοῦς μου κινδυνεύει !...

ΑΒΕΝΗΡ

Ἄς λείψῃ μόνος,
ναί, μόνος ὁ Δαβὶδ, καὶ θὰ χαθοῦν μαζί του
ὄνειρα, συμφοραὶς, καὶ ὄραματα, καὶ τρόμοι.

ΣΚΗΝΗ Β'

ΙΩΝΑΘΑΝ, ΜΕΛΧΟΛ, ΣΑΟΥΛ, ΑΒΕΝΗΡ

ΙΩΝΑΘΑΝ

Χαρὰ καὶ εἰρήνη ἔς τοῦ Ἰσραὴλ τὸν βασιλέα.

ΜΕΛΧΟΛ

Ὁ Θεὸς τὸν πατέρα πάντοτε νὰ σκέπη.

ΣΑΟΥΛ

...Μ' ἐμένα πάντοτ' εἶναι ἡ θλιψίς. — Ὁλος θάρρος
ἄφινά σήμερα τὴν κλίνη πρὶν τῆς ὥρας,
καὶ τώρα, ὡσὰν κατὰχνα τῆς ἐρήμου, ἐχάθη
κάθε μου ἐλπίδα. — Υἱέ μου, ν' ἀποφεύγω πλέον
τὴ μάχη τί ὠφελεῖ ; Νὰ πέσω μέλλει ; ἄς πέσω·
εἶν' ὁ φόβος κακὸ χειρότερο τοῦ ὀλέθρου.
Ἐστὴ μάχη σήμερὰ θὰ ὀρμήσω.

ΙΩΝΑΘΑΝ

Καὶ ἔς τὴ νίκη.

Σαούλ, τὸ θάρρος στηρίξε· ἡ ψυχὴ σου ἐλπίδα
εὐλογώτερη ἄλλη δὲν ἐδέχθη ὡ διώξε
τοὺς φόβους· ἡ καρδιά μου αισθάνεται τὴ νίκη.
Ἐκ τῶν νεκρῶν ἐχθρῶν κατὰστρωτὴ ἡ πεδιάδα
φρικτὴ τροφή ἔς τ' ἀγρίμια σήμερὰ θ' ἀφήση.

ΜΕΛΧΟΛ

Τὴν ποθητὴ γαλήνη γλήγορα, πατέρα,
ἔς τὰ δώματά σου θ' ἀπολαύσης. Μὲς ταῖς δάφναις
ΤΟΜΟΣ ΙΒ'· Δεκέμβριος.

τότε τῆς νίκης σου καθήμενος, ἔς τὴν ἔρμη
Μελχόλ, περίχαρος σὺ τότε, καὶ τὸ φῶς τῆς
καὶ τῆ ζωῆ μαζί, πατέρα μου, θὰ στέρξης
νὰ χαρίσης.

ΣΑΟΥΛ

Ἄ! τέλος σὺ ποτὲ τοὺς θρήνους
δὲν παύεις; Εἶν' αὐτὰ τὰ βάλσαμα ποῦ μέλλουν
τοῦ Σαοὺλ ν' ἀναστήσουν τὸ θλιμμένο πνεῦμα;
μ' αὐτὰ, σκληρῆ, μὲ συμπονεῖς; Κόρη τοῦ θρήνου,
φύγε! πετάξου, φύγε, μάκρυνε ἀπ' ἔμπρός μου!

ΜΕΛΧΟΛ

ὦμιέ! δὲ ἤθελες, πατέρα μου, νὰ κλαίω;...
Πατέρα, καὶ ποῖος ἄλλος τὴν ψυχὴ θαμμένη
ἔς τὰ δάκρυα μου κρατεῖ;

ΙΩΝΑΘΑΝ

Νὰ τὸν συγχύσης θέλεις;
παῦσε, ὦ παῦσε, Μελχόλ! — Σαοὺλ, χαροποιήσου·
αὔρα πολέμου, νίκης ἔς τὸ στρατόπεδ' ὄλο
βασιλεύει· μ' αὐτὸ τὸ χάραμα μιὰ φλόγα,
π' ὄλα θὰ πλημμυρίση τοῦ Ἰσραὴλ τὰ στήθη,
οὐρανὸθεν κατέβη. Καὶ ἔς ἐσέ, γλυκέ μου
πατέρα, γλήγορα τὸ θάρρος θὰ ξανάλθῃ.

ΣΑΟΥΛ

Τί; τὴν τρελλὴ χαρὰ σου καὶ ἔς ἐμέ νὰ ἐμπνεύσης
ἐλπίζεις σὺ; — Τί φλόγα καὶ τί θάρρος;... Ὅλοι
ναὶ κλάψετε. Τὸ δένδρο, ποῦ καιροὺς καὶ χρόνους
κλωνάρια ξάπλωνε περήφανα ἔς τὰς αὔραις,
ἀραχνιασμέναις ρίζαις σήμερα θὰ δείξῃ.
Θρήνος εἶν' ὄλα, τρόμος καὶ θανάτου φρίκη.
Ὅλοι τὰ ροῦχα σας ξεσχίστε· ἔς τὰ μαλλιά σας
ἄχαρη στάχτη περιχύσετε· ναί, τούτῃ
ἡμέρα ἐσχάτου ὀλέθρου, ὕστερινή μας εἶναι.

ΑΒΕΝΗΡ

Χίλιαις φοραῖς σὰς εἶπα· ἡ βαρετὴ σας ὄψις
τοὺς θλιβεροὺς τοῦ πόνου πάντοτε διπλάνει.

ΜΕΛΧΟΛ

Τί θ' ἀφήσωμ' ἑμεῖς τὸ μαῦρο μας πατέρα;...

ΙΩΝΑΘΑΝ

Καὶ σιμά του σὺ μόνος νᾶσαι καὶ νὰ δρίζῃς;...

ΣΑΟΥΛ

Τί τρέχει; ὀργή ἔς τὴν ὄψι τῶν παιδιῶν μου; ποῖος
τὸ θυμὸ τους ἀνάφτει; σὺ, Ἀβενήρ, ἔσ' αὐτοῦ
αἷμα μου εἶναι, δὲν τὸ ξέρεις;... σκέψου...

ΙΩΝΑΘΑΝ

Αἷμα σου ναί, κ' ἔτοιμοι πάντοτε γιὰ σένα
ὄλο τὸ αἷμα μας νὰ χύσωμε...

ΜΕΛΧΟΛ

ὦ πατέρα!

θαρρεῖς, μὲ σπρώχνει μόνον τοῦ ἀκριβοῦ μου ὁ πόθος,
ὅταν μὲ τόσο κλάμα σοῦ ζητῶ τὸ φῶς μου;
Τοῦ θρόνου σου τὸν στυλο, τοῦ Ἰσραὴλ τὸ θάρρος,
τῶν ἐχθρῶν σου τὸν τρόμο σοῦ ζητῶ, πατέρα.
Ἐς τὰς ὥραις ποῦ βλαμμένης φαντασίας πληξίς
καὶ μαῦροι σ' ἐπλακόναν λογισμοὶ θανάτου,
δὲν ἐλάφρυνε, πές μου, μὲ τὸ οὐράνιο μέλος
τῆς ψυχῆς σου τοὺς πόνους ὁ Δαβὶδ; δὲν ἦταν
ὡσὰν ἀχτίν' αὐτὸς ἔς τὰ μαῦρα σου σκοτάδια;

ΙΩΝΑΘΑΝ

Κ' ἐγώ... Σαοὺλ, σὺ ξέρεις, ἂν ἔς τὸ πλάγι ζῶνῶ
ἓνα σπαθί· πλήν, ποῦ ναι τὸ σπαθί μου, ἂν πλέον
ψυχὴ ἔς τὸ πάτημά μου τοῦ Δαβὶδ δὲν δίνει
τὸ πάτημα; Τὴ μάχη κἂν θὰ μελετοῦσε
τώρα κανεῖς, ἂν ἦταν ὁ Δαβὶδ μαζί μας;
Ἄπο καιρὸ δική μας ἦθελ' εἶναι ἡ νίκη.

ΣΑΟΥΛ

ὦ περασμένοι χρόνοι!... ὦ δοξασταῖς ἡμέραις
τῆς νίκης τοῦ Σαοὺλ!... Ἄραδιαστοὺς ἔμπρός μου
τοὺς λαμπροὺς μου θριάμβους βλέπω νὰ προβαίνουν.

Ἄπο τὸν κάμπο, ἰδοῦ, περιχυμένος ὄλος
 αἱματωμένη σκόνη κ' ἰδρωτα ἐπιστρέφω·
 μὲς τοὺς νεκροὺς ἐχθροὺς περήφανα διαβαίνω,
 καὶ τὸν Πλάστη μου ὑμνῶ.. Τὸ Πλάστη ἐγώ;... Τί εἶπα;...—
 Σίδερο εἶναι τ' αὐτὶ τοῦ Ὑψίστου 'ς τὴ φωνή μου·
 ἄλαλος ἐγὼ μένω... Ἡ δόξα μου ποῦ εἶναι;
 ποῦ εἶναι, ποῦ τὸ αἷμα τῶν νεκρῶν ἐχθρῶν μου;...

ΙΩΝΑΘΑΝ

Θαῦρισκες ὄλα 'ς τὸν Δαβίδ...

ΜΕΛΧΟΛ

Ἄλλὰ σιμά σου
 ἄχ! ὁ Δαβίδ δὲν εἶναι· ἀπ' τὸ πλευρό σου πέρα
 σὺ τὸν ἐξώριζες, τὸ αἷμα του ἐζητοῦσες...
 Τὸν Δαβίδ, τὸ παιδί σου, τ' ὠραιότερό σου
 στολίδι, ποῦ ἀστραπή νὰ σέ δουλέψῃ ὠρμουῖσε,
 μὲ προθυμιά, μὲ πόθο, ποῦ δὲν εἶχαν ὄχι
 τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ σου. Ἄχ! ἄφησε, πατέρα
 γλυκέ...

ΣΑΟΥΛ

Τὸ δάκρυ, ὦμέ, 'ς τὰ μάτια μου προβάλλει·
 'ς τ' ἄθελο κλάμα ποιδὸς δυναστικά μὲ σπρώχνει;
 Στεγνὰ τὰ μάτι' ἀφήσετέ μου.

ΑΒΕΝΗΡ

Νὰ περάσης
 κάλλιο θὰ ἦταν 'ς τὴ σκηνή σου, ὦ βασιλέα.
 Τρομαχτικό 'ς ὀλίγο θ' ἀραδιάσω ἐμπρός σου
 τὸ στράτευμά σου... Πᾶμε, βεβαιώσου τέλος
 ποῦ ὁ Δαβίδ ἦταν πάντα....

ΣΚΗΝΗ Γ'

ΔΑΒΙΔ, ΣΑΟΥΛ, ΑΒΕΝΗΡ, ΙΩΝΑΘΑΝ, ΜΕΛΧΟΛ

ΔΑΒΙΔ

Κ' εἶναι ἀκόμη ἀθῆος.

ΣΑΟΥΛ

Τί βλέπω ἐμπρός μου;

ΜΕΛΧΟΛ

ὦμέ!

ΙΩΝΑΘΑΝ

Τί ἔκαμες;

ΑΒΕΝΗΡ

Αὐθάδη!...

ΙΩΝΑΘΑΝ

Ἄχ! πατέρα...

ΜΕΛΧΟΛ

Πατέρα, τῆς Μελχὸλ ἐμπρός σου
 βλέπεις τὸν ἄνδρα, ποῦ σὺ μοῦδωκες.

ΣΑΟΥΛ

ὦ θαῦμα!

ΔΑΒΙΔ

Σαούλ, ὦ βασιλέα, σὺ τὴν κεφαλὴ μου
 χρόνους τώρα ζητεῖς· ἰδοῦ, σήμερα ἐμπρός σου
 τὴν φέρνω· εἶναι δική σου, κόψε την.

ΣΑΟΥΛ

Τί ἀκούω;...

ὦ Δαβίδ μου!... Δαβίδ! ἕνας Θεὸς σοῦ ἐμπνέει
 τὰ λόγια τοῦτα· ἐδῶ ναι σήμερα σέ φέρνει
 ἕνας Θεός.

ΔΑΒΙΔ

Αὐτός, ναι, βασιλιά, ποῦ μόνος
 εἶναι Θεός· αὐτός, ποῦ ἐμὲ 'ς τῆς νιότης τ' ἄνθι,
 ἄπραγο ἀκόμη ἀγόρι μ' ἐσπρωχνε μιὰ μέρα
 τὴν τρομερὴν ἐκείνη αὐθάδεια νὰ πατάξω
 τοῦ Γολιάθ, ὅπ' ὄλος σίδερο ἀντικρύ μου
 ἐστήθη· αὐτός, ποῦ τόσαις 'ς τὰ φρικτὰ ἄρματα σου
 ἐσώριαζε κατόπι νίκαις καὶ θριάμβους,
 καὶ μὲ βουλή, ποῦ ἀνθρώπου λογισμὸς δὲν φθάνει,
 τὸν ἄγνωστό του δούλο προσκαλοῦσε εἰς ἔργα
 μεγάλα, αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ 'ς ἐσὲ μὲ φέρνει
 μὲ τὴ νίκη. Καὶ τώρα ἡ στρατηγὸ μὲ θέλεις
 ἢ μόνον πολεμάρχο, πρόσταξε νὰ γίνῃ;

"Ας πέση πρὶν ὁ ἔχθρός μας, ἄς σκορπήσουν
 μέ τοῦ βοριά τὸ ἄγριο φύσημα τὰ νέφη,
 ποῦ γύρου ὀλόγυρα ἔς τὸν θρόνο σου ἐπυκνώσαν·
 θέλει μοῦ δώσης τότε ἀνταμοιβὴ θανάτου.
 Οὔτ' ἓνα πάτημα, ὦ Σαούλ, οὔτε μιὰ σκέψη
 θά σοῦ στοιχίσῃ αὐτός· σὺ θέλ' εἰπῆς νὰ λάβω
 τὸν θάνατο, κ' εὐθύς ὁ Ἄβενῆρ μέ σφάζει. —
 Ἄσπιδα τότε ἢ ξίφος, ὄχι, δὲν θά ζώσω·
 ἐμπρός ἔς τὸν θρόνο τοῦ ὑψηλοῦ μου βασιλέως
 ἄρματα δὲν μοῦ ἀρμόζουν, ἀλλ' ἀγάπη μόνον,
 ὑπομονή, ταπεινοσύνη καὶ ἀθωότης.
 Εἶναι χρέος μου, ἀνίσως ὁ Θεός τὸ θέλει,
 πιστό σου τέκνο νὰ πεθάνω, ἀλλ' ὄχι ἔχθρός σου.
 Παρόμοια τοῦ γενάρχη τοῦ Ἰσραὴλ τὸ τέκνο
 πρόθυμα ἐπρόσφερε τὸ αἷμα του ἔς τὸ ὄρος,
 καὶ γογγυσμός ἀπὸ τὰ χεῖλη δὲν τοῦ βγήκε·
 ἔστεκ' ἐπάνω του ἓνα χέρι νὰ τὸν σφάζῃ,
 κ' ἐκεῖνος τοῦ πατρός του τ' ἄλλο χέρι ἐφίλει. —
 Μοῦδωκες σὺ τὸ εἶναι, σὺ καὶ μοῦ τὸ παίρνεις·
 γιὰ σέν' ἀκούσθη τ' ὄνομά μου, σὺ τὸ σβύνεις·
 μ' ἔκαμες σὺ μέγαν, σὺ μέ μηδενίζεις.

ΣΑΟΥΛ

"ὦ τί πυκνὴ κατάχνια ξεσκορποῦν ἐμπρός μου
 τὰ λόγια τοῦτα! ὦ πῶς μέσ τὴν καρδιά μου κρούουν!...
 Δαβίδ, λαλεῖς γενναῖα καὶ γενναῖος ἦσουν,
 ἀλλ' ἀπὸ ἔπαρσι τυφλός, νὰ μ' ἀψηφήσης
 ἐτόλμησες κατόπι, ἐμέ νὰ χαμηλώσης,
 τὴ δόξα μου νὰ κλέψῃς νὰ ντυθῆς τὸ φῶς μου.
 Καὶ βασιλέας σου ἂν δὲν ἦμουν, τάχ' ἀρμόζει
 νὰ κατασέρνῃ ὁ νέος γέροντα στρατιώτῃ;
 Εἰς ὅλα σὺ μέγαν, εἰς αὐτὸ δὲν ἦσουν.
 Γιὰ σένα ἐτραγουδοῦσαν τοῦ Ἰσραὴλ ἡ κόραις·
 «Δαβίδ ὁ ἀνδρεῖος ποῦ νικᾷ χιλιάδαις, μόνον
 ἑκατὸν ὁ Σαούλ.» Ἄχ! τῆς καρδιάς τὰ φύλλα
 βαθυὰ μοῦ πλήγωσες, Δαβίδ. Γιατί δὲν εἶπες;
 «Ἔς τῆς νιότης ὁ Σαούλ τὸ ἄνθι, τί χιλιάδαις;
 μυριάδαις ἐνίκουσε· αὐτὸς ὁ ἀνδρεῖος εἶναι
 αὐτὸς ἕκαμ' ἐμέ».

ΔΑΒΙΑ

Τὸ εἶπα, ναί, πλὴν τοῦτος,
 ποῦ μόνος ἀπὸ τότε ἀκόμη σ' ἐκυβέρνα,
 δυνατώτερα ἐφώναζε· «Ἰσχυρὸς ἐγένη
 ὑπέμετρα ὁ Δαβίδ· ὅλοι ἔς τὰ χεῖλη ἐκείνων,
 πολλοὶ τὸν ἔχουν ἔς τὴν καρδιά, κ' ἂν σὺ δὲν κάμῃς
 ἐκδίκησι, Σαούλ, ποῖος τὸν κρατεῖ;» Μὲ λόγον
 ἄτεχνον, ἀπλάστο, γιατί ἔς τὸν βασιλέα
 δὲν εἶπες Ἄβενῆρ; «Ἄχ! τοῦ Δαβίδ ἡ δόξα,
 ποῦ τὴ δική μου ἐσκέπασ', ἄγριο μῖσος, φθόνο,
 γιὰ τὸ αἷμα του δίψα ἔς τὴν ψυχὴ μου ἀνάφτει».

ΑΒΕΝΗΡ

Ἐλεεινέ! καὶ τότε ποῦ κλεφτὰ κινουῦσες
 ἔς τοὺς ἱερεῖς σου συμβουλαῖς νὰ μουρμουρίζῃς·
 ὅταν κρυφαῖς ἔς τὸν βασιλέα σου παγίδαῖς
 ἔσταινες ἄπιστα, καὶ ὅταν ἔς ταις ἀγκάλαις
 τοῦ ἔχθρου μας εἶχες καταφύγη, καὶ μ' ἀπίστους
 ζωὴ ξεντροπιασμένη σέρνοντας, συντρόφους
 εἶχες κ' ἐδῶ ποῦ σ' ἐδουλεῦαν, τοῦτο τάχα
 ἐγὼ τὸ εἶπα ἢ σὺ τὰ ἐπραξες; Ποῖος πρῶτα
 ἔς τοῦ βασιλέως μας ἐστάλαξε τὰ στήθη
 τόση ἀγάπη γιὰ σέ; ποῖος ἔχει κάμη νάσαι
 σήμερα σὺ γαμβρός του; Ὁ Ἄβενῆρ καὶ μόνος.

ΜΕΛΧΟΛ

"Ὅχι! ἔς ἐμέ, ἔς ἐμέ τὸν ἔδωσε ὁ πατέρας,
 ἔς ἐμέ ναί, ποῦ τὰ οὐράνια τῆς ψυχῆς του κάλλη
 εἶχα γνωρίση. Αὐτὸς ὁ στεναγμός μου ὁ πρῶτος,
 ὁ κρυφὸς λογισμός, ἡ ἀπαντοχὴ μου ἐστάθη
 αὐτὸς καὶ μόνος ἡ ζωὴ μου. Καὶ πεσμένος
 ἔς τὴν ἄκρα δυστυχία, ποθητὸς καὶ τότε
 τῆς καρδιάς μου θά ἦταν, ὅσο κανεῖς ἄλλος
 ἀπ' ὅσους βασιλεῖς ἢ Ἀνατολὴ λατρεῖει.

ΣΑΟΥΛ

Καὶ σὺ θά δυνηθῆς, Δαβίδ, νὰ πολεμήσης
 ὅσα σοῦ λάλησ' ὁ Ἄβενῆρ; Λέγε, δὲν εἶχες

σύ 'ς τούς ἀπίστους καταφύγη ; 'ς τὸν λαό μου
δὲν εἶχες σὺ σκορπίση σπέρμ' ἀποστάσις ;
τοῦ βασιλέως σου τοῦ ἰδίου, τοῦ δευτέρου
πατρός σου τῆ ζωῆ πολλαῖς φοραῖς δὲν ἔχεις
ἐπιβουλεύση ;

ΔΑΒΙΔ

Ἰδοὺ· γιὰ μένα ἄς ἀπαντήση
τῆς χλαμύδος σου τοῦτο τὸ κοιμένο μέρος.
Δὲν τὸ γνωρίζεις ; λάβε, σύγκρινέ το.

ΣΑΟΥΛ

Δός μου.
Τί βλέπω ; εἶναι δικό μου... ἀλλ' ἀπὸ ποῦ τὸ πῆρες ;

ΔΑΒΙΔ

Ἄπ' τῆ χλαμύδα ποῦ φορεῖς, ἐπάνωθ' σου,
μὲ τὸ σπαθί μου τοῦτο ὁ ἴδιος τόχω κόψη.—
Θυμᾶσαι τὸ Ἐγγαδί ; Ἐκεῖ ποῦ μὲ θανάτου
ρομφαία προγραμμαμένον σὺ μ' ἐκυνηγοῦσες,
ἐκεῖ φευγάτος δίχως σύντροφο κανένα,
μὲς τῆ σπηλιά, ποῦ παίρνει τ' ὄνομ' ἀπ' τῆ βρύσι,
ἤμουν ἐγὼ· σὺ μόνος ἐκεῖ μέσα, δίχως
κανέν' ἀπ' τοὺς πιστοὺς σου, π' ἐξῶθ' ἐφυλάγαν
τὸ ἔβγα, 'ς τ' ἀπαλά σου πεύκια πλαγιασμένους
ἀμέριμνα ἐκοιμώσουν... Ὡμένα ! μ' αἷμα
καὶ μῖσος τὴν ψυχὴ γεμάτη κ' ἐκοιμώσουν ;
ὦ ! κύττα ἂν ὁ Θεὸς ὁ μέγας ἀναπαιζέει
τὰ σχέδια τῶν ἀνθρώπων ! Ἄφοβαμποροῦσα
νὰ σὲ σκοτώσω εὐθύς καὶ νάβγω ἀπ' ἄλλη θύρα·
μποροῦσα ναί· τὸ ρούχο τοῦτο ἄς μαρτυρήση.
Σὺ μέγας, σὺ μονάρχης, μ' ἄρματα σὺ τόσα
φυλαγμένους, ἰδοὺ 'ς τὴν ἐξουσίαν εἶσαι.
τοῦ ἀθλίου σου ἐξορίστου... Κι' ὁ Ἄβενῆρ ὁ ἀνδρείος
τότε ποῦ ἦταν ; τόσην ἔχει τῆς ζωῆς σου
φροντίδα ; τέτοιος εἶναι ὁ ζῆλος του κ' ἡ πίστις
'ς τὸν βασιλιά του ; ὦ κύττα σὲ ποιὸν ἔχεις ρίξη
τὰ θάρρη σου, καὶ ποιὸν ἡ ὀργή σου κατατρέχει !
Εὐχαριστήθης τώρα ; Φανερό σημάδι,

Σαοὺλ, δὲν ἔχεις τῆς καρδιάς, τῆς πίστεώς μου ;
τρανήν ἀπόδειξι δὲν ἔχεις τῆς ὀλίγης
ἀγάπης, τῆς πλαστῆς ψυχῆς, τῆς ἀπιστίας,
τοῦ μαύρου φθόνου τοῦ Ἄβενῆρ ;...

ΣΑΟΥΛ

Δαβὶδ, υἱέ μου,...

ἐνίκησες. Καὶ σὺ βλέπε, Ἄβενῆρ, καὶ σιώπα.

ΜΕΛΧΟΛ

ὦ Δαβὶδ μου !...

ΔΑΒΙΔ

Πατέρα μου !...

ΙΩΝΑΘΑΝ

ὦ χαρὰς ἡμέρα !

ΣΑΟΥΛ

Ἡμέρα ναὶ χαρὰς καὶ νίκης εἶναι τούτη.
Ἐσὲ σήμερα ὀρίζω στρατηγὸ τῆς μάχης·
πρόθυμ' ἄς στέρξη καὶ ὁ Ἄβενῆρ, τὸ θέλω οὐδ' ἄλλος
ἄς εἶναι ἀνάμεσό σας ζῆλος παρ' ἀνδρείας.
Υἱέ μου, σὺ 'ς τὸ πλάγι τοῦ ἀκριβοῦ σου φίλου
θὰ στέκης· τῆς ζωῆς σου ἐγγυητὴς ἐκεῖνος,
σὺ τῆς δικῆς του.

ΙΩΝΑΘΑΝ

Ἄν ὁ Δαβὶδ εἶναι ἀρχηγὸς μας,
ἐγγυητὴς ὁ Κύριος.

ΜΕΛΧΟΛ

Ὁ Θεὸς ποῦ πάλι
μας ἔνωσεν, αὐτὸς θὰ σὲ φυλάξῃ...

ΣΑΟΥΛ

Φθάνει.

Σὺ, πρὶν τῆς μάχης, ἔμπα 'ς τῆ σκηνή μου, ὦ τέκνο·
θὰ σοῦ γλυκάνῃ ἐκεῖ τοῦ χωρισμοῦ τὸν πόνο
ἢ ἀκριβή σου Μελχὸλ. Ἄς σοῦ δροσίση ὡστόσο
αὐτὴ μὲ φαγητὸ καὶ μὲ πιστὸ τὰ σπλάχνα.
ὦ κόρη, τῆς ψυχῆς σου ἡ τρυφερὴ γλυκάδα
τ' ἄθρα τοῦ πατρός σου λάθη ἄς διορθώση.

Γ. Καλοσγοῦρος

ΚΑΛΟΓΗΡΟΙ ΚΑΙ ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΙ¹

Δὲν εἰσήλθομεν εἰσέτι εἰς τὴν τεσσαρακοστὴν καὶ βεβαίως εἰμι, ὅτι οὐδεὶς ἐνόμισεν, ἐκ τοῦ ὅτι πρόκειται καὶ περὶ τῶν καλογήρων νὰ γίνῃ λόγος, ὅτι τὴν ἐσπέραν ταύτην γενήσεται ἑναρξίς τῶν θρησκευτικῶν ἡμιλιῶν. Οἱ λογιώτατοι ἄλλως κοσμικὸν φέροντες χαρακτῆρα θὰ διεμαρτύροντο κατὰ τῆς καλογηρικῆς ἐπικρατήσεως καὶ δὲν θὰ ἦτο οὔτε εἰς ἐμὲ οὔτε εἰς ὑμᾶς εὐχάριστον νὰ παραστῶμεν εἰς ἀντεγκλήσεις καὶ διαπληκτισμούς λογιωτάτων καὶ καλογήρων, ἐξ ὧν νικηταὶ βεβαίως δὲν θὰ ἐξήρχοντο οἱ ἀβροδίαῖοι λογιώτατοι. Τοῦναντίον μάλιστα ἡ ἡμόνοια αὐτῶν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια πάσης προσδοκίας καὶ θέλετε πεισθῆ, ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ εἶνε εὐχάριστον, ἐὰν χωρήσῃ μέχρι τέλους ἡ συμφωνία αὕτη. Πρέπει εἰς τοῦτο νὰ ἐξηγηθῶ. Οἱ κάλογοι ἔδρασαν ἀπ' αὐτῆς σχεδὸν τῆς συστάσεως τῆς Βυζαντιακῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτῆς, τῶν δὲ λογιωτάτων τὸ κράτος ἤρξατο ἀναπτυσσόμενον ἀπὸ τοῦ Συντάγματος, ὑφ' οὗ νομίζομεν, ὅτι διεπόμεθα. Γινώσκοντες ἐκ τῆς ἱστορίας τὰ κατορθώματα τῶν καλογήρων, δὲν θὰ ἐπιθυμήσητε βεβαίως τὴν ἀνατύπωσιν αὐτῶν ὑπὸ μορφήν λογιωτάτων. Περὶ τῶν δύο τούτων ἐποχῶν θὰ ἀπασχολήσω τὴν εὐμενῆ ὑμῶν προσοχὴν καὶ μόνον ἡ εἰλικρινὴς ἐπιθυμία νὰ ἴδω διασπασμένην τὴν ἀλληλουχίαν ταύτην μὲ ὤθησεν εἰς τὴν παρούσαν μελέτην, ἐξ ἧς εἶμαι βεβαίως, ὅτι πάντες δὲν θὰ ἀποκομίσητε εὐχαρίστους ἐντυπώσεις, ἀλλ' ἂν μόνον τὸ εὐχάριστον πρέπει νὰ ἀκούη τις ἢ νὰ βλέπῃ, ἢ ἀλήθεια τότε θὰ ἔπαυεν οὐσα ἀγαθὸν περιζήτητον.

Τοιαύτης μελέτης τὸ περιεχόμενον εἶνε εὐρύτερον πάντοτε ἐνὸς ἀναγνώσματος, ἀλλ' ἤμην ἠναγκασμένος νὰ σεβασθῶ τὴν ἐπικρατήσασαν συνετὴν συνήθειαν ἐν τῷ «Παρνασσῷ», τῶν ἀναγνωσμάτων νὰ μὴ ἐπῆται συνέχεια εἰς τὸ προσεχές, καὶ νὰ προσπαθῶ παρὰ τὰ πολλὰ ἀποκοπέντα νὰ συντηρήσω ὅπως δῆποτε τὴν αὐτοτελῆ ἀρτιότητα τοῦ διασωθέντος, καὶ τῆς ἡμετέρας οὕτω μακροθυμίας τὰ ὅρια νὰ μὴ ὑπερβῶ.

¹ Ὅσον ὑψηλὴ, ὅσον θεία καὶ ἂν ἦ ἀρχὴ τις, ἡ ὑπερβολὴ τῆς θερα-

¹ Ἡ μελέτη αὕτη ὡς ἀνάγνωσμα διασκευασθεῖσα καὶ ἀπαγγελλεῖσα τῇ 13 Νοεμβρίου 1892 ἐν τῷ «Παρνασσῷ», ἐξήχθη ἐξ ἀνεκδότου συγγραφῆς «περὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς σήμερον».

πείας αὐτῆς εἶνε πάντοτε ἐπιβλαβής, διότι ἐν τῇ ὑπερβολῇ ἡ παραγνώρισις καὶ ἐκ ταύτης ἡ ἐξαφάνισις ἢ ἡ διαστρέβλωσις τῆς ὑπηρετούμενης ἀρχῆς. Τοιοῦτό τι συνέβη παρ' ἡμῖν κατὰ τὸν μεσαιῶνα, καθ' ὃν τὸ νέον θρήσκευμα ἐκαλεῖτο νὰ ἀναπλάσῃ νέον κόσμον ἐκ τῶν συντριμματῶν τοῦ ἀρχαίου. Ἡ πρώτη ἐμφάνισις του μὲ τὰς ἀκτινοβολούσας ὡς ὁ ἥλιος ἀρχάς του, ἐθάμβωσεν ἀντὶ νὰ φωτίσῃ τὴν ληθαργούσαν καὶ ὑπὸ ποικίλης βαρβαρότητος ζοφωθεῖσαν ἀνθρωπότητα. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα αἰφνιδίως προκαταληφθὲν ἔμεινεν ἐκπληκτον καὶ ἡ λατρεία τοῦ ἐνανθρωπήσαντος ἦν μᾶλλον θαυμασμός ἢ μετ' ἐπιγνώσεως παραδοχὴ τῶν ἐντολῶν του. Ἄλλ' ὅτε ὁ ὀφθαλμὸς ἐξωκειώθη πρὸς τὸ νέον φῶς καὶ ὁ νοῦς ἡρεμώτερος ἐπελήφθη τῆς ἐρεῦνης τῶν ἀποκαλυπτομένων ἀληθειῶν, τὴν ἐκπληξιν διεδέχθη ὁ ἐνθουσιασμός καὶ τὴν τυφλὴν ὑπακοὴν ἢ εἰλικρινῆς πεποίθησις. Ἄλλ' ὅπως ἐν παντί, οὕτω οὐδ' ἐν τῇ πραγματώσει τῶν πεποιθήσεων εὐκόλως ἐξευρίσκεται τὸ σωτήριον μέτρον, ὅπερ ὑπάρχει μὲν εἰς τὰ γνωμικὰ ὄλων τῶν λαῶν καὶ πάντων τῶν χρόνων, ἀλλὰ πρᾶγμα διαρκὲς οὐδέποτε θὰ ἀποβῇ. Ὀλίγων ἀνδρῶν ἡ πραγματικὴ αὐταπαρνησία καὶ ἀποκλειστικὴ καθιέρωσις τῆς θείας λατρείας παρήγαγε τὸν ζῆλον τῆς μιμησεως καὶ τοὺς μιμηθέντας ἠκολούθησαν ἕτεροι, μέχρις οὗ ἡ συνεισφέρουσα πρόθυμος εὐσέβεια τοῦ λαοῦ πρὸς συντήρησιν τῶν τε ἀποτασσομένων ἀπὸ τῶν ὕλικῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν εὐκτηρίων οἰκῶν, ἐν οἷς ἐμόναζον, κατέστη χορηγὸς οὐχὶ πλέον τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἀργομίθου ὑποκρισίας ὁ ἀκούσιος προστάτης. Τίς θὰ τὸ ἐπίστευεν! Ἡ ὑμολογία τοῦ Θεοῦ ἀπέβη βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα καὶ, τὸ θλιβερώτατον, ἀνεγνωρίσθη ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας ἡ νομιμότης του καὶ ἐχρησίμευσεν ἡ κυριωτάτη ἀφορμὴ νὰ καταπέσῃ ἡ ἀκμαιοτάτη αὐτοκρατορία, ἣν τὸ κυρίαρχον πνεῦμα τοῦ δουλωθέντος ἐλληνισμοῦ ἀνίδρυσεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν τούτου κατακτητῶν.

Μὴ σκανδαλισθῆ τις ἐπὶ τῇ ἀπολύτῳ ταύτῃ καταδίκῃ τῶν καλογήρων δὲν ἀποκλείω τὰς ἐξαιρέσεις ἐν οὐδεμιᾷ ἐποχῇ καὶ ἐξ οὐδεμιᾶς τάξεως, αὐθαδὲς δὲ θὰ ἦτο νὰ ἀρνηθῆ τις, ὅτι ἐκ τῆς καλογηρικῆς τάξεως προήλθον ἄνδρες, εἰς οὓς ὁ χριστιανικὸς ἐλληνισμὸς καὶ μάλιστα ὁ νεώτερος μέγала ὀφείλει. Ἄλλ' ἐν τῷ συνόλω οἱ κάλογοι κρινόμενοι, ὡς τάξις καὶ σύνολον, μίαν γεννώσι γνώμην, ὅτι ἂν μὴ ὑπῆρχον, δὲν θὰ ἔπραττον βεβαίως ὅσας εὐεργεσίας παρέσχον τῷ Ἑλληνισμῷ, ἀλλὰ καὶ περιττὴ θὰ ἦτο ἡ καλωσύνη των αὕτη, διότι πάντες ἄνευ αὐτῶν θὰ ἤμεθα κρείττονες ἢ ὅτι σήμερον ὑπάρχομεν. Ἡ Ἑλληνικὴ μοναρχία τοῦ μεσαιῶνος ὑπέκυψεν οὐχὶ εἰς τῶν ἐξωτερικῶν πολεμίων τὰ πλήθη, ἀλλ' εἰς τὴν πολλὴν τῶν καλογήρων εὐσέβειαν, ἣτις ἐπά-

χυνεν αὐτοὺς τοσοῦτον, ὅσον ἐξησθενοῦτο καὶ Ἔθνος καὶ Πολιτεία.

Τοιαῦτα εἶνε τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα εἰς πάντα τὰ ἔθνη, ἐν οἷς ἡ περὶ τῶν πραγμάτων φροντίς ὑποχωρεῖ εἰς τὴν σπουδὴν περὶ τοὺς λόγους, οὐδὲν δὲ ἀπαισιώτερον προμήνυμα τύχης οἰκτρὰς φυλῆς τινος ἢ τοῦτο. Ὑπάρχουσι κοινωνικά τινα νοσήματα, πρὸς ἃ παραβαλλόμεναι αἱ μεγάλαι κατὰ τοῦ σώματος λοιμικαὶ ἐπιδημιαὶ δύνανται νὰ φανῶσιν ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνοι ἢ ἡ ἀπλῆ συνάγχη πρὸς κακοήθη διφθερίτιδα. Ἡ ὑπουλόγτης αὐτῶν διαφεύγει τὴν κοινὴν προσοχὴν ἐν τῇ γεννήσει αὐτῶν καὶ ἐκ τούτου χρόνια καθιστάμενα δὲν ἀπειλοῦσιν ἄτομα πλέον, ἀλλ' ἐξαφάνιζουσι Κράτη καὶ θάπτουσιν ἔστιν ὅτε ἐς αἰεὶ καὶ αὐτοὺς τοὺς λαούς. Μεγίστην δὲ ἀπασῶν τούτων τῶν νόσων ὑπολαμβάνω τὴν ἀποκλειστικὴν ἐκείνην στροφήν τῶν πνευμάτων περὶ τὴν μονομερῆ φροντίδα μιᾶς τινος θεμελιώδους ἀρχῆς, εἴτε τὴν θρησκείαν αὕτη ἀφορᾷ εἴτε τὴν πολιτείαν. Ἡ καθημερινὴ ἔρευνα ἀποτρίβει καὶ αὐτὴ τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῆς ἀρχῆς καὶ ἀπὸ κοινοῦ μελήματος ἐκπίπτει εἰς ἀληθινὸν παίγιον εἰς χεῖρας τῶν κερδοσκοπούντων ἐπὶ τῆς ἀπλότητος τοῦ πλήθους ἐπιτηδείων, οἵτινες οὐδαμῶ μὲν ἐλλείπουσιν, ἀλλὰ κυρίως πληθύνονται, ὡς τὰ μικρόβια ἐν πάσχοντι ὀργανισμῶ, ἐν αἷς κοινωνίαις ὁ σάραξ τῆς διαφθορᾶς ἔστησε στερεὰν τὴν ἔδραν του.

Αἱ θορυβώδεις συζητήσεις ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς μὲν ἔχουσαι τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, πράγματι ὁμως ἐσκοποῦν τὴν ἱκανοποίησιν προσωπικῶν παθῶν τῶν συζητούντων. Ἄλλ' ὁμως ἐτάρασσον τὰ πνεύματα τοσοῦτον, ὥστε συνεκέντρωσαν τὴν ὅλην τοῦ ἔθνους προσοχὴν καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸ νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα ὑπὸ πρωτοφανῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τυραννίαν, ὑπὸ τὴν τυραννίαν τὴν διανοητικὴν, εἰς τὰς ἀγόνους θρησκευτικὰς ἀντεγκλήσεις. Ἡ παιδεία, ὁ στρατός, αἱ τέχναι, ἡ ἐπιστήμη, ἡ δικαιοσύνη, ἡ διοίκησις, ἡ πολιτεία αὐτῆ, τὸ ἔθνος σύμπαν ἀκουσίως ἀπεροφήθησαν ὑπὸ τῆς φροντίδος τῶν ζητημάτων τούτων, ἅτινα ἀποβαλόντα τὸν ἀποκλειστικὸν τάξεώς τινος χαρακτήρα κατέστησαν ζητήματα ζωῆς ἢ θανάτου καὶ τοῦ Κράτους καὶ τῆς κοινωνίας, ἧτις οὐδὲν ἕτερον ἦτο ἢ Καλογήρων κοινόβιον. Διότι εἰς τὴν τάξιν ταύτην κατετάσσετε ἡ νεότης, περὶ αὐτῆς ἠσχολοῦντο τὰ γράμματα, ἐν αὐτῷ περιεκλείετο ἡ δύναμις τοῦ ἔθνους, οὐδ' ἠδύνατό τις νὰ εὔρη καὶ ἓνα λόγιον μὴ ἀσχολούμενον περὶ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Ὀλόκληρον τὸ ἔθνος περιετυλίχθη τὸ μοναχικὸν μαῦρον ράσον προεξοφλοῦν οὕτως εἰπεῖν τὸ θαρὺ καὶ ἀληστον ἐπαχθοῦς δουλοσύνης ὕστερον πένθος. Ἡ γεωργία ἐξέλιπε, τὸ ἐμπόριον ἐμαράνθη δι' ἄλλειψιν τῶν ἀνταλλακτικῶν προϊόντων, αἱ φοβεραὶ ἀτέλειαι τῶν καλογήρων κατέστρεφον

τὴν οικονομικὴν τοῦ Κράτους εὐεξίαν, ὁ στρατός ἀφῆρθη τὰ ἀκμαιότερα στηρίγματα αὐτοῦ καὶ τὸ ἔθνος τοὺς φυσικοὺς αὐτοῦ καὶ νομίμους φύλακας, ἐμπιστευόμενον πολλὰκις τὴν τύχην του εἰς ξένους μισθοφόρους, οἵτινες πατρίδα ἔχοντες τὸν μισθὸν οὐχὶ ἀπαξ ἔστρεψαν τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ Δεσπότη τῆς χθῆς, ὃν ὠρκίσθησαν νὰ ὑπηρετήσωσι. Πατριάρχαι, στρατηγοί, αὐτοκράτορες δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς ἂν ἔθιγον τῶν καλογήρων τὰ προνόμια. Οἱ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι τοῦ ἔθνους, αἱ πρόοδοι τοῦ Μωαμεθανισμοῦ καὶ ὁ ἀθρόος ἐξισλαμισμὸς τῶν ἐλλήνων χριστιανῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας εὕρισκον αὐτοὺς ἀναλγήτους, περὶ ἐν μόνον περισπωμένους, πῶς νὰ ἐπικρατήσωσιν ἐν τῇ ἐσωτερικῇ πάλῃ εἴτε κατὰ τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν εἴτε κατ' ἀλλήλων. Οἱ πολέμιοι εἰσήλαυνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ περιύβριζον ὅ,τι ἱερὸν ἔχει καὶ ἅγιον ἢ ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ ἡ ἡχὴ τῶν συζητήσεων τῶν καλογήρων περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος δὲν εἶχε καταπαῦσει. Ἡ πατρις εἶχε πρὸ πολλοῦ σβεσθῆ ἀπὸ τῆς καλογηρικῆς μνήμης, ἀλλὰ καὶ ἡ πίστις δὲν διασώζει εὐχαρίστους ἀναμνήσεις ἐκ τῆς βασιλείας τῶν μοναχῶν.

Ἐπὶ χίλια ἔτη τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπάλαισεν ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεώς του πίπτων καὶ ἐγειρόμενον, στεφόμενον μὲ τὴν δάφνην τῆς νίκης καὶ τὴν πικρίαν τῆς ἡττης ποτιζόμενον, ἀλλὰ πάντοτε διέσωζε τὴν φυσικὴν ἐκείνην ὑπερηφάνειαν, ἣν διαφυλάττουσιν αἱ παραδόσεις ἐνδόξου παρελθόντος. Κατὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ φαινόμενον ἔκτακτον. Τὸ ἔκτακτον εἶνε, ὅτι ἐντὸς αὐτοῦ ἐδημιουργήθη τάξις, ἧτις προετίμησε τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου τὴν αὐτοκτονίαν καὶ ἡ αὐτοκτονία ἔθνους τινός εἶνε σπανιώτατον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Εἶνε οἰκτρὸν καὶ λυπηρότατον, ὅτι πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων τοῦ ἔθνους ἐπὶ αἰῶνας ὄλους δὲν ἐφάνησαν ἱκανοὶ ν' ἀρθῶσιν ὑπεράνω τῆς κυκλώσεως αὐτοῦ σαρπρίας, ὅπως ἀπαλλάξωσιν αὐτῆς ἐγκαίρως λαὸν μεγαλόφρονα, εὐγενῆ, ἄξιον κρείττονος τύχης, θῦμα γενόμενον τῆς καλογηρικῆς ἀθλιότητος. Παρ' ἡμῖν τοῖς Ἑλλησιν ὁ κανὼν, ὅτι οἱ ἡγεμόνες εἶνε ἀντάξιοι τῶν κυβερνωμένων, σπανίως ἐφηρμόσθη συνηθέστερον οἱ ἀρχηγοὶ ἡμῶν ἐδείχθησαν κατώτεροι τῶν ἀρχομένων.

Τοιαύτη κατάστασις δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πολὺ εἰσέτι νὰ διαρκέσῃ, θαῦμα μάλιστα χρεωστούμενον εἰς τὴν ἀντοχὴν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς εἶνε, ὅτι καὶ τοσοῦτο παρετάθη. Ἀλλὰ τὰ θαύματα, ἂν μὴ τις ἀρνηθῇ τὴν ἀλήθειαν τῆς ὑπάρξεώς των, διαωνίζονται. Ἀμαρτημάτων τοσοῦτων αἰῶνων ἔπρεπε νὰ ἐπέλθῃ ἡ κάθαρσις καὶ δυστυχῶς ἐπῆλθε καὶ τῶν φόβων ἡμῶν βαρυτέρα καὶ ἐπιμονωτέρα πάσης προόψεως διαρκούσα καὶ νῦν ἐτι ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους, ἄγνωστον δὲ εἶνε πόσων γενεῶν ἀγῶνες θὰ ἀπαιτηθῶσι πρὸς ἐξάγισιν προπατορικῶν ἀμαρτιῶν, ἐκτὸς

εάν ἡμεῖς οἱ νεώτεροι φιλοδοξήσωμεν νὰ συνεχίσωμεν τῶν προγόνων τὰ σφάλματα.

Τὸν κίνδυνον τοῦτον διατρέχει σήμερον τὸ ἔθνος ἀπὸ τῶν λογιωτάτων, τοῦ πλήθους δὴλον ὅτι τῶν πολυωνύμων διδασκτόρων καὶ τῶν ἀποφοίτων τῶν Γυμνασίων. Μετὰ τὴν θρησκείαν ἢ πολιτικὴν καὶ μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον τὸ Σύνταγμα, ὡσεὶ ἦν πεπρωμένον νὰ παρωδήσωμεν τὸ μέγα ἔργον τοῦ μυθικοῦ προπάτορος Προμηθέως. Ἐκεῖνος κατεβίβασεν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ τὸ πῦρ, ἵνα ἀνυψώσῃ διὰ τοῦ φωτός τὰς γενεὰς τῶν ἀνθρώπων μέχρι τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἡμεῖς σβύνομεν τοὺς δύο τούτους φαινοὺς, ὅπως κρημνισθῶμεν βαθύτερον. Ἡ πίστις δὲν ἐχρησίμεισεν εἰς ἡμᾶς ἢ ὅπως διδάξῃ τὴν ἀσέβειαν, καὶ πολὺ φοβοῦμαι μὴ αἰ ἐλευθερίαι τοῦ Συντάγματος ἀποβῶσιν ὁ προάγγελος δαίμων τῆς τυραννικῆς ἀναρχίας. Οὐδ' ὁ ἐλάχιστος δισταγμὸς ἀπομένει, ὅτι ἀσεβεστέρα τάξις δὲν ὑπῆρχεν ἐν Βυζαντίῳ ἢ τὸ πλῆθος τῶν καλογήρων, καὶ πιστεύω, ὅτι πάντες ἔχετε πρόχειρον τὴν ἀπόδειξιν· ἀργία καὶ εὐσέβεια οὐδέποτε συνεβάδισαν. Ἐκ τούτου φαίνεται οὐχὶ ἄλογος ὁ φόβος, ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ τρυφερότης πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἢ, ἂν θέλητε, τὰς ἐλευθερίας τοῦ Συντάγματος, δύναται νὰ λάβῃ ἐπικίνδυνον χαρακτῆρα. Διότι εἶνε ἰδιότροπος ἐρωμένη ἡ ἐλευθερία· θέλει τοὺς ἐραστὰς τῆς νὰ ἴστανται πολὺ μακρὰν. Ἐπιδεικνύει μόνον πόρρωθεν τὰ ἀγνά καὶ παρθενικά τῆς κάλλη καὶ δὲν μειδιᾷ ἢ εἰς τοὺς ἄπωθεν λατρεύοντας αὐτήν, ἀλλὰ θωπείας δὲν θέλει. Ἄμα θέσῃ τις χεῖρα ἐπ' αὐτήν, καταρρέει. Δυστυχῶς οἱ λογιώτατοι ἔχουσιν ὑπερβολικὰς ἀξιώσεις καὶ, ὅπως πεισθῆτε περὶ τούτου, σὰς παρακαλῶ νὰ παρακολουθήσωμεν αὐτοὺς εὐθύς ἀπὸ τῆς μαθητικῆς νεότητος.

Πολλοὶ ἐξ ἡμῶν διήλθομεν τὸ ἔαρ τοῦ βίου, καὶ ἐναπομένει, ἂν μὴ τι ἄλλο, εἰς πάντας ἀμυδρὰ τις ἀνάμνησις τῶν ζωντανῶν καὶ γραφικῶν ὀνειρῶν τῆς νεότητος. Πολλοὶ σοβαρευόμενοι ἀπαιτοῦσιν ἐν παντὶ χρόνῳ τὰς πρακτικὰς σκέψεις, ἀλλὰ πέποιθα, ὅτι πολλοὶ θὰ συμφωνήσωσι μετ' ἐμοῦ, ὅτι, καὶ ὅταν ἀκόμη διατρέχῃ τις τὴν ἡλικίαν ὅχι τῶν πόθων πλέον καὶ τῶν ὀνειρῶν, ἀλλὰ τὴν ἡλικίαν τῶν ὀρίμων πρακτικῶν ἀποφάσεων, δὲν θὰ ἦτο δυσάρεστον νὰ εἶχε τὴν ευκολίαν νὰ ὀνειρευθῆ. Ἀπὸ τῶν ὀνειρῶν τούτων πολλάκις ἀντλεῖ ἡ ἀνθρώπινος ψυχὴ τὴν δύναμιν ἐκείνην τῆς πτήσεως, δι' ἧς μετεωρίζεται εἰς ὕψη ἀπρόσιτα εἰς τὴν πραγματικὴν ἀθλιότητα καὶ ἀρύεται τὸ σθένος εἰς ἀληθῆ μεγαλουργήματα. Πρέπει νὰ διέλθῃ τις τὰ μαθητικὰ ἐδῶλια, ἵνα σπουδάζῃ καὶ δοκιμάσῃ ἀρκούντως τὴν ὠραίαν ταύτην ἡλικίαν, εἰς ἣν ὁ ἀνήκων ἀσχολεῖται μὲν εἰδικῶς εἰς οὐδέν, ὑπολαμβάνει ὅμως δυνατὰς

ὅλας τὰς ὑπερβολὰς τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν ὀνειρῶν. Θέλετε νὰ μαντεύσῃτε τὴν μετ' εἰκοσαετίαν κατάστασιν ἔθνους τινός; Φοιτήσατε ἐπὶ ἐν ἔτος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἢ γίνεται μαθηταὶ γυμνασίου· οἰκειώθητε πρὸς εἰκοσιν ὀμηλικούς καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν θὰ διίδητε τί κυφορεῖται διὰ τὸ προσεχές μέλλον· θὰ ἀκούσητε τοὺς πόθους των, θὰ ἀντιληφθῆτε τῶν δυνάμεών των καὶ διὰ τούτων ὡς δι' ἀφαιρέτου θὰ εὐρηγετε τὸ κατάλοιπον τῆς μελλούσης πραγματικότητος. Ἡ ἀνυπομονησία, εἰς τῶν κυρίων χαρακτήρων τῆς νεότητος, ὑποκαθιστᾷ εἰς τὸν νοῦν τῶν νέων τὸ μέλλον ἀντὶ τοῦ παρόντος· προχρονολογοῦσι τὴν νεανίαν των ἡλικίαν καὶ προεξοφλοῦσι τὸν ὕστερον βίον των, ἄνευ ὅμως προεξοφλητικοῦ τόκου· καὶ διὰ τί ὅχι, ἀφ' οὗ αὐτοὶ ἀγοράζουσι καὶ αὐτοὶ πωλοῦσι τὰς ἰδίας των ἀπαιτήσεις; Τέλος δὲν ὑπάρχει δυσχέρεια, ἢς φαντάζεται ἑαυτὸν ἀνίκανον νὰ κατισχύσῃ ὁ νέος· καὶ εὐλόγως· ὅταν ἔχῃ τις τὸ δικαίωμα νὰ ἐγγίξῃ τὰ πράγματα μόνον διὰ τοῦ βλέμματος, νὰ συντέμῃ τὰς ἀποστάσεις διὰ τῆς φαντασίας, νὰ κρίνῃ τὰς πραγματικὰς δυσκολίας διὰ τοῦ αἰσθήματος, ποῖον ἐγγεῖρημα εἶνε ὑπέρτερον τῶν διαθέσεων τῆς τολμηρᾶς ταύτης ἡλικίας, ἢς ὁ βίος εἶνε ὀνειρον καὶ σκέψεις αἱ ἐλπίδες; Ἀπελπιστικὸν θὰ ἦτο, ἐὰν ἡ φύσις παρεσκεύαζεν ἄλλως τὸ πρᾶγμα. Ὁ κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην φέρων τοσοῦτῳ συνεσταλμένης τὰς ἀξιώσεις του πιθανὸν νὰ εἶνε πρῶϊμος φρόνιμος, ἀλλὰ δὲν εἶνε νέος, τὸ πρόωρον δὲ γῆρας μετ' ὅλης τῆς φρονήσεώς του οὐδέποτε ὠφέλησεν· ὅταν ἡ λαμπὰς τῆς σκέψεως ἀναφθῆ τόσῳ πρῶϊ, τὸ σκότος προκαταλαμβάνει τὴν μεσημβρίαν, ἀνὰ μέσον τοῦ ὁποίου μόνον ψηλαφητὰ δύναται τις νὰ πορευθῆ, ἀλλὰ νὰ προκόψῃ, νὰ προοδεύσῃ, οὐδέποτε.

Ἄλλὰ δυστυχῶς παρ' ἡμῖν ἠλλοιώθη ἀπὸ τίνος καὶ αὐτὴ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων· δὲν λέγω, ὅτι ἡ νεολαία ἔπαυσε νὰ ὀνειρεύηται, ἀλλὰ τὰ ὀνειρά της εἶνε συγκεχυμένα καὶ ἀσυνάρτητα, ὡς τὰ ὄνειρα ἀρρώστου· αἱ πτέρυγες τῆς φαντασίας ἀπεκόπησαν οὐδὲ φέρονται οἱ πόθοι της εἰς ὕψη ἠθικῆς περιωπῆς τοιαῦτα, ὥστε, ὅσον καὶ ἂν καταβῶσιν ἐν τῇ πραγματικότητι, νὰ παριστῶσι τὰς εὐγενεῖς ἐκεῖνας τάσεις τοῦ ἔθνους, ἐφ' αἷς ἄλλοτε ἐσεμύνετο τὸ ἡμέτερον γένος. Τὸ πᾶν ἐμόλυνεν ὁ χρηματισμὸς καὶ, πρὶν ἢ ἡ νεολαία πλάσῃ ὡς ἐν σχεδιογράμματι φαντασικῶς τὰς εἰκόνας τῆς μελλούσης δράσεως, προκαταλαμβάνεται ὑπὸ τῆς ἀνάγκης νὰ περιστείλῃ τὰς βλέψεις ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον, νὰ ὀρίσῃ τὸ εἶδος τοῦ βίου, ὅπερ θὰ ἐκλέξῃ, καὶ νὰ τάξῃ ἐκ τῶν προτέρων τὸν σκοπὸν, ὃν ἀπαρεγκλίτως θὰ ἐπιδιώξῃ. Ὁ χρηματισμὸς δὲν εἶνε μέσον πλέον, ἀλλὰ σκοπὸς, παρ' ἡμῖν δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι τὸ πᾶν κα-

τσι, άπάνω στον άνθό του, κρίμα στα ξανθά μαλλιά και στα μαύρα μάτια. Στον πόνο της δύστυχης μάνας βρέθηκαν καμπόσοι και συμπόνεσαν. Ξεθάρρεψε κ' ή θειά ή Μητροτόναινα που την είχε βγάλη, και κοντοζύγωσαν στη λότηα. "Αρχισαν να την ρωτάνε δειλά, δειλά στην αρχή από κάτω, όσο που ανέβηκαν άπάνω. Η Μητροτόναινα άνοιξε την πόρτα και μπήκε μέσα άφοβα. Τι να ιδη; Το κορίτσι ξαπλωμένο στο στρώμα πάλαιθε όλοζώντανο με το χάρο. Το κορμάκι του έκαιε όλο σαν φούρνος, και τα όμορφα ματάκια του, άγρια, άγρια γύριζαν προς τα δοκάρια της στέγης σαν άναμμένα κάρβουνα.

Τρεις μεροϋλες άγγελομαχούσε και παράδερνε, χαμένο, παραμιλώντας. Τριτόημερα την έχουσε. γέμισε όλο το κορμάκι του άπ τη κορφή ως τα νύχια, κ' ή μάνα της που της άλλαζε ώρα με την ώρα τα σεντόνια, την έφτυσε τρεις φορές, και χαμογέλασε λίγο τ' άχειλί της σαν την είδε στη ζωή. Μήνα έκαμε να το πάρη άπάνω του το κορίτσι. Και να δής πώς αυτή είχε μονάχα κακή μοίρα άπ' όλο το χωριό. Η μελιτάτη διαβατική άπ' το χωριό, θαρρείς, πώς ζήλεψε την όμορφοιά της και την περιφάνεια της κ' έρριξε το βάσκανό της μάτι, κ' έφυγε μακριά από τον τόπο. Και σε τί κατάντεια την έκαμε ή άναθεματισμένη. Έγινε άγνωρίστο το δροσερό προσωπάκι της. Η κακομοίρα ή Άρσένω έρριχνε κάθε τόσο το μάτι της κρυφά άπάνω της, και πήγαινε να κλάψη τη τύχη της μακριά από τα μάτια της κόρης της. "Ένα δειλινό τ' Άη Δημήτρη που τα βουνά και τα δένδρα γελοΰσαν λουσιμένα από τες βροχές του χιονόπλου μέσα στον ήλιο, σηκώθηκε άδύνατη και ξασθενισμένη που ήταν άπ' το στρώμα. Η μάνα της της έγειρε κ' ένιψε το προσωπάκι της. "Υστερα ζήτησε το χτένι της και ζύγωσε στον καθρέφτη. Έρριξε μιá ματιά εκεί μέσα και το πρόσωπό της κέρωσε πειό πολú άπ' ό,τι ήταν, έβαλε μιá φωνή, και τα μάτια της γέμισαν δάκρυα. Κύτταξε τη μάνα της και την είδε καταδάκρυσμένη κ' αυτή. Κ' έτσι μάνα και θυγατέρα άπόμειναν κλαμένες με μαρασμό κάμποση ώρα. Είχε φύγη πειά ή όμορφοιά και ή περηφάνεια, ή χαρά κ' ή εύτυχία. Το δυστυχιμένο το κορίτσι έννοιωθε ένα σφάξιμο κατάκαρδα που της έφερνε φαρμακερά χολή στα βλογοκομμένα και ζαρωμένα χείλη της. Έπήγε κ' άκούμπισε στο παράθυρο. Έξω ό ουρανός γελοΰσε γαλανός, τα πουλάκια γελοΰσαν ζευγαρωμένα, τα φύλλα στα δένδρα ανατριχίαζαν, κ' ό ήλιος που έγερνε πέρα στα βουνά έπαιζε με το νεράκι της βρύσης που κυλούσε λαγαρό και άφροπεριχυμένο στα χαλίκια του αλλακιού. Σ' ένα λότηο παραπέρα λυγερές του χωριού είχαν στήση χορό, και κρατημένες άναμεταξύ των με χιονισμένα μαντηλάκια γύρι-

ζαν, και χόρευαν, και τραγωδούσαν φιλά, φιλά, κ' άγγελικά. Ήταν γιορτή και τα μαγαζιά παρέκει με τον μεγάλο πλάτανο που σκεπάζει όλη τη λάκκα της ραχούλας, ήταν γεμάτα κόσμο. "Αστραφτε ή φουστανέλλα και άκούονταν γλυκό το τραγοΰδι. Πώς έστεκαν άπαράλλακτα κ' όμορφα πάντα όλα τριγύρω!... Το καΰμένο το κορίτσι άκούμπησε κ' έβλεπε πονεμένα. Διάβαιναν και περνούσαν λεβέντικα τα παλλικάρια άποκάτω, σήκοναν κάποτε τα μάτια των προς το παράθυρο, την έβλεπαν παραξενεμμένα στην αρχή, κ' ύστερα σαν νάχυναν το φαρμάκι των, για τη παληά περιφρόνησι της κόρης, χαμογελοΰσαν πικρά, κ' έστριβαν το καγγελωτό μουστάκι των περήφανα. Που καρδιά να βαστάξη τόσο πόνο!... Ποτάμι έγιναν τα μάτια της και πλημμύριζαν το μαραμένο πρόσωπό της. Μ' άξαφνα άπόνα άντικρυνό μαγαζάκι, γλυκό τραγοΰδάκι μπουζουκιού άκούστηκε. Έγύρισε κ' είδε ένα λεβέντη πόπαιζε τα τέλια του μπουζουκιού του τραγοΰδωντας σιγαλά, και κατάγλυκα :

Τόσο σου πρέπει ή βλογιά, σαν το μαργαριτάρι,
σαν τη μαίσια τη δροσιά που πέφτει στο χορτάρι..

Και την κύτταξε κατάμματα στα στερνά λόγια. Άναταράχτηκε ή κόρη, και τα δακρυσιμένα μάτια της έπεσαν φλογερά άπάνω του. Ήταν ό μόνος αυτός που την έβλεπε με μάτι έπιθυμίας άκόμα, ό μόνος που τραγοδούσε τα μαραμένα κάλλη της, ό μόνος που την άγαπούσε... Ίσως άκόμα, χαμογέλασε και τον κύτταξε καλλίτερα να τον γνωρίση. Της ξέφυγε άθελα ένα όνομα άπ' τα χείλη.

— Ο Χαψάς ό τραγοιδιστής!...

Ήταν ό Χαψάς ό τραγοιδιστής, που ή γλυκειά του φωνή άνάστηνε νεκρούς και πεθαμένους. Πόσες φορές άλλοτε δέν την είχε άποκοιμίση το πικρό παράπονό του σε γλυκύτατο ύπνο, άξέγνοιαστη στα βάσανά του, σαν της τάλεγε τες νύχτες κάτω άπ' το παράθυρό της γλυκά, γλυκά; Και τώρα αυτός μονάχος άπόμεινε. Ο καΰμένος ό τραγοιδιστής!... Κ' ένω εκείνος έπαιζε την πέννα του στα τέλια του μπουζουκιού του γλυκά, γλυκά, και σήκονε τα μάτια του και την έβλεπε γλυκύτερα; ή κόρη με το βλογοκομμένο πρόσωπο, και τα μαραμένα χείλη, έννοιωθε πρώτη φορά στη ζωή της, μιá ταραχή στο βυθό της καρδιάς της, που της σκορπούσε δροσερή εύτυχία στη ψυχή της, και γλυκειά γαλήνη στο πρόσωπό της, τόσο που την έκανε να πιστέψη πώς από εκείνη τη στιγμή ήταν άληθινά άπό κάθε φορά πειό περήφανη, και πειό όμορφη...

Μήτσος Χατζόπουλος.

ΕΘΙΜΑ ΕΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ¹

Ἡ Μεγάλη Ἑβδομάς καὶ τὸ Πάσχα

Ὁ μεγαλοδόξαδος ἢ τὸ μεγαλοδόμαδο, ὡς ὁ λαὸς καλεῖ τὴν ἑβδομάδα τῶν τοῦ Κυρίου παθῶν, εἶνε ἡ ἱερωτέρα παρ' ἡμῖν χρονικὴ τοῦ ἔτους περίοδος, ἂν δὲ τὰ χριστούγεννα καὶ τὸ πάσχα εἰσὶν αἱ ἑορταὶ τοῦ οἴκου κυρίως, ἡ μεγάλη ἑβδομάς τυγχάνει ἡ ἐξόχως τῆς ἐκκλησίας ἑορτῆ, τῶν ὑψηλῶν καὶ κατανυκτικῶν ἀκολουθιῶν, τῶν ἐξαιρετικῶν τελετῶν καὶ ἐθίμων, τοῦ κόσμου τῶν ναῶν καὶ τῆς παρ' ὅλων σχεδὸν τηρουμένης αὐστηρῶς νηστείας. Ἐν Ἑπτανήσῳ ὡς ἐκ τῆς μακαριαῶνος τῶν καθολικῶν κυβερνήσεων δεσποτείας, ὧν τὴν ἐπιρροήν, καθ' ἃ κατωτέρω ἐν θέμασι τισὶ θὰ εἴπωμεν, σπουδαίως ὑπέστη καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ὡς ἡ γλῶσσα καὶ τὰ ἔθιμα, αἱ ἐκκλησιαστικαὶ τελεταὶ καὶ ἐν γένει ἡ ἐξωτερικὴ λατρεία ἔχουσι πολὺ τὸ ἐπιβάλλον, τὸ μεγαλοπρεπές, τὸ ἐπιδεικτικόν, ἀλλ' ἡ μεγάλη ἑβδομάς προπάντων εἶνε διαρκῆς ἑορτῆ καὶ πανήγυρις, τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν ἐκτενεστέρων, θερμοτέρων, εὐσεβεστέρων καὶ καλαισθητοτέρων ἐκδηλώσεων τῆς λατρείας, ἀλλ' εἰς ταῦτα βεβαίως δὲν ἦτο ξένη ἢ εἰς τὰ τοπικὰ ἔθιμα καὶ τὰς πατροπαράδοτους παραδόσεις ἐμμονή, καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθηματος ἢ θερμότης, ἀτινα ὅμως ὁσημέραι βαίνουναι μειούμενα. Τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἐθίμων τῆς μεγάλης ἑβδομάδος καὶ τοῦ πάσχα ποιούμεαι, ἀγόμενος ἐκ πνεύματος μᾶλλον νὰ λάβωσιν ἐν πλείστοις ταῦτα τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ πλέον θέσιν των, καὶ οὐχὶ ὡς ἔθιμα τῆς σήμερον. Τὰ θρησκευτικὰ αἰσθητά καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ θέσμια ὁσημέραι ὑποχωροῦσιν εἰς τῆς ἐποχῆς τὴν πρακτικότητα καὶ ψυχρότητα, θὰ ὦσι μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀντικείμενα τοῦ παρελθόντος. Ἐχουσιν ὅμως πάντοτε τὴν σπουδαιότητά των καὶ ἀποτελοῦσι κεφάλαιον τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν λαῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ περιπετειῶν, συμπληροῦντα τὰ τοῦ βίου αὐτῶν ἐν τῇ καθόλου αὐτοῦ ἐκτιμήσει.

¹ Ἐκ τῶν ἐθίμων τῆς ἰδιαίτερας μου πατρίδος Κεφαλληνίας ἐδημοσίευσα μέχρι τοῦ νῦν τὴν Κουλούραν τῆς γωνιάς (Ἑστίας ἀρ. 698 τοῦ ΙΔ' ἔτους), τὰ Παρηγύρια (Ἑστίας 40 καὶ 41 φύλ. τοῦ 1890), τὴν Μισσοπορίτισαν (Ἑστίας φυλ. 623 τοῦ ΙΙ' ἔτους), τὸ Εὐχολόσιμα (Ἀνθῶν Ζακύνθου 1. 1890) καὶ τὰς Ἀπόκρεω ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ ἴδια ἐν Κεφαλληνίᾳ (Φιλολογικῆς Ἀκροπόλεως ἀριθ. 10.)

Τὰ προεόρτια τῆς μεγάλης ἑβδομάδος ἀρχονται ἀπὸ τῆς Παρασκευῆς τῶν Βαίων, προτεραίας τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου, κατὰ τὰς δύο δὲ ταύτας ἡμέρας οἱ παῖδες καὶ μάλιστα ἐκ τῶν χωρίων πρὸς τοῦτο ἐρχόμενοι, λέγουσιν τὸν Λάζαρον, τὸ γνωστὸν μονότονον καὶ πένθιμον ᾄσμα, μετὰ τὰς ἐν ἀρχῇ καὶ εἰς τὸ τέλος κολακευτικὰς πρὸς τὸν οἶκον ἔνθα ἀδεῖται, εὐχὰς καὶ αἰτήσεις τῶν δώρων. Τὸ ᾄσμα ψάλλεται ἐν συμφωνίᾳ ὑπὸ τῶν παίδων πρὸ τῶν ἱερῶν εἰκόνων, εἰς δὲ τῶν ἐν τῷ ὀμίλῳ κρατεῖ μικρὸν ἐσταυρωμένον ἐντὸς ὡσειδὺς στεφάνου ἀνθοπλέκτου καὶ κεκαλυμμένου δι' ὑφάσματος διαφανοῦς μετὰ ταινιῶν καθηκουσῶν ἀπὸ τῆς λαβῆς. Ἀλλὰ φαίνεται παράξενόν πως, τὸ ὅτι οἱ παῖδες δὲν ψάλλουσι τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ ἀλλὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ τετραήμερου, οὐ ἔπρεπε νὰ φέρωσι τὴν εἰκόνα, ἀλλ' ἡ περιαγωγή τοῦ ἐσταυρωμένου ἔχει τὴν σημασίαν ὅτι δι' αὐτῆς προδηλοῦται ἡ ἱερότης καὶ τὸ ἀντικείμενον τῶν ἀρχομένων ἑορτῶν ἐπὶ τῷ πάθει τοῦ Ἰησοῦ, οὐ τὴν ἀνάστασιν ἢ τοῦ Λαζάρου προδιετύπου. Εἰς τῶν συνεταίρων παίδων κρατεῖ καλῆθιον ἢ μανδύλιον διὰ τὰ δῶρα, ἀτινά εἰσι κυρίως λευκὰ ἢ κόκκινα ὡὰ καὶ κέρματα. Τὸ ᾄσμα τὸ παλαιότερον ἀρχεται ὡς ἐξῆς:

Καλημεράσας, καλομπρινό σας¹
Καλῶς ἤρταμε στ' ἀρχοντικό σας
ἐὰν ἐρίζετε νὰ σὰς εἰποῦμε
διὰ τὸ Λάζαρο ποῦ προσκυνοῦμε.
Ἦλθε ὁ Λάζαρος, ἦλθαν τὰ βάρια
ἦλθε ὁ υἱὸς τῆς Παναγίας
ὁ ἀφέντης μας τῆς μετανόιας
—Πούσουν, Λάζαρε, πούσουν κρυμμένος;
—ἤμουνα στὴ γῆ βαθειὰ χωμένος
καὶ με τοὺς νεκροὺς ἀποθαμένος.

Τοῦ ᾄσματος τούτου εἰσὶ καὶ παραλλαγαί, συνήθως ὅμως δὲν λέγεται τοῦτο σήμερον, ἀλλὰ νέα τοιαῦτα ᾄσματα.

Κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῶν Βαίων ἄλλοτε ἐγένετο ἢ εἰς τοὺς οἴκους τῶν ἐνοριτῶν δανωμὴ ἐκείνων, ἀτινα ἔστελλον οἱ ἐφημέριοι ἐπὶ δίσκων ἀργυρῶν. Ἡ συνήθεια αὕτη ἀπαγορευθεῖσα ὡς ἀντικειμένη εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ ὡς ἄσκοπος ὑπὸ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει πολλὰ ὄνησια καὶ ἀσχημιζόντα τὴν ἐκκλησίαν καταργήσαντος μητροπολίτου Κεφαλληνίας Σπυρίδωνος τοῦ Κοντομιχάλου, σχεδὸν ἐξέλιπε. Τὰ βάρια τῶν οἴκων ἦσαν αὐτόχρομα καλλιτεχνικώταται ἀνθοδέσμαι, ἰδιαζόντως πε-

¹ Ἡ λέξις εἶτα σύνθετος ἐκ τοῦ καλῶ—λαμπρινό. Τὸ ᾄσμα τοῦ Λαζάρου λέγεται διαφόρως, καὶ ἔχει ἰδιαζούσας στροφὰς διὰ τοὺς οἴκους ἱερῶν, ἐπαγγελματιῶν, μελλονύμφων κλ.

tate ἢ κοινῶς πετροστάλι), ὅπισθεν τοῦ ἱκρίου (palco) κείμενον, γενικὴ δὲ εἶνε τότε ἡ φωταψία, εἰς τινὰς μάλιστα ἐκκλησίας διανέμονται καὶ κηρία τοῖς ἐκκλησιαζομένοις, ὡς πάντοτε ἐθίζεται ἐν ταῖς μοναῖς. Εἰς μέρη τινὰ τῆς νήσου καλύπτουσι τὸν Ἐσταυρωμένον δι' ὄλων τῶν κερμάτων τοῦ σταυροῦ μὲ λεπτότατον μελανὸν ὕφασμα (κοινῶς velo), ἡ τελετὴ δὲ τοῦ ἐξαγομένου Σταυροῦ εἶνε γενικὴ πλέον, μόνον δὲ εἰς τινὰς μονὰς ἐξαγοῦσιν ἀπλὴν εἰκόνα τῆς σταυρώσεως. Ὅλα τὰ φορῶντα εἰς τὴν τελετὴν ταύτην εἶνε καταφανῆ λείψανα τῆς φραγκοκρατίας, ἀλλὰ πάντων ἀψευδεστέρα μαρτυρία εἶνε αἱ ἐξῆς δύο ἀκόμη συνήθειαι, ὅπως ξέναι τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν. Μετὰ τὰς Ὁρας τῆς μ. Παρασκευῆς, ἡ πρὸ τοῦ ἑσπερινοῦ, ὁ ἱερεὺς, φέρων ἅπασαν τὴν ἱερατικὴν στολὴν καὶ μὲ κεκαλυμμένον δι' ἀέρος τὴν κεφαλὴν, ψαλλομένης τῆς δοξολογίας, ἵσταται πρὸ τῆς ὡραίας πύλης ἐστραμμένος πρὸς τὸν λαόν, κρατῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὰ ἄγια, δεικνύων δὲ οὕτω τὸν μελισθέντα ἄγιον ἄρτον λέγει:

Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς·
ὁ τρώγων ἐξ αὐτοῦ κἄν ἀποθάνῃ ζήσεται.

Οἱ δὲ ψάλλται ψάλλουσι πολλὰ τοιαῦτα σχετικὰ, λήγει δὲ ἡ τελετὴ εὐλογοῦντος τοῦ ἱερέως διὰ τῶν ἁγίων, καὶ λέγοντος τὸ *Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου*. Τὸ παράδοξον δὲ εἶνε ὅτι ἐπὶ Ἐνετοκρατίας εἰς προσομοίαν τελετὴν ἐν τοῖς καθολικοῖς ναοῖς, καθὼς καὶ κατὰ τὴν λιτανείαν τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου, Corpus Domini, ὑπεχρεοῦντο νὰ παρίστανται καὶ συλλιτανεύουσι καὶ οἱ ἡμέτεροι ἱερεῖς¹. Πολλὰ δὲ νόστιμα ἐπεισόδια διασώζει ἡ παράδοσις περὶ τῆς ἐξ εὐσεβείας ἀρνήσεως ἱερέων τινῶν νὰ μετέχωσι τῶν ἱεροῦργιῶν καὶ τιμωρουμένων ἐκ τούτου· ἡ συνήθεια αὕτη ὅμως πρὸ χρόνων ἐξέλιπεν, ἑτέρα δὲ ἐπίσης φραγκικὴ εἶνε ἡ τῆς ἀποκαθλώσεως κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, ἐν ᾧ κατὰ τὰ ἀπόστιχα, ψαλλομένου τοῦ δοξαστικοῦ, *Σὲ τὸν ἀναβαλλόμενον* κλ., οἱ ἱερεῖς καταβιβάζουσι τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ, καὶ θέτοντες αὐτὸ εἰς λευκὴν *ρεστόμπολαν*, περιφέρουσι πρὸς ἀσπασμὸν ἐν τῷ ναῷ. Ἡ ὅπως θεατρικὴ αὕτη καὶ ἀντικειμένη εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν τελετὴ, εἶνε ἀπόπειρα μιμήσεως τῶν κατὰ τὴν ἀποκαθήλωσιν τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ κλιμαξ ἐνίοτε τοποθετεῖται πρὸ τοῦ Σταυροῦ, καὶ δύο ἱερεῖς παριστῶντες τὸν Ἰωσήφ καὶ τὸν Νικόδημον καταβιβάζουσι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀφαιροῦντες τοὺς ἴλους καὶ σύροντες αὐτὸ διὰ λεπτοῦ σχοινίου ἐμπεπερασμένου διὰ τῶν ὀπῶν τῶν χειρῶν καὶ τῶν ἀντιστοίχων τοῦ ξύλου τοῦ Σταυροῦ, ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμὴν ψάλλεται τὸ

¹ Leggi Municipali σελ. 161.

καθελὼν Ἰωσήφ ἀπὸ τοῦ ξύλου σὺν Νικόδημῳ. Εἰς ὀλίγας τῶρα ἐκκλησίας τηρεῖται τὸ ἔθιμον, οἱ νεώτεροι δὲ ἱερεῖς περιφέρουσι μόνον πρὸς ἀσπασμὸν ὄλον τὸν σταυρὸν καὶ εἰσέρχονται ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος, ὅθεν ἐξαγοῦσιν ἕτερον σταυρὸν ἄνευ τοῦ σώματος καὶ τοποθετοῦσι αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ. Ἄλλοτε τὸ λεπτόν σχοινίον τῆς ἀποκαθλώσεως ἐτηρεῖτο παρὰ τοῖς ἱερεῦσιν ὡς ἀποκρουστικὸν καὶ θεραπευτικὸν τῶν περιοδικῶν πυρετῶν καὶ ἄλλων νοσημάτων, τιθέμενον καὶ διανυκτερεῖον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον τῶν ἀσθενῶν. Παῖς ἔτι ὢν πολλάκις εἶδον ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν μου τὸ σχοινίον, τὸ ὅποιον ἡ κερδοσκοπικὴ εὐσέβεια παλαιοῦ τινος ἱερέως ἐπρομήθευεν εἰς τὸν οἶκόν μου.

Ἡ ἀκολουθία τῶν ὥρῶν τῆς μ. Παρασκευῆς εἶνε παρ' ἡμῖν ἡ μεγαλοπρεπεστέρα τῶν τοῦ ἔτους, διαρκούσα μέχρι μεσημβρίας καὶ πέραν, δὲν ἔπεται δὲ τῆ ἀκολουθία ταύτη καὶ ἡ τοῦ ἑσπερινοῦ, ὡς ἐθίζεται εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν, ἀλλὰ γίνεται μακρὰ διακοπὴ ἀναγινωσκομένου εἰς πολλοὺς ναοὺς ἐνὸς ἐκ τῶν περιλαλήτων εἰς τὸ βῆθος λόγων τοῦ ἡμετέρου χρυσορρήμονος Μηνιάτου, τὸ δὲ ἑσπέρας ψάλλεται μεγαλοπρεπέστατα ὁ ἑσπερινός, ὅστις καλεῖται *Ταφιασμός*, ὁ δὲ ὄρθρος ψάλλεται κατὰ τὴν νύκτα πρὸς τὴν χαραυγὴν, μόνον δὲ εἰς τὰς Μητροπόλεις τῶν δύο μας πόλεων ὁ ἑσπερινός ψάλλεται μετὰ μεσημβρίαν καὶ εἶτα γίνονται αἱ ἐπίσημοι τῶν ἐπιταφίων λιτανεῖαι.

Οἱ ἐπιτάφιοι ἢ *νιπιτάγιοι* κοινῶς, εἶνε εἶδη κουβουκλίων ἢ βωμῶν (altare), ὧν τινες ἔργα ἐξόχου ξυλογλυπτικῆς τέχνης, μετ' εἰκόνων, κεχρυσωμένοι καὶ διὰ βαρυτίμων ἀμφίων καὶ ἐπενδύσεων μελανῶν ἐνίοτε ἐστολισμένοι. Καὶ οἱ μὲν παλαιότεροι εἶχον τρεῖς *κουκούλας*, κωνοειδεῖς δηλαδὴ κορυφάς, ὧν ἡ μεσαία ἦτο ὑψηλοτέρα, ἐκ πλεκτῶν ξυλίνων στεφάνων κατασκευαζόμενας, ἐξ ἐκάστου δὲ μέρους τοῦ ἐπιταφίου θυρίδας. Αἱ τρεῖς κουκούλαι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὰ τρία πρόσωπα τῆς ἀποκαθλώσεως, τὸν Ἰωσήφ, τὸν Νικόδημον καὶ τὴν Θεοτόκον, ἐντὸς δὲ τοῦ ἐπιταφίου τίθεται τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ εἰκόνιον ἔγγλυφον καὶ τοῦτο εἰς πολλοὺς ναοὺς τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου, καὶ τὰ ἄνθη ἅτινα καλοῦνται εἰδικῶς *ἀμνός*, ἴσως διὰ τὸ ὅτι ὁ Ἰησοῦς λέγεται ὁ *ἀμνός* τοῦ Θεοῦ. Οἱ παλαιοὶ ἐπιτάφιοι εἰς τὰς δύο στενάς προσόψεις φέρουσιν ἀνὰ ἓνα μικρὸν σταυρὸν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπὸ τὰ πέριξ αὐτῶν ἀρτῶνται περιτραχήλια καὶ μάλιστα εἰς τὰ χωρία, ἔνθα αἱ νεανίδες μετὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν ὥρῶν στολίζουσι τοὺς ἐπιταφίους μὲ τὰ ρόδα τῆς ἀνοιξέως καὶ τὰ ἄνθη τῶν πορτοκαλεῶν καὶ λεμονεῶν, ὧν ἐπιχρυσοῦσι τὰ φύλλα. Τὸ πρῶτον ἀναπτόμενον κήριον τοῦ ἐπιταφίου, ἐξ ὧν ἔχει περίξ ἐπὶ βραχιόνων, γίνεται πολλάκις ἀντικείμενον ἐρίδων,

διότι υπάρχει πρόληψις ὅτι εἶνε ἀποκρουστικὸν τῶν τρικυμιῶν καὶ οἱ ναυτικοὶ ἀγωνίζονται τὴν νὰ ἀποκτήσῃ τὸ ὅλον ἢ μέρος τοῦ περιφήμου κηρίου, ὅπερ ἀνάπτουσιν εἰς τὰ πλοῖα ἐν ὥραις καταγίδων. Τοιαύτη περίπτωσις καὶ ἡ περί τοῦ κηρίου τῆς λαμπρᾶς πρόληψις ἐκ μέρους τῶν γυναικῶν, ὅπερ κηρίον φερόμενον εὐλαβῶς οἴκοι τίθεται εἰς τὸ εἰκονοστάσιον καὶ ἀνάπτεται πρὸ τῶν εἰκόνων ἐν ἡμέραις βροχεραῖς ἢ τρικυμιώδεσιν, ἐπικαλουμένων ἅμα τῶν γυναικῶν καὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἁγίας Ἀγάθης, ἐκ τοῦ ἀναλυομένου δὲ κηροῦ, ὅπερ προσπαθοῦσι νὰ φέρωσιν ἄσθεστον εἰς τὸν οἶκον ἀπὸ τοῦ ναοῦ, κάμνουσι μικροὺς σταυροὺς οὓς ἐπικολλοῦσιν εἰς τὰ ἄνω μέρη τῶν θυρῶν, ὡς κάμνει καὶ ὁ ἀνάδοχος μετὰ τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος.

Ὁ φανατισμὸς τοῦ λαοῦ ἄλλοτε κατὰ τῶν ἑβραίων ἐξεδηλοῦτο κυρίως κατὰ τὴν μ. Παρασκευὴν, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς αἵματηρὰς συνεπείας ἐν Κεφαλληνίᾳ, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, τοιαῦται σκηναὶ ὡς ἐν Κερκύρα καὶ Ζακύνθῳ ἐγένοντο πολλάκις καὶ ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία, δὲν συνέβησαν, περιωρίζοντο δὲ εἰς τὸ νὰ πτύωσι καὶ λοιδοροῦσι τοὺς ἀτυχεῖς Ἰσραηλίτας, νὰ ραπίζωσιν αὐτούς, νὰ καίωσι δημοσίᾳ εἰκόνας καὶ εἰδῶλα τοῦ Ἰούδα καὶ ἄλλων ἑβραίων, καὶ νὰ ὑποχρεῶσιν αὐτούς νὰ μένωσιν ἐκ φόβου κατὰ κλειστοὶ δι' ὅλων τῶν ἡμερῶν τούτων, κατὰ δὲ τὸ μέγα Σάββατον ἐπυροβόλουν ἐπὶ τοῦ ἐξ ἀχύρου Ἰούδα, καὶ οἱ παῖδες περιερχόμενοι τὰς συνοικίας ἦδον σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ ἐξῆς:

Οἱ ἑβραῖοι τὰ σκυλιὰ
 ποῦ σταυρῶσαν τὸ Χριστὸ
 μὲ τὰ πύρινα καρφιά!
 Πολὺ αἷμα ἔβγαλε
 γιὰ τρεῖς μέρες ἔγιανε
 Στὴν πομπή σας Ἰουδαῖοι,
 Καὶ στὴ γάνα σας ἑβραῖοι!

ὅπερ ἐπανελάμβανον καὶ αἱ γυναῖκες ὅταν ἔρριπτον κατὰ τὸ μ. Σάββατον τὰ τετραυσιμῆνα ἀγγεῖα καὶ τὰ σκουπίδια τοῦ οἴκου, τὰ ὅποια ἀπὸ τῆς μ. Πέμπτης μέχρι τοῦ μ. Σαββάτου ἐφυλάττοντο ἵνα ριφθῶσιν ἀπὸ τοῦ παραθύρου κατὰ τὴν ὥραν τοῦ κομματίου.

Οἱ παῖδες πλὴν τῶν τριζονίων, τῶν κτυπητηρῶν, τῶν ἄσμάτων κλ. καὶ ἐν ἄλλοις συμμετεῖχον τῶν τελετῶν καὶ πομπῶν τῶν ἡμερῶν τούτων. Τὴν μ. Παρασκευὴν περιφέρονται καὶ ἀκόμη εἰ καὶ σπανιότερον, εἰς τὰς οἰκίας, φέροντες μικρὰν εἰκόνα τοῦ ἐσταυρωμένου ἢ τῆς Παναγίας, κεκλυμένην διὰ μέλαινος ὑφάσματος διαφανοῦς καὶ ψάλλουσι μονοτόνως καὶ πενθηρῶς τὸ

Καλὸν καὶ τ' ἅγιος ὁ Θεὸς
 καλὸν καὶ ποῦ τὸ λέει
 κι' ὅπου τὸ λέει σώνεται
 κι' ὅπου τ' ἀκούει ἀγιάζει
 κι' ὅπου τὸ καλ' ἀφογγρασθῆ
 παράδεισο θὰ λάβῃ.
 Κάτω στὰ Γεροσόλυμα
 καὶ στοῦ Κυρίου τὸν τάφο
 καὶ δένδρο ἐφανερῶθη,
 ἡ ρίζα του ἦταν ὁ Χριστὸς
 οἱ κλῶν' οἱ ἀποστόλοι
 καὶ τὰ ξεκλωναρίσματα
 ἦσαν οἱ μάρτυρές του,
 ποῦ μαρτυροῦσαν κι' ἔλεγαν
 γιὰ τοῦ Κυρίου τὰ πάθη κλ. κλ.

Τὸ ἐσπέρας δὲ τῆς μ. Παρασκευῆς ἔφερον ὅλοι οἱ παῖδες ἄλλοτε, σήμερον δὲ σπανίως, ἐπὶ κοντῶν κυλινδροειδεῖς ἢ στρογγύλους φανούς ἐκ χρωματιστοῦ χάρτου καὶ ἠκολούθουν τῷ ἱερεὶ κατὰ τὴν περιαγωγὴν τοῦ Σταυροῦ, ὅπερ ὁμολογουμένως προσέθετε πολὺ εἰς τὴν λαμπρότητα καὶ τὸ ἐπιβάλλον τῆς πομπῆς.

Τὸ ἐσπέρας τῆς μ. Παρασκευῆς μετὰ τὸν ταφιασμόν, ἦτοι τὸν ἐσπερινόν, ὅλοι σχεδὸν οἱ ναοὶ ἐτέλουν τὰς processioni ὡς τὰς ἐκάλουν ἐπὶ τὸ ἰταλικώτερον, ἦτοι τὰς λιτανείας τῶν ἐπιταφίων, πολλάκις δὲ καὶ κατὰ τὴν αὐγὴν τοῦ μ. Σαββάτου. Ὁ αἰδιμὸς ὅμως μητροπολίτης Κεφαλληνίας Σπυρίδων ὁ Κοντομίχαλος (1842—1872) ὁ ὀλίγην μὲν παιδείαν κεκτημένος, ἀλλ' ἀνὴρ πνευματώδης, ἰσχυρὰς θελήσεως καὶ ἀρίστα διαγιγνώσκων τὰ ξένια καὶ ἄσκοπα τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, μετὰ τὴν πολλῶν μεταρρυθμίσεων, κατήργησε τὰς λιτανείας, διατάξας νὰ λιτανεύωνται μόνον οἱ τῶν μητροπόλεων τῶν δύο πόλεων μας ἐπιτάφιοι, καὶ δις τοῦ ἔτους τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Γερασίμου ἐν τῇ μονῇ τῶν Ὀμαλῶν. Αἱ λιτανεῖαι τῶν ἐπιταφίων ἦσαν ἀληθῶς ὅ,τι ἀσεβεῖς καὶ ἄσεμνον πολλάκις. Ἄνδρες μετὰ γυναικῶν ἠκολούθουν ἄδοντες ἢ ψάλλοντες, περιεργὸν δὲ ἦτο τὸ ἔθιμον νὰ κρούωσι τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα τῶν οἰκιῶν, ὅθεν διήρχετο ἡ πομπή, μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς λιτανείας, ὅμιλοι νεανιῶν φέροντες σανίδα με ἐπικεκολλημένα κηρία, περιήρχοντο δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τὰς ὁδοὺς ψάλλοντες τὸ «Διμερίσαρτο τὰ ἱμάτιά μου» καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἄσματα, πολλὰ δὲ συνέβαινον παρατράγωδα καὶ μέχρι συμπλοκῶν. Τόσον δὲ ὁ λαὸς τυφλῶς ἠκολούθει τὰς πατέριους συνηθείας, ὥστε τὴν διαταγὴν τοῦ ἱεράρχου πολλάκις παρέβη, καὶ ἐπιτάφιοι (ὡς εἰς τινα ναὸν καὶ μέχρι σήμερον γίνεται)

λιτανεύεται άνευ ιερέων και ψαλτών, εν άσεβεία πολλή και σκανδαλώδει έπιμονή, άς όμως πρέπει να τὸ ὁμολογήσωμεν προκαλεῖ ἡ μεροληπτική και ἄδικος ἄδεια λιτανειῶν εἰς ἄλλας πόλεις τοῦ κράτους και δὴ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτεύουσῃ.

Ἐπὶ Φραγκοκρατίας πολλὰ συνέβαινον τὰ ἄτοπα μεταξὺ καθολικῶν και ὀρθοδόξων διὰ τὸν μὴ συνεορτασμὸν τῶν ἁγίων ἑορτῶν, ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τοῦ παλαιοῦ και τοῦ νέου ἡμερολογίου. Τὸ ζήτημα τοῦ νέου καλενδαρίου ἔσχε και ἐν Ἑπτανήσῃ τὴν ἱστορίαν του. Ὁ εἰσαγωγὸν τὸ γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον Πάπας Γρηγόριος ΙΙ' τῷ 1582, βασιζόμενος εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου και εἰς τὸ ὅτι αἱ Ἴόνιοι νῆσοι ἐτέλουν ὑπὸ καθολικὴν κυβέρνησιν, ἠθέλησε νὰ εἰσαγάγῃ τοῦτο ἐνταῦθα προσβάλλων τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις και τὰ διὰ τῶσων αἰῶνων τηρηθέντα ἔθιμα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἑορτῶν και μάλιστα τῶν τῆς μ. ἑβδομάδος. Ὡς ὁ προβλεπτής τῆς Ζακύνθου Antonio Veniere τῷ 1582, οὕτω και ὁ τῆς Κεφαλληνίας Gerolamo Tiepolo τῷ 1584 ἐποίησαντο τὰς δεούσας παραστάσεις¹ περὶ τούτου εἰς τὰς ἐν Ἑνετικῇ ἀρμοδίους ἀρχάς, περιγράφοντες τὴν ταραχὴν τῶν πνευμάτων και τοὺς κινδύνους τῆς κοινῆς ἡσυχίας, συνάμα δὲ ὁποῖαν περιφρόνησιν και ἀνυποταξίαν ἐπεδείξαντο οἱ ὑπήκοοι εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Ἁγίου Πατρὸς και πόσον ἡ εἰσαγωγή τοῦ νέου Καλενδαρίου ἦτο και ἀντοικονομικὴ διὰ τὴν τήρησιν διπλῶν ἑορτῶν ἐν ταῖς σχολαῖς και ταῖς δημοσίαις και ἰδιωτικαῖς σχέσεσιν. Ἡ κυβέρνησις προσεπάθησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα, αἰτουμένης τῆς ἐγκρίσεως τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου Β', πρὸς τοῦτο δὲ ἀπεσάλησαν ἐκ μέρους τοῦ Πάπα οἱ ἐκ Κερκύρας Μιχαὴλ Ἐπαρχος και ἐκ Ζακύνθου Ἰωάννης Βοναφεύς, οἵτινες τῇ συστάσει και τῆς Γαλλίας, μετέβησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ματαίως ὅμως ἀποβάσεως τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν διὰ τὸ ἀκαμπτον τοῦ Πατριάρχου². Ἡ Ἑνετικὴ κυβέρνησις ἐν τῇ ὁμολογουμένη συνέσει αὐτῆς και ἀνεξιθρησκεία, βλέπουσα ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν θὰ κατωρθοῦτο, ἀλλὰ και τὸ γόητρον αὐτῆς θὰ ἐμειοῦτο παρὰ τοῖς ὑπηκόοις και ὁ κίνδυνος μελλουσῶν ταραχῶν ἦτο ἄφευκτος, ἔταμε νέαν ὁδόν, κατορθώσασα οὐ μόνον τὴν μὴ ἰσχὴν τοῦ Νέου καλενδαρίου πρὸς κατευνασμὸν τῶν πνευμάτων και διὰ τὸ ὀλιγάριθμον τῶν καθολικῶν, ἀλλὰ και τὴν τούτων ὑπαγωγὴν εἰς τὸ παλαιὸν ἡμερολόγιον, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς μεγάλας δεσποτικὰς ἑορτάς³, ἐγκύ-

¹ Relagione di Gerolamo Tiepolo provveditore di Cefalonia 1584.

² Ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ Πατριαρχείας (1580—1584). Προβλ. Γεδεῶν Πατρ. πίνακας τεύχος Η', 525.

³ Storia antica e aneddotica d'Italia raccontata dai Veneti ambasciatori da F. Mutinelli Vol. I. Venezia 1856 και Χιώτου ζ' 66.

κλιος δὲ τοῦ Πάπα δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ ἐπισκόπου Κερκύρας Ἰωάννου Βάλβη, ἐκτείνει τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην εἰς ὅλην τὴν Ἑνετικὴν Ἀνατολὴν καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς καθολικοὺς, τῆς τοῦ Πάπα πρὸς τοῦτο συγκατανεύσεως κατορθωθείσης διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν πρεσβείας τοῦ ἐκ μέρους τῆς Ἑνετίας και τοῦ πρωτοπαπᾶ Κερκύρας ἀποσταλέντος Νικολάου τοῦ Καρτάνου¹. ἡ ἀφομοίωσις δὲ αὐτῆ τῶν δυτικῶν πρὸς ἡμᾶς ἰσχύει ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 15' αἰῶνος μέχρι σήμερον ἐν Ἑπτανήσῃ. Ὁ συνεορτασμὸς τῶν δύο δογμάτων ἦτο κάλλιστον μέτρον, κατηύνασεν ἀληθῶς τὰ πνεύματα και ἠδελφοποίησεν ἐν τῇ κοινῇ ἑορτῇ τοὺς πρεσβεύοντας τὰ δύο δόγματα, οἵτινες προέβαινον εἰς παντοίας ἀσχημίας και προσβολὰς κατ' ἀλλήλων, ἐμπαικτικῶς και σκανδαλωδῶς φερόμενοι κατὰ τὰς ἀκολουθίας και πομπὰς τῶν ὑφ' ἐκάστης ἐκκλησίας ἀγομένων τοιούτων ἑορτῶν κατὰ τῶν ἐναντίων. Σήμερον και οἱ ἡμέτεροι συμπολιταὶ καθολικοὶ ἑορτάζουσι μετ' ἡμῶν, πολλοὶ δ' ἡμῶν μεταβαίνουσιν εἰς τὰς ἀκολουθίας των και ἀκροῶνται τῶν διδασκῶν τῶν ἱεροκηρύκων των. Τὴν ἱστορικὴν ταύτην παρέχασιν ποιησάμενοι, ὡς σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὸ ζήτημα και ἵνα μὴ παραλείψωμεν τὰ περὶ συνεορτασμοῦ τῶν δύο δογμάτων, μεταβαίνομεν αὖθις εἰς τὸ κύριον θέμα.

Κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς μ. Παρασκευῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῶν Βαΐων γίνεται *mancia* ἢ *μποραμάς* (*buona-manio*) τῶν πρωτοψαλτῶν τῆς ἐκκλησίας, περιάγεται δὴλα δὴ εὐεργετικὸς ὑπὲρ αὐτῶν δίσκος, τὸ πρᾶγμα δὲ ἐπαναλαμβάνεται και κατὰ τὴν λειτουργίαν τῶν Χριστουγέννων. Αἱ ἡμέραι δὲ αὐταὶ ἐν γένει εἶνε ἡμέραι φιλοδωρημάτων και ἀμοιβῶν ἐκτάκτων διὰ τὰς ἐκτάκτους δαπάνας τῶν ναῶν, τούτου ἕνεκα ὁ ἐπίτροπος και ὁ ἐφημέριος φέροντες *κασσελέτταν*, ἦτοι τετράγωνον μικρὸν χρηματοκιβώτιον, ἐφ' οὗ εἶνε ἐζωγραφημένη ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου, ἐφ' ᾧ τιμᾶται ὁ ναὸς, περιέρχονται τὰς οἰκίας τῆς ἐνορίας πρὸς συλλογὴν ἐράνων, οἵτινες εἰδικῶς καλοῦνται *δεσποτικά*, εἴτε διότι ἀφορῶσιν εἰς τὸν ἑορτασμὸν τῶν κυρίως δεσποτικῶν τούτων ἑορτῶν, εἴτε διότι ἴσως κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας συνελέγοντο ἄλλοτε πρὶν ἢ ὀρισθῆ μισθὸς τοῖς ἀρχιερεῦσι, τὰ δεσποτικὰ δικαιώματα και ὅπερ καταργηθὲν πλέον διὰ τοὺς ἀρχιερεῖς, χρησιμεῖει διὰ τὰς ἐκτάκτους τῶν ναῶν δαπάνας.

Ὁ λαὸς δι' ἐκάστην τῶν ἁγίων ἡμερῶν ἔχει και δίστιχον, σχέσιν ἔχον πρὸς τὴν περικοπήν τοῦ εὐαγγελίου τῆς ἡμέρας, ἢ τὸν χαρακτήρα τῆς ἑορτῆς. Ἴδου ταῦτα:

¹ Andrea Marmora Hist. di Corfu, Venezia 1672 p. 369 και Lungi poli delle I. Jonie sotto il Dominio Veneto 102.

Μεγάλη δευτέρα	—	Μεγάλ' ἡμέρα
Μεγάλη τρίτη	—	Μεγάλη κρίσι
Μεγάλη τετράδη	—	Μεγάλο σκοτάδι
Μεγάλη πέφτη	—	Δάκρυο πέφτει
Μεγάλη παρασκευή	—	Θλίφι πολλή
Μεγάλο σαββάτο	—	Χαραῖς γιομάτο
Μεγάλη λαμπρή	—	Χάσκα-μπούκα αὐγὸ κι' ἄρνι.

Τὸ μ. Σάββατον εἶνε ἡμέρα χαρᾶς καὶ κινήσεως, ἐνῶ ἡ μ. Παρασκευὴ εἶνε ὄντως ἡ πενθιμωτέρα καὶ σοβαρωτέρα τοῦ ἔτους, διότι καὶ τράπεζα δὲν παρατίθεται, καὶ πενθίμως ἐνδύονται αἱ γυναῖκες, καὶ ἡ ἀγορὰ ἀργεῖ, καὶ οἱ οἶκοι εἰσι κεκλεισμένοι. Ἡ λειτουργία τοῦ μ. Σαββάτου τελεῖται λίαν πρωί, μετὰ δὲ τὴν τοῦ ἀποστόλου ἀνάγνωσιν, ὁ ἱερεὺς λευκῶς ἐνδύομενος καὶ παρουσιάζων τὴν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὴν ὥραιαν Πύλην ψάλλει τὸ «*Ἀνάστα ὁ Θεός*», διασκορπίζων τὸν ἐκ δαφνῶν ἢ κλαδίσκων ἐλαιῶν σωρόν, ἀρπαζόμενον παρὰ τῶν ἐκκλησιαζομένων. Τὸ ἔσμα τοῦτο εἶνε τὸ σύνθημα τῆς ἐν τῷ ναῷ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ χαρᾶς, τοῦ θορύβου καὶ τῆς κινήσεως. Ἀμέσως κρούονται χαρμούνως οἱ κώδωνες, ἄρχονται οἱ πυροβολισμοὶ καὶ τ' ἄλλα πυροτεχνήματα, ἐπισήμως ὅμως κηρύσσεται ἡ Ἀνάστασις ὅταν εἰς τοὺς ναοὺς τῶν μητροπόλεων ψαλῆ τὸ *Ἀνάστα ὁ Θεός* καὶ κρουσθῶσιν οἱ κώδωνες, διότι τότε ἀνοίγει ἡ ἀγορὰ καὶ σφάττονται τὰ ζῶα¹. Ὁ ἱερεὺς κατερχόμενος τοῦ βήματος, τοποθετεῖ τὴν εἰκόνα ἐπὶ τετραπόδου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ, ἀφοῦ ἐγκαίρως ἀρθῆ δι' ἰδίας τελετῆς ὁ ἔτι πρὸ τοῦ νάρθηκος εὐρισκόμενος ἐπιτάφιος, ὅπισθεν δὲ τοῦ τετραπόδου μένει ἐπὶ βήθρου ὁ Σταυρὸς ἄνευ τοῦ σώματος μέχρι τῆς ἀναλήψεως. Ὁ λαὸς καλεῖ τὴν στιγμήν τοῦ Ἀνάστα ὁ Θεός *κομμάτι*, ἡ δὲ συνήθης φράσις διὰ τὸ πρᾶγμα εἶνε *πέφτει τὸ κομμάτι*. Ἡ σωζομένη ἀπὸ τῆς Ἐνετοκρατίας φράσις αὕτη ἔχει τὴν σχέσιν τῆς πρὸς ἔθιμον παλαιὸν ἐκλιπὸν πλέον, καθ' ὃ ἀπὸ τοῦ πρώτου σφαττομένου βοδὸς ἐφέρετο ὡς δῶρον τῷ προβλεπτῇ μέγα τεμάχιον, ἀχνίζον ἔτι καὶ αἰμόρροτον, ὅπερ ἐκάλλον *κομμάτι* καὶ ὅπερ ἔριπτε διὰ τὸ ταχύτερον ὁ κρεοπώλης πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ οἴκου, ὅθεν ἡ φράσις ἔπεσε *τὸ κομμάτι*, ἠνοίξεν ἡ ἀγορὰ, διότι πρὸ τούτου δὲν ἐπετρέπετο, καὶ διὰ τοῦτο ἐσπευδεν ὁ κρεοπώλης ἵνα πρῶτος ἐκεῖνος ἀνοίξῃ τὸ κρεοπωλεῖόν του. Περίεργος ἡ συνήθεια νὰ ρίπτωσιν ἀπὸ τῶν οἰκιῶν συντρίμματα πηλίνων ἀγγείων καὶ τὰ σκουπίδια κατὰ τὴν ὥραν τοῦ κομματίου. Κατὰ τὸ μ. Σάββατον εἰς

¹ Ἡ φρ. *ἀνάστα ὁ Θεός* μετέπεσεν ἐντεῦθεν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ὑπερβολικοῦ θορύβου καὶ μάλιστα ἐπὶ ἔριδος.

τοὺς οἴκους ἄλλοτε γενικῶς ἐζύμονον πρὸς κατασκευὴν τῶν ἄρτων τοῦ Πάσχα, ὀλίγοι ὅμως σήμερον τηροῦσι τὰς ὥραιας ταύτας συνήθειας. Οἱ ἄρτοι τῆς Λαμπρᾶς λέγονται *δοξάρια* ἢ *λαμπροκουλοῦραι*, ἔχουσι δὲ σχῆμα οἱ μὲν πρώτοι τοξοειδὲς μὲ σταυρὸν ἐνοῦντα τὰς ἔσω τοῦ τόξου παρεῖας¹, οἱ δὲ δεύτεροι σχῆμα συνήθως στρογγύλον μὲ διάφορα ποικίλματα, πλέγματα, πτηνάκια, ὠσθήκας, εἰς τοὺς ἄρτους δὲ τούτους ἐμπηγνύονται ὡς κόκκινα καὶ θὰ παρατεθῶσιν οὗτοι εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ πάσχα δι' ὅλης τῆς Διακαινησίμου. Τῶν ἄρτων τούτων, κυρίως τῶν δοξαρίων, θὰ γίνῃ διανομὴ εἰς τοὺς ὑπηρέτας, ἀγρολήπτας, παιδιὰ συγγενῶν καὶ φίλων, εἰς δὲ τὰ χωριά εἰς τὸν ἐφημέριον, τὴν μαῖαν καὶ τὸν διδάσκαλον, ὡς γίνεται καὶ μὲ τοὺς ἐξαιρετικούς τῶν Χριστουγέννων ἄρτους· τὸ πρῶτον δὲ ζυμονόμενον μικρὸν δοξάριον ἀρτᾶται εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ οἴκου δι' ὅλου τοῦ ἔτους, ὡς ὁμοίως καὶ τὸ πρῶτον χριστόφωμον κατὰ τὰ χριστοῦγεννα, τὴν παραμονὴν τῶν ὁποίων ἐκκρεμῶνται καὶ καίονται.

Ἡ Ἀνάστασις δὲν τελεῖται παρ' ἡμῶν, ὡς εἰς ὅλην τὴν ἀνατολήν κατὰ τὸ μεσονύκτιον, ἐκτὸς εἰς δύο μόνον ναοὺς, ὅπερ εἰσῆχθη μετὰ τὴν ἔνωσιν τῆς Ἑπτανήσου, καὶ εἰς τὰς μονὰς· εἰς τὰς λοιπὰς ὅμως ἐκκλησίας ὁ ὄρθρος ψάλλεται τὸ πρωί, ἡ δὲ ἀνάστασις γίνεται ἔξω τοῦ ναοῦ ἐνώπιον τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς εἰκόνης ἐν μέσῳ ἐξαπτερύγων καὶ λαμπάδων ἐν Ληξουρίῳ μάλιστα ἐθίζεται νὰ μένῃ ὁ σταυρὸς καὶ ἡ εἰκὼν εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ναοῦ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας. Ἡ λαμπαδηφορία εἶνε γενικὴ, τὰ κηρία ὅμως δίδονται δωρεὰν ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων ὡς καὶ κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς λαμπρᾶς, μόνον αἱ γυναῖκες καὶ μάλιστα αἱ μελλόνυμφοι καὶ νεόνυμφοι ἀγοράζουσι χονδρὰ κηρία, ἅτινα φέρουσιν εἰς τὸν οἶκον καὶ ἀρτῶσιν ὑπὸ τὰς εἰκόνας. Τὸ ἔθιμον τῶν πυροβολισμῶν εὐτυχῶς ὁσημέραι ἐγκαταλείπεται, μεγάλη ὅμως εἶνε ἡ χρῆσις τῶν ροκετῶν ἀπο τινος. Ἐν τῷ ναῷ αὐτῷ ἄλλοτε ἐπυροβόλουν, αἱ ἀνευλαβεῖς ὅμως συνήθειαι ἐξέλιπον εὐτυχῶς. Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς πᾶσαν ὑποστιγμὴν καὶ τελείαν, ἠχοῦσι δι' ἰδιαίτερου τρόπου οἱ κώδωνες τοῦ ναοῦ, εἰδοποιουμένου τοῦ κρούοντος ὑπὸ ἐτέρου κρατοῦντος κωδωνίσκου εἰς τὴν μεγάλην τοῦ ναοῦ θύραν, κωδωνοκρουσία δὲ διαρκῆς γίνεται κατὰ τὴν ἐξοδὸν τῶν ἀγίων, περιεργὸν δὲ καὶ τὸ ἔθιμον τοῦ κτυπᾶν τὰς ράβδους καὶ τὰ καθίσματα τῶν στασιδίων κατὰ τὴν ὥραν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τοῦτο εἰς ἀνάμνησιν τῶν βροντῶν ὅτε, ὡς λέγεται παρὰ τοῦ λαοῦ, ἔγραφεν ὁ Ἰωάννης τὸ Εὐαγγέλιον.

¹ Ἡ λέξις *δοξάρι* εἶνε παραφθορὰ τῆς λ. *τοξάριον*.

Ἄλλοτε ἐπιστρέφοντας τοῦ ἱερέως εἰς τὸν ναὸν μετὰ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου μετὰ τὴν ἕξω τοῦ ναοῦ τελεσθεῖσαν ἀνάστασιν, ἡ μεγάλη τοῦ ναοῦ θύρα ἦτο ἔσθωθεν κεκλεισμένη. Ὁ ἱερεὺς τότε ἐφώνει: «Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν καὶ ἐπάρθητε πύλας αἰώνιοι, ἰδοὺ γὰρ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης». Εἰς τὸν ἱερέα ἀπήντα ὁ ὀπίσθεν τῆς θύρας: «Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;» πρὸς δὲ ὁ ἱερεὺς ἔλεγε: «Κύριος δυνατὸς καὶ κραταίος, Κύριος ἰσχυρὸς ἐν πολέμῳ», δι' ἰσχυροῦ δὲ λακτίσματος ἤνοιγε τὴν θύραν καὶ εἰσῆρχετο ἐν θριάμβῳ καὶ ἐν γενικῇ τῆς ἐκκλησίας φωταφίᾳ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ψαλλομένου τοῦ «Ἀναστάσεως ἡμέρα» κ.λ. Τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶνε δῆλον ὅτι σημαίνει τὴν εἰς Ἄδου ἀθροιστὸν τοῦ Σωτῆρος, τοῦ ναοῦ μεταβαλλομένου εἰς Κόλασιν!

Ὁ ἀσπασμὸς ἢ ὡς λέγεται οὗτος τὸ «Χριστὸς ἀνέστη» ἦτο ἄλλοτε γενικὸς, καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν ἀλλήλους ἀσπασζομένων, δι' ὅλης δὲ τῆς ἐβδομάδος καὶ μέχρι τῆς ἀναλήψεως παλαιότερον συνήθης ἦν ὁ ἀσπασμὸς, ἀντὶ δὲ πάσης ἐπὶ χαιρετισμῶν λέξεως καὶ φράσεως ἔλεγον «Χριστὸς ἀνέστη» λαμβάνοντες ὡς ἀντιχαιρετισμὸν τὸ «ἀληθῶς ὁ Κύριος». Σήμερον ὁμως μεταξύ στενοῦ κύκλου ἀτόμων ἐθίζεται τοῦτο, αἱ συνήθειαι δὲ αὐταὶ αἱ μαρτυροῦσαι καὶ τὴν ἄκραν εὐσέβειαν, τὸ ἦθος τῆς ἡμερότητας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης, δυστυχῶς ὁσημέραι ἐκλείπουσιν, ἀνταλλάσσονται δὲ μόνον αἱ συνήθειαι εἰς τὰς ἑορτάς τυπικαὶ ἐπισκέψεις εἰς τοὺς οἴκους. Τὰ παιδιὰ, καθὼς καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων, φέρουσι τὰς καινουργεῖς τῶν ἐνδυμασίας καὶ μεταλαμβάνουσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἐκ τῶν λοιπῶν ὀλίγοι πλέον προσέρχονται εἰς τὴν μετάληψιν. Κατὰ τὴν τοῦ ἀντιδώρου δὲ διανομὴν γίνεται ὁ *μποναμάς* (*buona mano*) τῶν ἑφημερίων, ἧτοι τὸ φιλοδώρημα τῶν ἐνοριτῶν ὡς καὶ κατὰ τὰ Φῶτα. Δεξιὰ τοῦ ἱερέως ἵσταται εἰς τῶν ἐπιτρόπων μὲ δίσκον ἀργυροῦν, ὅπου ρίπτουσι τὰ χρήματα οἱ ἐνοριταὶ ἀσπασζόμενοι τὸν ἱερέα καὶ τὸν ἐπίτροπον, εἰς τὰς μονὰς δὲ λαμβάνει ἕκαστος ὠρισμένην θέσιν μετὰ τὸν ἀσπασμὸν, ἀφοῦ ἀσπασθῆ διὰ δοχικῶς τοὺς πρὸ αὐτοῦ.

Ἡ τράπεζα ἐν ταῖς οἰκίαις εἶνε πλουσία, τὰ δὲ κόκκινια ὡὰ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, εἰς πολλοὺς δὲ οἴκους παρατίθεται ἢ ἐκ χλωρᾶς μυζήθρας κατασκευαζομένη τυρόπηττα. Εἰς τὴν τράπεζαν γίνεται μεταξύ τῶν μελῶν τοῦ οἴκου τὸ *φριρίσμα* τῶν ὧν (*ferrire*), ἧτοι ἡ σύγκρουσις αὐτῶν διὰ τὸ καλόν. Ἐν γένει τὸ ἀρνίον εἰς τὸν ὄβελόν εἶνε ἀπαραίτητον, δὲν ψήνεται ὁμως εἰς τὴν αὐλὴν ὡς ἐν Ἀθήναις. Εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν μονῶν καὶ χωρίων προσφέρονται τοῖς ἐκκλησιαζομένοις παρὰ τοῦ ἱερέως

ἀνά ἐν κόκκινον ὧν καὶ τεμάχιον μυζήθρας, ἀφοῦ ἀναγνωσθῆ πρὸ αὐτῶν ἐνώπιον τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ ἢ τεταγμένη εὐχή.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς λαμπρᾶς ψάλλεται ὁ ἑσπερινός, ὅλοι δὲ κρατοῦσι κηρία. Ἄλλοτε δὲ μετὰ τοῦτον ἐγίνοντο αἱ λιτανεῖαι τῆς Ἀναστάσεως ἐν εὐθυμίᾳ καὶ πυροβολισμοῖς, εἰς τὰ χωρία δὲ ἐφέροντο καὶ αἱ εἰκόνες ὅσαι ἐστέλλοντο εἰς τοὺς ναοὺς κατὰ τὴν μ. Ἑβδομάδα, ἀναλαμβάνομεναι παρ' ὧν ἀνήκουσιν οἴκων.

Ταῦτά εἰσι τὰ ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἰδιαζόντως δὲ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πάλης ἐθιζόμενα κατὰ τὴν μ. Ἑβδομάδα καὶ τὸ Πάσχα. Ἀπὸ τινος ροπή νεωτερισμοῦ καὶ πνεῦμα ὑλιστικὸν ἐμείωσε τὴν πάτριον εὐσέβειαν καὶ ἡ σημασία καὶ ἡ ἱερότης τῶν ἁγίων ἑορτῶν ἀπώλεσαν πολὺ ἐντεῦθεν, τὰ δὲ πατροπαράδοτα ἔθιμα ὁσημέραι ἐκλείπουσιν, οὐδὲν δ' ἐξαιρετικὸν θὰ ἔχωσιν αἱ δι' ὅλους τοὺς λόγους ἐξαιρετικαὶ αὐταὶ ἡμέραι, μετ' οὐ πολὺ χρόνου δυστυχῶς. Ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ μᾶλλον προεθέμεθα νὰ διασώσωμεν χάριν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τυπικῆς μας ἱστορίας τὰς θρησκευτικὰς καὶ οἰκογενειακὰς συνθηεῖας ταύτας, ἵνα παραδώσωμεν τοῖς μεταγενεστέροις ὀλίγας σελίδας μαρτυρούσας χρόνους παλαιᾶς εὐσεβείας.

Ἐν Ληξουρίῳ Κεφαλληνίας κατὰ Νοέμβριον 1892.

Ἡλίας Α. Τσιτσέλης.

Ὁ πρόεδρος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Ἄν. Χρηστίδης ἀνακαίνοισ' ἡμῖν εὐμενῶς τὰ ἐξῆς ἐξ ἀνεκδότου αὐτοῦ συγγραφῆς.
Σ. τ. Δ.

ΑΙ ΠΕΡΙ ΙΑΤΡΩΝ ΚΑΙ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

ΔΟΞΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ

..... Ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀντιδράσεως ὁ Ἰπποκράτης δεινὸν κατήγαγε πόλεμον ἐναντίον τᾶξέως τινος ἰατρῶν καὶ ἰατροσοφιστῶν. Ἦδη μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς πρώτης, τῆς φυσικῆς ἢ φυσιολογικῆς περιόδου καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς δευτέρας ἢ τῆς καθαρᾶς φιλοσοφικῆς, ἐσχηματίσθη, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τοῦ Πρωταγόρα ἀρχῆς, πάντων εἶναι χρημάτων μέτρον ἄνθρωπον¹, τάξις φιλοσόφων σοφιστῶν ἐπικληθέντων, ἧτις σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς πνευματικῆς τοῦ λαοῦ ἀναπτύξεως ἐν ἀρχῇ, παρεξέκλινε βραδύτερον ἐκ τῆς ἀντιθέσεως τῶν προηγμένων φιλοσοφικῶν συστημάτων παρορμηθεῖσα, εἰς τὸν σκεπτι-

¹ Ἄριστ. Μεταφυσικῆς Β. 10. Κεφ. 6 καὶ Διογ. Λαερτ. Τ. 2. Σ. 155.

σμών, συνέπεια τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ πρὸς ὑποκειμενικὴν ἐξήγησιν τῶν περὶ ἡμᾶς φαινομένων τάσις, ἡ πρακτικῶς ἐκδηλωθεῖσα διὰ τῆς φιλοδοξίας, τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῶν ἡθῶν διαφθορᾶς· ἡ ἐπίδρασις τῶν σοφιστικῶν αὐτῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῶν συγχρόνων ἰατρῶν παρήγαγε καὶ τὴν τῶν ἀγυρτῶν δοκησισοφῶν καὶ ἰατροσοφιστῶν, τῶν ὁποίων ἢ τε περὶ ἰατρικῆς καὶ ἀνθρώπου ἰδέα ἦτο διάφορος τῆς τῶν ἀρχαίων καὶ ὁ βίος ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἀσκήσει τοῦ ἰατρικοῦ ἐπαγγέλματος ἀνάξιος τοῦ ὀνόματος αὐτῶν· ὁ Ἴπποκράτης οὐ μόνον τὸν εἰσαχθέντα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ σκεπτισμόν ἐξέβαλε μὴ παραδεχόμενος, ὡς κατωτέρω ρηθῆσεται, ἕτερον μὴ ὄν τ' ἐξαδόμενον τῆς παρατηρήσεως, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰατροσοφιστὰς δεινῶς ἐπάταξεν, αὐτοὺς δὲ τούτους ἐννοεῖ ὁ Ἴπποκράτης καὶ διὰ τῆς ὑποθήκης «ὡς δὲ πολλοῖσι τρόποισιν οἷόν τε εἴη ὑγίειας ποιεῖν τὸν ἀσχλότατον χρὴ αἰρέεσθαι· καὶ γὰρ ἀνδραγαθικώτερον τοῦτο καὶ τεχνικώτερον, ὅστις μὴ ἐπιθυμῆει δημοσιδέος κισθελίης»¹· ἐν τῷ ἀγῶνι δὲ τούτῳ δὲν ἀπέμεινεν ὁ Ἴπποκράτης μόνος, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοὶ διὰ συγγραμμάτων ὑπέδειξαν τὰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἰατρῶν καθήκοντα καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Κνίδιοι δὲν παρέλειψαν ἐλέγχοντες τὴν τόλμην καὶ τὰ σφάλματα αὐτῶν ἐν τοῖς γυναικειοῖς ἰδίως νοσήμασιν².

Ὁ Ἴπποκράτης παρεδέχετο, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐξ ἀνάγκης ἐφεῦρον τὴν ἰατρικὴν, ἤθελον δὲ ἀμελήσει αὐτῆς τέλειον, ἐὰν ἡ συνήθης διὰ τε τοὺς ὑγιεῖς καὶ τοὺς ἀσθενεῖς διαίτα ἤρμοζε πάντοτε καὶ συνέφερε· «νῦν δ' αὐτῇ ἡ ἀνάγκη ἰητρικὴν ἐποίησε ζητηθῆναι τε καὶ εὐρεθῆναι ἀνθρώποισιν· ὅτι κάμνουσι ταῦτ' ἀπροσφερομένοισιν, ἅπερ οἱ ὑγιαίνοντες οὐ ξυνέφερον, ὡς οὐδὲ νῦν ξυμφέρει»³, ὅτι δ' ἀπὸ πολλῶν αἰῶνων ἀσχοληθέντες οἱ σοφοὶ ἔθεσαν ἀρχὰς καὶ εἰσήγαγον σύστημα ἐρεύνης, δι' ὧν πολλὰ καὶ λαμπρὰ ἀνεκάλυψαν καὶ ἐφ' ὧν στηριζόμενοι οἱ νεώτεροι ὀφείλουσι νὰ ἐργάζωνται χωρὶς νὰ περιφρονῶσι τὸ παρελθόν⁴.

Ὁ Ἴπποκράτης ἐφρῶνει, ὅτι ἡ ἰατρικὴ εὐρέθη διὰ νὰ θεραπεύῃ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ νὰ διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους τὸν τρόπον τοῦ ζῆν, διότι πᾶσα μεταβολὴ διαίτης νόσους καὶ θάνατον προκαλεῖ «ὅτι γε εὐρηται ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνθρώπου ὑγείᾳ τε καὶ τροφῇ καὶ σωτηρίῃ ἄλλαγμα κείνης τῆς διαίτης, ἐξ ἧς οἱ πόνοι, οἱ νοῦσοι καὶ θάνατοι ἐγένοντο»⁵. Ἦεν δικαίως ὀνόμασαν θεῖαν τὴν ἐπιστήμην ταύτην «τῷ δὲ εὐρήματι τούτῳ καὶ ζη-

¹ Περὶ Ἀρθρῶν Τ. 4. Σ. 312.

² Ἑλληνικῆς Γυναικειολογίας Σ. 52 ἀνεκδοτος.

³ Ἀρχαίης Ἰητρικῆς Τ. 1. Σ. 574, 580.

⁴ Αὐτόθι, σ. 572.

⁵ Αὐτόθι, σ. 578.

τήματι τί ἄντις οὔνομα δικαιοτέρον ἢ προσήκον μᾶλλον θεῖη ἢ ἰητρικὴν;» καλῶς δὲ καὶ ἐσκεμμένως οἱ πρῶτοι τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν μελετήσαντες ἐσκέφθησαν, ὅτι τέχνη τοιαύτη, τὴν διαφύλαξιν τοῦ ὑγιούς καὶ θεραπείαν τοῦ ἀσθενούς καὶ ἀναρωννύοντος ἀποσκοποῦσα, ἄξιον εἶναι ν' ἀποδοθῆι εἰς τὸν Θεόν ὡς πράγματι καὶ νομίζεται, «ὥστε καλῶς καὶ λογισμῶ τῷ προσήκοντι ζητήσαντες πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν εὔρον αὐτὰ οἱ πρῶτοι εὐρόντες, καὶ ὠθήθησαν ἀξίην τὴν τέχνην Θεῷ προθεῖναι, ὡς καὶ νομίζεται»⁶. Ὁ Ἴπποκράτης τοιαύτην περὶ ἰατρικῆς ὡς τέχνης θεραπευτικῆς γνώμην ἔχων, παραδέχεται μὲν, ὅτι σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν ἢ ἡ ἀνακούφισις τῶν δεινῶν αὐτῶν, θεωρεῖ ὅμως ἀδύνατον καὶ τὴν θεραπείαν παντὸς ἀσθενούς, «ὑγίειας μὲν ποιεῖν ἅπαντας τοὺς ἀσθενέοντας ἀδύνατον»⁷, διὰ πολλὰς μὲν αἰτίας καὶ διότι ἡ ποθητὴ ἀκριβεία καὶ τελειότης εἶναι τι ἀνέφικτον, ὅθεν καὶ τὸ ἀξιωματικώτερον καὶ διὰ πάντων τῶν αἰῶνων ἀληθές αὐτοῦ λόγιον «ἀσκέειν περὶ τὰ νοσήματα, δύο, ὠφελείην, ἢ μὴ βλάπτειν»⁸.

Ὁ Ἴπποκράτης περὶ τῆς Ἰατρικῆς ὡς ἐπιστήμης εἶχε γνώμην ὅπως ἄλλοιαν ἢ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ἰατροὶ οἱ παραδεχόμενοι, ὅτι πρὸς ὀρθὴν καὶ ἐπιτυχῆν θεραπείαν ὁ ἰατρός ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ἰδέα φιλοσοφικὴ, πηγάσασα ἐν μέρει ἐκ τῶν περὶ ἀνθρώπου, γενέσεως καὶ ἀρχεγόνου πλάσεως ἰδεῶν τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Ὁ Ἴπποκράτης ἀντεπεξέρχόμενος ὑπεστήριξεν ὅτι, καὶ περὶ τῆς φύσεως ἐπι τοῦ ἀνθρώπου ἀκριβές τι διὰ τῆς ἰατρικῆς μόνον δυνάμεθα νὰ διδασθῶμεν, πᾶν δ' ὅ,τι ἐκ τούναντιου οἱ σοφισταὶ καὶ ἰατροὶ περὶ φύσεως ἀνθρώπου γράφουσι τῇ γραφικῇ μᾶλλον ἢ τῇ ἰατρικῇ τέχνῃ ἀνήκει· ἵνα δὲ γνωρίσωμεν τί ἐστὶν ἄνθρωπος, πῶς ἐγένετο καὶ πᾶν σχετικὸν πρὸς αὐτόν, ὀφείλομεν τὴν ὅλην Ἰατρικὴν νὰ μαθηθῶμεν, εἰδικώτερον δὲ διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν τῷ συνόλῳ τὸν ἄνθρωπον νὰ σπουδάζωμεν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐσθιάμενα, πινόμενα καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα μετὰ τῶν σχετικῶν ἐπιδράσεων «νομίζω δὲ περὶ φύσεως γνῶναι τι σαφές οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν εἶναι ἢ ἐξ ἰατρικῆς. Τοῦτο δέ, οἷόν τε καταμαθεῖν, ὅταν αὐτέων τις τὴν ἰητρικὴν ὀρθῶς πᾶσαν περιλάβῃ· μέχρι δὲ τούτου πολλοῦ μοι δοκεῖ δεῖν· λέγω δὲ τὴν ἱστορίαν ταύτην εἰδέναι ἄνθρωπος τί ἐστὶ, καὶ δι' οἷης αἰτίας γίνεται, καὶ τᾶλλα ἀκριβέως. Ἐπεὶ τοί γε μοι δοκεῖ, καὶ πάνυ σπουδάσας ὡς εἴπεται, εἴπερ τι μέλ-

⁶ Ἀρχαίης Ἰητρικῆς Τόμ. 1. Σ. 578.

⁷ Αὐτόθι, σ. 600.

⁸ Προγνωστ. Τ. 2. Σ. 100.

⁹ Ἐπιδημιῶν τὸ Πρῶτον Τ. 2. Σ. 624.

λει τῶν δεόντων ποιήσῃν, ὅ,τι ἐστὶν ἄνθρωπος πρὸς τὰ ἐσθιόμενα καὶ πινόμενα, καὶ ὅ,τι πρὸς τὰ ἄλλα ἐπιτηδεύματα, καὶ ὅ,τι ἀφ' ἐκάστου ἐκάστῳ ξυμβήσεται»¹. Ὁ Ἱπποκράτης εἰ καὶ παραδέχεται, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὅτι, τῆς δεούσης ἀκριβείας ἐν τῇ ἰατρικῇ μὴ ὑπαρχούσης, εἶναι δύσκολον νὰ τύχη τις τοῦ ποθητοῦ βαθμοῦ τῆς τελειότητος, συνιστᾷ ὅμως νὰ ἐπιζητῶμεν τὸ δυνατὸν καὶ νὰ τείνωμεν αἰεὶ πρὸς τὸ τέλειον· ἐὰν δὲ δὲν κατορθοῖ τις τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, δὲν πρέπει νὰ αἰτιᾶται τὴν κληροδοτηθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἰατρικὴν καὶ νὰ καταδικάζῃ αὐτὴν ἐπὶ ἐλλείψει ἀκριβείας, ἀλλὰ τούναντιον νὰ θαυμάζῃ, πῶς ἐκ παντελοῦς ἀμαθείας πολλὰ οὐχὶ ἐκ τύχης, ἀλλὰ δι' ὀρθῆς καὶ καλῆς μεθόδου ἐξεῦρεν, ἐγγύς δ' εἶναι νὰ φθάσῃ διὰ τοῦ λόγου εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς ἀκριβείας. «Χαλεπὸν, μὴ τοιαύτης ἀκριβείης εἰσῆς περὶ τὴν τέχνην, τυγχάνει αἰεὶ τοῦ ἀτρεκεστάτου, πολλὰ δὲ εἶδεα κατ' ἰατρικὴν ἐς τοσαύτην ἀκριβεῖαν ἤκοι περὶ ὧν εἰρήσεται· οὐ φημι δὴ διὰ τοῦτο δεῖν τὴν τέχνην ὡς οὐκ εἶδον οὐδὲ καλῶς ζητηομένην τὴν ἀρχαίην ἀποβαλέσθαι, εἰ μὴ ἔχειν περὶ πάντα ἀκριβεῖαν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον διὰ τὸ ἐγγύς, οἶμαι, τοῦ ἀτρεκεστάτου ὁμοῦ δύνασθαι ἤκειν λογισμῶ, προπίεσθαι, καὶ ἐκ πολλῆς ἀγνωσίης θαυμάζειν τὰ ἐξευρημένα, ὡς καλῶς καὶ ὀρθῶς ἐξεύρηται καὶ οὐκ ἀπὸ τύχης»².

Ἐν τῇ πρακτικῇ καὶ κλινικῇ ἐφαρμογῇ τῆς Ἰατρικῆς ὡς τέχνης τρία τινὰ θεωρεῖ στοιχεῖα ἐπιτυχίας: τὸν ἰατρόν, τὸν νοσοῦντα καὶ τὸ νόσημα. «ἡ τέχνη διὰ τριῶν: τὸ νόσημα, ὁ νοσῶν καὶ ὁ ἰητρός»³. Ὁ ἰατρός μετὰ τοῦ νοσοῦντος ὀφείλουσιν ὁμοῦ νὰ καταπολεμῶσι τὸ νόσημα, διότι τῇ ἀμοιβαίᾳ συναντηλήψει ἀσφαλέστερον θεραπεύεται, «ὕπεναντιοῦσθαι τῷ νοσήματι τὸν νοσοῦντα μετὰ τοῦ ἰητροῦ χρῆ»⁴. ἐντεῦθεν ἐπιτεταί, ὅτι ὁ ἰατρός εἶναι ὑπερέτης τῆς τέχνης τῆς ἰατρικῆς «ὁ ἰητρός, ὑπέρτης τῆς τέχνης»⁵, πρὸς ἐπιτυχῆ δὲ ἀσκήσιν τῆς λειτουργίας ταύτης ὀφείλει ὁ ἰατρός τὴν ὅλην ἐπιστήμην νὰ γνωρίζῃ καὶ τὸν νοῦν αὐτοῦ νὰ ἐφιστᾷ· ὀφείλει ὅ,τι δέον, ὀρθῶς καὶ καλῶς νὰ πράττῃ, ἢ καθαρῶς καὶ ταχέως νὰ διενεργῇ, ὅ,τι δὲ ἀνωδύνως δέον νὰ ἐγχειρίζεται, ἀνωδυνώτατα νὰ ἐκτελῇ καὶ ὅ,τι δέον γενέσθαι διαφερόντως ἐπὶ τὸ βέλτιον νὰ γίγνηται. «καὶ γὰρ ὁκόσα ἔργα καλῶς ἔχει ἢ ὀρθῶς, καλῶς ἕκαστα χρῆ ποιέειν καὶ ὀρθῶς, καὶ ὁκόσα ταχέως ἔργα, ταχέως, καὶ ὁκόσα καθαρῶς καὶ ὁκόσα ἀνωδύνως διαχειρίζεσθαι, ὡς ἀνωδυνώ-

¹ Ἀρχαίης Ἰατρικῆς Τ. 1. Σ. 620.

² Αὐτόθι, σ. 596.

³ Ἐπιδημιῶν τὸ Πρῶτον Τ. 2. Σ. 636.

⁴ Αὐτόθι, σ. 636.

τατα ποιέειν, καὶ τᾶλλα πάντα τὰ τοιοῦτότροπα διαφερόντως τῶν πέλας ἐπὶ τὸ βέλτιον ποιέειν χρῆ»¹. Ἐπαινεῖ τὸν ἰατρόν τὸν διαγιγνώσκοντα ἀκριβῶς τὰ ὄξεια νοσήματα, τὰ καὶ κινδυνωδέστερα πάντων, καὶ διὰ τῆς διαγνωστικῆς αὐτοῦ δεινότητος δυναμένου δι' ἐγκαίρου βοηθείας νὰ σώζῃ τὸν πάσχοντα: «Μάλιστα δ' ἂν ἐπαινεῖσάμι ἰητρόν, ὅστις ἐν τοῖσι ὄξεσι νοσήμασι, ἅ τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων κτείνει, ἐν τουτέοισι διαφέρων τι τῶν ἄλλων εἴη ἐπὶ τῷ βέλτιον»².

Ἡ θνησιμότης τῶν ὑπὸ ὄξεων νοσημάτων ἀσθενούντων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἱπποκράτους διὰ λόγους πολλοὺς ἦτο μεγίστη, ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς δὲ ταύτης θνησιμότητος καὶ οἱ ἰδιῶται κινουμένοι ἀνεμιγνύοντο, ἀνίκανοι δὲ ὄντες νὰ διακρίνωσι τὸν ἐν ἰατροῖς ἱκανὸν καὶ τὴν ἀρμόζουσαν τῶν νοσημάτων θεραπείαν, ἐπήνουν ἢ ἔφεγον τὰς μᾶλλον παραδόξους καὶ ξηνοτρόπους θεραπείας³. δι' αὐτὸ ὁ Ἱπποκράτης ἀσύμφωνον καὶ βλαβερὸν ἐθεώρει τῶν ἰδιωτῶν τὴν ἀνάμιξιν εἰς τὰ τῶν ἀσθενῶν καὶ ἰατρῶν καὶ ὅτι πρὸς ἐπιτυχῆ καὶ ὀρθὴν θεραπείαν ὁ ἀσθενῆς μόνος δύναται νὰ συντελέσῃ διὰ τῆς ἀκριβοῦς ἐκθέσεως τῶν ὧν ὑφίσταται πόνων, τῶν αἰτίων, τῆς προόδου καὶ τῆς εὐτυχῆς ἢ ἀτυχῆς μετατροπῆς τῆς ἀσθενείας, ὅπερ κατορθοῦται μάλιστα ὅταν ὁ πολίτης διδάσκεται περὶ τῶν νοσημάτων τὰ δέοντα: «μάλιστα δέ μοι δοκεῖ περὶ ταύτης δεῖν λέγοντα τῆς τέχνης γνωστὰ λέγειν τοῖσι δημότησι· οὐ γὰρ περὶ ἄλλου τινὸς οὔτε ζητεῖν προσήκει οὔτε λέγειν ἢ περὶ τῶν παθημάτων, ὧν αὐτοὶ οὗτοι νοσέουσι τε καὶ πονέουσιν· αὐτὸς μὲν οὖν τὰ σφέων αὐτέων παθήματα καταμαθεῖν, ὡς γίνεται καὶ παύεται καὶ δι' οἴας προφάσεως αὔξεταί τε καὶ φθίνει, δημότας ἐόντας οὐ ρηΐδιον ὑπ' ἄλλον δ' ἠύρημένα καὶ λεγόμενα εὐπετέες· οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἢ ἀναμνησθεῖται ἕκαστος ἀκούων τῶν ἐσωτῶ ξυμβαινόντων»⁴. ἐντεῦθεν γίγνεται δῆλον, ὅτι ὁ Ἱπποκράτης ἀπήτει οἱ ἰδιῶται ν' ἀποκτῶσι γνώσεις ἰατρικὰς χρῆσιμους κατὰ τὸν βίον αὐτῶν, ἀλλὰ τὴν ἀπόκτησιν γνώσεων ἰατρικῶν ἐθεώρει δύσκολον, διότι ἐὰν ἦτο δυνατὴ τοῖς πᾶσιν ἢ μάθης δὲν ἤθελεν ὑφίστασθαι τέχνη ἰατρικὴ καὶ ἰατροί· «ἢς γὰρ μηδὲν ἐστὶν ἰδιώτης, ἀλλὰ πάντες ἐπιστήμονες διὰ τὴν χρῆσιν τε καὶ ἀνάγκην, οὐ προσήκει ταύτην οὐδένα τεχνίτην καλέεσθαι»⁵. Τὴν δυσκολίαν ταύτην καθορῶν ὁ Ἱπποκράτης ἀπαιτεῖ καὶ θεωρεῖ σπουδαῖον

¹ Περὶ Διαιτήσεως Ὁξέων Τ. 2. Σ. 230.

² Περὶ Διαιτήσεως Ὁξέων Τ. 2. Σ. 232.

³ Αὐτόθι, 234.

⁴ Ἀρχαίης Ἰατρικῆς Τ. 1. Σ. 572.

⁵ Αὐτόθι, σ. 578.

ὁ ἰατρός νὰ γνωρίζῃ ὅσα παρὰ τοῦ ἀσθενοῦς ἤθελε πληροφορηθῆ ἀκόσα δὲ προκαταμαθεῖν χρὴ τὸν ἰητρὸν, μὴ λέγοντος τοῦ κάμνοντος, τούτων τὰ πολλὰ παρεῖται.¹ Τοιαῦτα ὁ Ἱπποκράτης περὶ εὐρέσεως τῆς Ἱατρικῆς καὶ τῆς σημασίας αὐτῆς ἐπρέσβευε.

Ἄν. Χρηστίδης Ἱατρός.

ΝΕΩΤΑΤΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΜΥΚΗΝΑΙΣ

(ΠΑΝΑΡΧΑΙΑ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ)

Αἱ ἀρχαῖαι Μυκῆναι πολλὰς καὶ περιέργους ἐπιφυλάσσουσι κατὰ καιροὺς ἐκπλήξεις εἰς τὸν φιλόρχαιον καὶ ἐπιστήμονα κόσμον.

Τέσσαρες καὶ εἴκοσι παρέδραμον ἤδη αἰῶνες ἀφ' ὅτου ἡ εὐκλεῆς καὶ πολυφημὸς πόλις ἐτάφη οἰκτρῶς ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς, καὶ ἐν τούτοις ζῆ ἀκόμη καὶ θὰ ζῆ εἰς αἰῶνας αἰῶνων ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἐπιστήμης. Ἡ γοητευτικὴ μυθολογία, ἡ ἱστορία ἐν μέρει καὶ ἡ Μοῦσα τῶν μεγίστων τῆς ἀνθρωπότητος ποιητῶν τὴν ἀπηθανάτησαν καὶ περιέβαλον αὐτὴν διὰ γοήτρου ἀμαράντου, ὅπερ ζωπυροῦσιν ἐκάστοτε τὰ ποιητικώτατα αὐτῆς ἐρείπια. Ἀπὸ τῆς ἐρήμου αὐτῆς χώρας ἀναφαίνονται πολλάκις μεγάλου λόγου ἄξια εὐρήματα, ζωηρὸν κινοῦντα τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἐγκλείοντα τὸ θέλημα καὶ τὴν ποίησιν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων.

Ἀφ' ἧς ἰδίως ἐποχῆς ὁ διαβόητος Ἑλγίνος, ὁ ἀπαίσιος σιλητῆς τοῦ Παρθενῶνος, ἀνέσκαψε τὸν τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος ἢ θησαυρὸν τοῦ Ἀτρέως, ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐπιστήμη ἀνέπτυξε ζωηρότερον ἐνδιαφέρον εἰς τὴν ἔρευναν τῶν Μυκηναίων.

Οἱ ἀρχαιολόγοι σοφοὶ τε καὶ ἄσοφοι ἐπὶ ἔτη μακρὰ εἰργάσθησαν καὶ ἰσχυρῶς διεφάνησαν ἰδίως περὶ τοῦ πασιγνώστου ἤδη, πρώτου δὲ ἀνακαλυφθέντος θολωτοῦ οἰκοδομήματος, διαμφισβητοῦντες ἂν τοῦτο ἦτο ὁ τάφος τοῦ Ἀγαμέμνονος ἢ τοῦ Ἀτρέως ἢ τὰ ὑπόγεια οἰκοδομήματα τοῦ Ἀτρέως, ἔνθα ἦσαν οἱ θησαυροὶ αὐτοῦ, γενικώτερον δὲ, ἂν τὸ μνημεῖον αὐτὸ ἦτο τάφος ἢ θησαυρός.

Δυστυχῶς μνημεῖα γραπτῶν λόγων δὲν εὐρέθησαν, ὁ δὲ περιηγητῆς Παυσανίας, ὅστις εἶνε ἡ κυριώτερα πηγὴ τῆς ἀρχαιολογίας, ἀσαφῶς καὶ συνεπτυγμένως περιέγραψε τὰ τῶν Μυκηναίων. Ὁ φιλαλήθης Καππαδόκης οὐδεμιὰς διὰ τοῦτο εἶνε ἄξιος μομφῆς, διότι οὔτε εἶδεν οὔτε ἔμα-

¹ Περὶ Διαιτηγῆς Ὁξ. Τ. 2. Σ. 224.

θε πλείονα καὶ εὐκρινέστερα ὅσων ἔγραψεν. Ὅτε περιηγήθη τὰς Μυκῆνας αὐταὶ ἦσαν ἀπὸ ἑξ. περίπου αἰῶνων ἐρείπια¹, ὡς ἐκ τούτου, ἐκτὸς τῆς πύλης τῶν λεόντων καὶ τῆς Περσεΐας κρήνης, οὐδὲν ἄλλο εἶδεν, εἰμὴ τὰ πολυθρύλητα ὑπόγεια οἰκοδομήματα (ἄθλον μάλιστα τίνα καὶ πόσα ἐξ αὐτῶν) καὶ τινὰς τάφους. Περὶ πάντων τούτων ὅμως δὲν ἔσχεν ἀσφαλεῖς γνώσεις καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψεν ὅσα ἤκουσε λεγόμενα ἢ πιστευόμενα ὑπὸ τῶν περιοίκων κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ τότε καιροῦ.

Ἡ ἔλλειψις ἱστορικῶν πηγῶν δὲν εἶνε μικρὰ δυσχέρεια διὰ τὸν ἀρχαιολόγον, πλανώμενον εἰς τὰ σκότη εἴκοσι καὶ τεσσάρων αἰῶνων. Τούτου δ' ἕνεκα οὐδὲν ἄλλο εὐλόγως ὑπελείφθη ἢ τὸ ἀπὸ τῶν ἀνασκαφῶν φῶς πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἐπὶ τῆς ἀρχαιολογίας τῶν Μυκηναίων ἐργασίας τῆς ἐπιστήμης.

Ἄλλὰ καὶ ἡ τελευταία αὕτη προσδοκία δὲν ἦτον, ὅσον ὑπετίθη κατ' ἀρχάς, ἀσφαλῆς καὶ παρήγορος, διότι ἡ χώρα τῶν Μυκηναίων δὲν ἔμεινε ἀσύλητος εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ νέους χρόνους, ὡς αἱ νεώτερα ἐρευνὰ ἀπέδειξαν.

Οἱ ραφιδοὶ, οἱ ποιηταὶ καὶ αἱ παραδόσεις τῶν μύθων παρίστων τὰς Μυκῆνας ὡς πολυχρῆστους καὶ ἐγκλειούσας θησαυροὺς ἀμυθήτους, ἐξ ὧν διεφημιζόντο οἱ τοῦ Ἀτρέως καὶ τῶν παιδῶν αὐτοῦ, καὶ ἐξοίστρουν τὴν φαντασίαν τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶνε ἀπίθανον, ὅτι αἱ Μυκῆναι καὶ πρὸ τῆς καταστροφῆς των, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἐξέπεσαν τῆς πάλαι ἀκμῆς ὑπόστησαν τὰς λαφυραγωγικὰς ὁμάδας ἰσχυροτέρων ἐπιδρομῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 468 π.Χ., ὅτε οἱ Ἀργεῖοι μετὰ τῶν Τεγεατῶν καὶ Κλεωναίων κατέστρεψαν αὐτὰς καὶ ἐξεπάτρισαν τοὺς Μυκηναίους, ἡ δῆσις τῆς χώρας ὑπῆρξε φοβερά. Οἱ πολέμιοι αὐτοὶ βεβαίως ἐλαφυραγωγῆσαν πρῶτον καὶ εἶτα κατέστρεψαν τὴν πόλιν. Καὶ μετὰ τὴν πανωλεθρίαν δὲ ἐκείνην κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους οἱ περιοικοὶ ἢ ἐπιδρομεῖς θὰ ἐπέδραμον εἰς τὰ κλεινὰ ἐρείπια καὶ θὰ διήρπαζον πᾶν τὸ προστυχόν. Ἐκ τοῦ ὅτι μάλιστα εἴθιστο νὰ ἐγκλειώσιν εἰς τοὺς ἀρχαίους τάφους τιμαλφῆ κτερίσματα καὶ πλοῦτον πολὺν, δὲν θὰ ἔλειπον καὶ οἱ τυμβωρύχοι, κατὰ καιροὺς συλοῦντες τοὺς Μυκηναίους τάφους, ὅσον ἠδύναγτο. Ἄλλως ἄνευ τῶν ἄνω ὑποθέσεων, δὲν ἐξηγεῖται πῶς

¹ Γραφικώτερον τὰς ἐξεκόνισεν ὁ τὸν αὐτὸν αἰῶνα ἀκμάσας Λουκιανός. Ὁ Χάρων παρακαλεῖ τὸν Ἑρμῆν νὰ τῷ ἐπιδείξῃ τὰς Μυκῆνας καὶ Κλεωνάς, ὡς πόλεις ἐπιστήμους· ὁ δὲ Ἑρμῆς τῷ ἀποκρίνεται: «... Μυκῆνας δὲ καὶ Κλεωνάς αἰσχύνονται δεῖξαι σοί... πλὴν ἄλλὰ πάλαι μὲν ἦσαν εὐδαίμονες, νῦν δὲ τεθῆναι καὶ αὐταὶ ἀποθνήσκουσι γὰρ, ὡς πορθμεῦ, καὶ πόλεις, ὡς περ ἄνθρωποι.»

(Λουκιαν. Χάρων ἢ Ἐπισκοποῦντες, 23).

ἐξηφανίσθη ὀλόκληρος περίφημος καὶ πλουσιωτάτη πόλις ἀπὸ τοῦ προσωποῦ τῆς γῆς μεθ' ὅλου σχεδὸν τοῦ μυθικοῦ πλοῦτου τῆς, μέχρι καὶ τῶν οἰκιακῶν σκευῶν καὶ λοιπῶν πραγμάτων, ἐν ᾧ δὲν ἐτάφη ζωσα, ὡς ἡ Πομπηία, καὶ πῶς ἐν πολλοῖς σημείοις τῶν νεωτέρων ἀνασκαφῶν καὶ ἐν τάφοις ἐτι καταφαίνονται τελεία γυμνώσεις καὶ τὰ ἔχνη ἀρχαίων συλήσεων.

Ταῦτα πάντα ὑπῆρξαν ἀναμφιβόλως δυστύχημα μέγα διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ κατέστησαν τὸ ἔργον αὐτῆς μάλλον ἐπίπονον καὶ ἐν πολλοῖς δυσχερέστατον.

Μόλα ταῦτα, μεθ' ὅλας τὰς ρηθείσας ἐλλείψεις καὶ καταστροφὰς καὶ δρώσεις, διετήρησεν ἀκόμη σθένος καὶ ἐλπίδας ἐκ τῶν περαιτέρω ἀνασκαφῶν. Πιθανὸν ἡ γῆ ἐκείνη νὰ κρύπτῃ ζηλοτύπως εἰς τοὺς κόλπους διασωθέντα λείψανα τιμαλφῆ καὶ χρησιμώτατα εἰς διαφώτισιν τῆς Μυκηναϊκῆς ἀρχαιολογίας. Τοῦτο ἀπέδειξαν ἐν τῇ ἀκροπόλει τῷ 1876 ἀνακαλυφθέντες καὶ διαβοηθέντες πολύχρυσοι τάφοι, οἵτινες εὐρέθησαν ὄντως ἀσύλητοι, βεβαίως διότι ἦσαν κεχωσμένοι εἰς βάθος ἐννέα μέτρων ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ ἔμειναν πάντοτε ἄγνωστοι.

Ἀνασκαφαὶ ἐν τοῖς ἐρείπιοις τῶν Μυκηνηῶν εἶχον ἐνεργηθῆ, νομιζῶ, ἄλλοτε. Αἱ ἐργασίαι ὅμως ἐκεῖναι δὲν ἦσαν συστηματικαὶ ἀλλὰ δοκιμαστικαὶ, περιορισθεῖσαι εἰς ἀνόρυξιν φρεάτων τινῶν καὶ προχειροῦς ἐρεῖνας.

Ἐκτάκτως εὐτυχεῖς ὑπῆρξαν αἱ τοῦ 1876 ἐνεργηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Σχλημαν καὶ τοῦ ἀειμνήστου ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων Π. Σταματάκη.

Ἐκτοτε ἡ ἀρχαιολογικὴ ἐταιρεία, ἀναπτρωθεισῶν τῶν ἐλπίδων τῆς, ἤσθληθη σοβαρώτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὰς Μυκήνας καὶ ἀπὸ τοῦ 1886 ἐνήργησεν ἐπιμελεστάτας ἀνασκαφὰς. Αἱ ἐσχάτως ὅμως ἐπαναληφθεῖσαι τοιαῦται ἐργασίαι τῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ φιλαρχαίου εὐπαιδευτοῦ καὶ δραστηρίου ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Χρ. Τσουντας ὑπῆρξαν, κατὰ τὸν παρελθόντα ἰδίως μῆνα Νοέμβριον, λίαν εὐτυχεῖς καὶ πολλοῦ λόγου ἄξια.

Ὁ κ. Τσουντας εἰργάσθη μετ' ἀξιεπαίνου ζήλου καὶ ὑπομονῆς ὑπῆρξε δὲ τοσοῦτον εὐτυχῆς εἰς τὰς τελευταίας ἐργασίας του, ὥστε ν' ἀνακαλύψῃ πλεῖστα ὅσα ἄλλα ὑπόγαια οἰκοδομήματα, ὅμοια τὸ σχῆμα πρὸς τὸν λεγόμενον τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὅστις προδήλως εἶνε ὁ μεγαλοπρεπέστατος πάντων.

Πρὸ μηνὸς σχεδόν, ὅτε εἰργάζετο ἐτι ἐν Μυκήναις, ἐπεσκέφθη αὐτὰς καὶ περιειργάσθη τὰς νέας ἀνακαλύψεις, αἵτινες κινουσι ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ θεατοῦ, ὁ κ. Τσουντας λίαν φιλοφρόνως μ' ἐξενάγησεν εἰς τ' ἀνακαλυφθέντα μνημεῖα καὶ παρέσχεν μοι πλεῖστας πολυτίμους πληροφορίας περὶ τῶν εὐρημάτων του.

Ἐκεῖνο πρὸ πάντων, ὅπερ ἐβεβαιώθη ἤδη καὶ κατέστη ἀναντίρρητον καὶ κατάδηλον ἐκ τῶν τελευταίων μάλιστα ἀνασκαφῶν, εἶνε, ὅτι ὅλα τὰ ἐν Μυκήναις ἀνακαλυφθέντα μέχρι τοῦδε ὑπόγαια οἰκοδομήματα, παλαιὰ καὶ νέα, ἦσαν πανάρχαιοι τάφοι, μὴ δ' αὐτοῦ τοῦ λεγομένου θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως ἐξαιρουμένου, ὃν ἐν τούτοις εὐγλώττως εἶχεν ὑποστηρίξει ὡς τάφον ὁ Σταματάκης ἀπὸ τοῦ 1878 γράφας « περὶ τοῦ παρὰ τὸ Ἡραῖον καθαρισθέντος τάφου ».

Μετὰ τὴν γενικὴν ταύτην καὶ κυριωτέραν παρατήρησιν προβαίνω εἰς τὰ καθ' ἕκαστα.

Θολωτοὶ τάφοι ὑπάρχουσι σήμερον ἐν Μυκήναις ὀκτώ, ὧν οἱ δύο ἀνεκαλύφθησαν μετὰ τὸ ἔτος 1886, ὅτε ἤρξαντο αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας. Τοῦ τελευταίου μάλιστα ἡ ὑπαρξίς ἐβεβαιώθη κατὰ τὰς ἀρχὰς Νοεμβρίου. Ἐκ τῶν τάφων τούτων ἐκαθαρίσθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Τσουντας τέσσαρες καὶ πέμπτος τις ἐν μέρει, εἰς δὲ ἐκ τῶν ὀκτῶ μένει ἐτι κεχωσμένος, ὁ προσφάτως μόλις ἀνακαλυφθείς. Ἀπεδείχθη δὲ, ὅτι πάντες εἶχον συληθῆ ἐν τῇ ἀρχαιοτάτη.

Πρέπει νὰ γίνῃ εἰδικωτέρα μνεῖα ἐνὸς τῶν τάφων τούτων, ὅστις κεῖται πρὸς βορρᾶν τῆς πύλης τῶν Λεόντων καὶ ὀλίγον ἀπωτέρω αὐτῆς. Εἶνε κυκλοτερῆς, μέγας καὶ τεχνικώτατα ὀικοδομημένος, ὠραῖαν ἔχων καὶ μεγαλοπρεπῆ τὴν εἴσοδον καὶ δεύτερος κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος μετὰ τὸν τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος, οὗ ἔχει τὸ σχῆμα καὶ τὸν ρυθμὸν καθ' ὅλα· δυστυχῶς ὅμως δὲν διεσώθη, ὡς ἐκεῖνος, ἀκέραιος, διότι ἔχει καταρρεύσει τὸ ἄνω ἡμισυ τοῦ κώνου του.

Οἱ ὀκτῶ αὐτοὶ τάφοι εἶνε μεγαλοπρεπῆ καὶ σεβάσμια μνημεῖα τῆς παναρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς, πολλῶ δὲ μεγαλοπρεπέστεροι. πάντων τῶν πολλῶν ἄλλων, οἵτινες νεωστὶ ἀνεκαλύφθησαν. Εἶνε ἀξιοσημείωτον, ὅτι ὁ Παυσανίας ὀκτῶ ἀναφέρει τάφους ἐν Μυκήναις, τὸν τοῦ Ἀτρέως, τῆς Κασσάνδρας, Ἀγαμέμνονος, Τηλεδάμου καὶ Πέλοπος (υἱῶν τῆς Κασσάνδρας), Ἡλέκτρας, Κλυταμνήστρας καὶ Αἰγίσθου. Ἄν δὲ οἱ ὀκτῶ θολωτοὶ τάφοι εἶνε οἱ τάφοι τῶν διασῆμων αὐτῶν προσώπων, ἢ ἀπλῆ σύμπτωσης εἶνε ὁ ἀριθμὸς, ἅς ἐξακριβώσωσιν οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀρχαιολόγοι.

Ἐκ τῶν ἄλλων δὲ τάφων τῶν πολλῶν οὐδεὶς ἦτο γνωστὸς πρὸ τοῦ 1887. Καὶ ἀνεφέροντο μὲν τινες ἐξ αὐτῶν, ὧν ἡ ὀροφή εἶχε καταπέσει πρὸ ἐτῶν, ὡς σπήλαια, ἀλλ' οὐδεὶς εἶχεν ὑποπτευθῆ, ὅτι ἦσαν τάφοι. Ἀπὸ τοῦ 1887 ὅμως μέχρι τοῦδε ἀνεκαλύφθησαν τοιοῦτοι πλεόν τῶν ἐξήκοστα (πολλοὶ ἐσχάτως) καὶ θεωρεῖται βέβαιον, ὅτι καὶ ἄλλοι πολλοὶ δύνανται ν' ἀνακαλυφθῶσι διὰ συντόνων ἀνασκαφῶν.

Οἱ τάφοι οὗτοι εἶνε λελαξευμένοι ἐν τοῖς βράχοις τῶν πρὸς Μ. Δ. καὶ Β. τῆς ἀκροπόλεως κλιτύων. Εἶνε δὲ ὅμοιοι κατὰ τὸ σχέδιον πρὸς τοὺς ἄνω ὀκτῶ θολωτοὺς τάφους, ἔχοντες ὅμοιαν εἴσοδον καὶ θύραν καὶ κείμενοι ὑπὸ τὴν γῆν.

Ἡ εἴσοδος ἢ δρόμος, ὁ εἰς αὐτοὺς ἄγων, ἔχει μῆκος μέχρις 25 μέτρων περίπου καὶ εἶνε στενός. Αἱ δὲ θύραι εὐρίσκονται πάντοτε πεφραγμένοι διὰ ξηροτοίχου, ἀναπληροῦντος τὰ θυρόφυλλα.

Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον δωμάτια τετράγωνα, ἔχοντα ἐμβαδὸν 20-30 ἢ καὶ 35 μέτρων τετρ. παρά τινα δ' ἔξ αὐτῶν καίται καὶ δεύτερον, συγκοινωνοῦν μετὰ τοῦ πρώτου διὰ θυροειδούς ἀνοίγματος.

Ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως, εἰς ἣν εὐρέθησαν οἱ τάφοι οὗτοι, ἐξάγεται, ὅτι οἱ νεκροὶ ἀπετίθεντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους χωρὶς νὰ καλύπτονται κἂν διὰ χώματος. Ἐπειδὴ ὅμως εὐρέθησάν τινες λάκκοι τετράπλευροι καὶ οἷοι οἱ σημερινοί, ἐσκεπασμένοι διὰ πλακῶν, εἰκάζεται, ὅτε οὗτοι θὰ ἐνέκλειον ἐγκριτον τῆς οἰκογενείας ἢ πατριᾶς πρόσωπον.

Λαρνάκων καὶ σαρκοφάγων χρῆσις δὲν ἐγένετο. Ἐκ πολλῶν δὲ παρατηρήσεων κατέστη πιθανόν, ὅτι οἱ νεκροὶ δὲν ἐνεταφιάζοντο ἐκτάδην ἀλλ' οἷον καθήμενοι, ἔχοντες τὸ ἄνω σῶμα ἡμίορθον, τὰ δὲ κάτω σκέλη συνεσταλμένα πρὸς τὸν κορμόν.

Πολλὰ καὶ ποικίλα εἶνε τὰ ἐν τοῖς τάφοις αὐτοῖς ἀνευρεθέντα κτερίσματα, ὧν τὰ συνηθέστερα εἶνε τὰ ἑξῆς.

Περιδέραια ἐκ ψήφων διαφόρων σχημάτων καὶ ὕλης ποικίλης, ἤτοι λίθου, ἡλέκτρου, χρυσοῦ καὶ ὕαλου. Εὐρέθησαν δὲ καὶ τινα φυσικὰ θαλάσσια κογχύλια, διάτρητα συναποτελοῦντα πιθανῶς περιδέραιον. Μεταξὺ δὲ τῶν λιθίνων ψήφων πολλοῦ λόγου ἄξια εἶνε αἱ φέρουσαι γλυφάς τοιαῦται δὲ ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὰς ἐν λόγῳ ἀνασκαφὰς περὶ τὰς πεντήκοντα, αἱ πλείσται σχήματος φακῆς καὶ μεγέθους πενταλέπτου περίπου, ἅπασαι δὲ διάτρητοι, σχηματίζουσαι βεβαίως περιδέραια ἢ ψέλλια, φέρουσι δ' ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως παραστάσεις ἀνθρώπων ζώων καὶ δένδρων λίαν καλλιτεχνικάς. Ἐκτὸς τῶν ψήφων εὐρέθησαν καὶ δακτύλιοι χρυσοῖ, καὶ τινες σιδηροῖ, πρόπαι χαλκαῖ, κάτοπτρα χαλκᾶ (ὧν τινα ἔχοντα λαβὴν ἐξ ἐλέφαντος) καὶ ἀγγεῖα πήλινα, λίθινα καὶ χαλκᾶ, ἀνεκαλύφθη δὲ καὶ ἐν τοιοῦτον ἀργυροῦν, κεκοσμημένον διὰ χρυσῶν πετάλων καὶ χρυσῶν κεφαλῶν ἀνδρικών. Πλὴν τούτων εὐρέθησαν μάχαιραι καὶ ξυρὰ χαλκᾶ, πυξίδες ἐλεφάντινοι μετὰ γλυπτῶν κοσμημάτων, ἄλλα ἐλεφάντινα ἀντικείμενα, ἰδίως πλάκες μικραὶ καὶ ταινίαι πεποικιλμένοι, κτένες ἐξ ὀστού καὶ πολλὰ καὶ διάφορα χρυσαῖ καὶ ὑαλώδους μάζης ἄλλα κοσμήματα.

Οἱ Μυκηναῖοι προδήλως ἔθαπτον τοὺς νεκροὺς αὐτῶν ἐντὸς τῆς πόλεως ὡς οἱ Σπαρτιαῖται, οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ οἱ Μεγαρεῖς, εἰ μὴ βεβαίως ἢ πόλις τῶν Μυκηναίων, ἢ πολυύμνητος, ὡς πολύχρυσος καὶ εὐρυάγυια, ἢ πρωτεύουσα τοῦ ἄνακτος τῶν ἀνάκτων, περιωρίζετο ἐντὸς τοῦ στενοχώρου τείχους τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς. Οἱ τάφοι ὅμως αὐτοὶ δὲν ἀποτελοῦσιν ἐν συνεχῆς νεκροταφεῖον, ἀλλὰ πολλὰ μικρὰ κοινοτάφια, ὧν ἕκαστον περιλαμβάνει 5 — 10 περίπου τάφους. Ἀντιστοιχοῦσι δὲ πιθανῶς ταῦτα πρὸς τὰς συνοικίας ἢ τὰ γένη τῆς πόλεως· διότι φαίνεται, ὅτι τότε αἱ Μυκηναῖοι ἔκοιοντο κατὰ κώμας ἢ συνοικίας, κειμένας περὶ τῆς ἀκροπόλεως (ἐν ἣ ἠδρευεν ὁ ἀναξ μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν) καὶ διακεκριμένας ἀλλήλων. Ἐν ἑκάστη αὐτῶν κατῴκει ἐν γένος ἢ πατριᾶ, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν συγγενῶν οἰκογενειῶν καὶ ἔχουσα ἴδιον νεκροταφεῖον, διὰ τὰ μέλη δ' ἑκάστης οἰκογενείας ἴδιον τάφον.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐποχὴν, εἰς ἣν ἀνάγονται οἱ ἐν λόγῳ τάφοι, ὁ κ. Τσουντας φρονεῖ, ὅτι εἶνε πολὺ ἀρχαιότερα τῆς Ὀμηρικῆς, διότι παρατηρήθη, ὅτι ὁ σίδηρος σπανίως ἐν αὐτοῖς ἀπαντᾷ, τρίς ἢ τετράκις μόνον εὐρεθέντων σιδηρῶν ἀντικειμένων καὶ δὴ δακτυλίων. Καὶ ἐκ τοῦ ὅτι μόνον εἰς κοσμήματα μετεχειρίζοντο τὸν σίδηρον, ἀποδεικνύεται ὅτι ἀκόμη ἦτο σπάνιος καὶ πολύτιμος, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ὀμηρικῶν ἐτῶν κατεσκευάζον ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐργαλεῖα. Τὴν γνώμην ταύτην ἐνισχύει καὶ ἄλλη παρατήρησις τοῦ κ. Τσουντα. Ἐν τινι τάφῳ ἀνεκαλύφθη ἀγγεῖον ἐξ ἰδιαίτερου τινός πηλοῦ, ὅστις συνήθως καλεῖται *Αἰγυπτιακὴ πορσελάρη*, διότι ἐν Αἰγύπτῳ ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ. Τὸ ἀγγεῖον δὲ τοῦτο φέρει ἐγγράρακτον *ιερογλυφικοῖς* γράμμασι τὸ ὄνομα τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως Ἀμενόφις τοῦ τρίτου. Τοῦ αὐτοῦ βασιλέως τὸ ὄνομα ἀναγιγνώσκειται καὶ ἐπὶ Αἰγυπτιακοῦ τινος ἀντικειμένου, ἀνεκαλυφθέντος ἐν Ρόδῳ ἐν τάφῳ τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ σχήματος τῶν Μυκηναίων. Ὁ Ἀμενόφις ἐβασίλευσε πιθανώτατα κατὰ τὴν 15ην πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα. Ἡ δὲ ἀνακάλυψις τῶν τῶν ὄνομα του φερόντων αἰγυπτιακῶν ἔργων, συνδυαζομένη μετ' ἄλλων ἐνδείξεων, πείθει, κατὰ τὸν κ. Τσουνταν, ὅτι πολλοὶ τῶν ἐν λόγῳ τάφων, εἰ μὴ πάντες, εἶνε ἀρχαιότεροι τῆς δωδεκάτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, καθ' ἣν κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν παλαιῶν, ἐγένετο ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος.

Ἐπὶ πᾶσιν οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος τάφοι, οἵτινες ποικίλα καὶ μεγάλα διεγείρουσι συναισθήματα ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ θεατοῦ, καθιστῶσι δὲ μεγαλοπρεπεστέραν καὶ μελαγχολικωτέραν τὴν ὄψιν τῶν προϊστορικῶν ερείπιων, πρόκεινται ἤδη σοβαρὸν καὶ πολύτιμον μελέτημα διὰ τοὺς ἀρχαιολόγους, πολὺ δὲ φῶς μέλλουσι νὰ διαχύσωσιν εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν

τῶν Μυκηνῶν. Ἴσως μάλιστα εἰς τοὺς κόλπους αὐτῶν καὶ ἄλλων ἀνακαλυφθησομένων εὐρεθῶσι καὶ ἄλλα ἔχνη προϊστορικοῦ τινος ἀκμάσαντος πολιτισμοῦ καὶ ἀγνώστου, διότι προδήλως ἔργα πολιτισμοῦ εἶνε ἢ ἐπὶ τῶν ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου, χαλκοῦ, ἐλέφαντος, ὕαλου καὶ πηλοῦ ἀνακαλυφθέντων ἤδη κτερισμάτων ἐξαιρετος τέχνη.

Ἐξ ὅλων δὲ τούτων καθίσταται σοβαρωτέρα ἢ ἀνάγκη τῆς ἐξακολουθήσεως τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Μυκηνῶν, συντονωτέρων μάλιστα καὶ εὐρυτέρων, διότι, ἀφοῦ πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε ἐνεργηθεῖσαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον νητύχησαν, μεγάλοι ὑπάρχουσιν ἐλπίδες καὶ ἄλλων πολυτίμων ἀνακαλύψεων, μεθ' ὅλας τὰς συλήσεις, ἄς ἀπ' αἰῶνων ὑπέστησαν αἱ ἀτυχεῖς Μυκῆναι.

Δ. Κ. Βαρδουνιώτης.

Η ΕΝ ΤΟΥΡΚΙΑΙ ΑΚΙΝΗΤΟΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

Ἴνα ἢ ἔγκυρον τὸ κληροδότημα, δεόν ἵνα ἢ πλήρης καὶ ἀπόλυτος κυριότης τοῦ κληροδοτουμένου πράγματος ἀνήκη εἰς τὸν κληροδότην. Τὸ ἀντικείμενον τοῦ κληροδοτήματος δυνατὸν νὰ εἶνε κινητὸν ἢ ἀκίνητον, οἷον εἰς ἵππος, 1000 γρόσια, μία οἰκία καὶ καθεξῆς ἢ νὰ εἶνε μόνον ἢ νομῆ πράγματός τινος, οἷον ἢ χρῆσις τοῦ ἵππου ἢ τῆς οἰκίας. Ἐὰν τὸ ἀντικείμενον τοῦ κληροδοτήματος εἶνε κινητὸν, τότε ἐξεταστέον ἂν τὸ κινητὸν τοῦτο ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ θανάτου τοῦ κληροδοτοῦ ἀνήκη ἐν κυριότητι ἢ μὴ εἰς αὐτόν. Ἐὰν δὲν ἀνήκη εἰς αὐτόν, τὸ κληροδότημα εἶνε ἄκυρον, διότι δὲν δύναται τις νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τρίτον ὅ,τι κέκτηται ὁ ἴδιος. Ἄν τὸ κινητὸν πρᾶγμα ἦτο ἐνέχυρον, δεδομένον εἰς τὸν κληροδότην παρὰ τινος τῶν ὀφειλετῶν του, ἢ ἀπετέλει παρακαταθήκην ἐμπειστευμένην αὐτῷ, ἐπειδὴ ἢ κυριότης τῶν πραγμάτων τούτων δὲν ἀνήκει εἰς τὸν διαθέτην, ἀπλοῦν ὄντα κάτοχον, πᾶν κληροδότημα, ἔχον ὡς ἀντικείμενον τὴν παρακαταθήκην ταύτην ἢ τὸ ἐνέχυρον, ἔσται ἄκυρον, δι' ὃν προεῖρηται λόγον. Πρέπει λοιπὸν τὸ κληροδοτούμενον πρᾶγμα νὰ ἀνήκη κατὰ τὴν κυριότητα εἰς τὸν διαθέτην, ὁ αὐτὸς δὲ κανὼν τηρητέος καὶ περὶ τῶν ἀκινήτων. Τὰ καθαρὰς καὶ ἀπολύτου ἰδιοκτησίας ἐν Τουρκίᾳ ἀκίνητα, τὰ λεγόμενα *μούλκλια* ἢ *σίρφι* *μούλκ* δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀντικείμενον κληροδοτήματος.

Ἄλλὰ γνωστὸν ὅτι τὰ ἐν Τουρκίᾳ ἀκίνητά εἰσι διαφόρων εἰδῶν, διὸ δεόν νὰ ἐξετάσωμεν ἐν ἑκάστον ἐξ αὐτῶν κατ' ἰδίαν.

Ἄποσπασμα ἐκ τοῦ «Περὶ κληροδοσίας καὶ ἐπιτροπείας κατὰ τὸ ἐν Τουρκίᾳ ἰσχύον μουσουλμανικὸν δίκαιον» ἐκδοθησομένου πονήματος ὑπὸ τοῦ δικηγόρου Ἀχιλλέως Χρηστίδου, οὗτινος δημοσιεύομεν κατωτέρω τὴν ἀγγελίαν.

Ἡ ἐν Τουρκίᾳ ἀκίνητος ἰδιοκτησία διαιρεῖται εἰς δύο ἐν γένει εἶδη: α' εἰς ἰδιοκτησίαν πλήρη καὶ ἀπολύτου κυριότητος (*μούλκ*, *σίρφι* *μούλκ*), καὶ β' εἰς ἰδιοκτησίαν βακουφικὴν, ἣτοι καθιερωμένην εἰς ἱερὸν ἐκπαιδευτικὸν ἢ φιλανθρωπικὸν καθίδρυμα (*μουσεκαφφάτι-μουστεγαλάτι* *μεβκουφέ* καὶ *καθεξῆς*). Εἰς τὸ β' τοῦτο εἶδος πρέπει νὰ κατατάξωμεν καὶ τὰς δημοσίους γαίας τὰς ἀνηκούσας κατὰ τὴν κυριότητα εἰς τὸ δημόσιον (*βέιτ-ούλ-μάλ*, *fise*) καὶ δὴ ἐπικαρπία παρατηρεῖται ὑπὸ τινος ὅρους εἰς ἰδιώτας (ἴδε καὶ *recherches sur la constitution de la propriété territoriale dans les pays musulmans par Wornes p. 252—253*).

Εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν τῆς ἀπολύτου κυριότητος ὑπάγονται τὰ ἐξῆς κτήματα: 1ον τὰ γήπεδα, ἐστεγασμένα ἢ μὴ, τὰ εὐρισκόμενα ἐντὸς τῶν χωρίων, κωμοπόλεων καὶ πόλεων. 2ον ἡ γῆ ἢ θεωρούμενη ὡς προσάρτημα τῆς κατοικίας καὶ ἦτις, εὐρισκόμενη πέραξ τῶν πόλεων καὶ χωρίων, δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ τοὺς 800 τετραγ. πήχεις. 3ον τὰς ἀπὸ δημοσίους γαίας, καὶ γαίας πλήρους καὶ ἀπολύτου κυριότητος μεταπραπίσας δι' αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος. 4ον τὰς γαίας τῆς δεκάτης (*ἐραζιτ* *σοριγιέ*) τοιαῦται γαῖαι εἶνε ἐκεῖναι, αἵτινες διενεμήθησαν εἰς τοὺς μουσουλμάνους ἐν καιρῷ τῆς διὰ πολέμου κατακτήσεως, ἢ ἐκεῖναι, ἄς κατεῖχον οἱ οἰκειοθελῶς ἀσπασθέντες τὸν ἰσλαμισμὸν κατὰ τὴν κατάκτησιν, ἢ ἐκεῖναι, ἄς ἀπὸ χέρσους μετέτρεψαν εἰς καλλιεργησίμους οἱ μουσουλμάνοι, ὡς αἱ γαῖαι τοῦ *Χετζάζ* καὶ τῆς Βαούρας. 5ον τὰς γαίας τοῦ Χαρατσίου (*ἐραζιτ* *χαρατζιγιέ*), αἵτινες ἀποτελοῦνται ἐκ τῶν γαιῶν τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν ἐν τῷ καιρῷ τῆς κατακτήσεως εἰς τοὺς ἐντοπίους χριστιανούς ἐπὶ τῇ ὑποχρέωσει ὅπως πληρῶσιν εἰς τὸ δημόσιον μέρος τι τῆς συγκομιδῆς, οὗ ὁ κατώτερος ὅρος εἶνε 10 % καὶ ὁ ἀνώτερος 50 % ὡς τοιαύτας γαίας ἀναφέρομεν τὰς τῆς Μυτιλήνης καὶ Κύπρου (ἴδε καὶ ἄρθ. 2 τοῦ Ν. περὶ γαιῶν). 6ον τὰς ἀμπέλους, τὰ ὀπωροφόρα ἢ μὴ δένδρα, αἵτινα ἐφυτεύθησαν παρ' ἰδιώτου, ἢ τὰ ἐμβολιασθέντα παρ' αὐτοῦ, ἐπὶ δημοσίας γῆς τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἀρμοδίου ἐπὶ τῶν γαιῶν ὑπαλλήλου (Ν. περὶ γαιῶν ἄρθρ. 25, 26, 27). 7ον πᾶς πυθμὴν θαλάσσης, ποταμοῦ ἢ λίμνης, ὅστις, κεκαλυμμένος ὢν πρότερον ὑπὸ ὑδάτων, ἐπληρώθη κατόπιν ὑπὸ τινος ἰδιώτου δι' αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος. (* Ἄρθρ. 132 τοῦ περὶ γαιῶν Νόμου).

Ὁ κύριος τῶν τοῦ α' εἶδους ἰδιοκτησιῶν, ἣτοι τῶν τῆς ἀπολύτου κυριότητος, κέκτηται ταύτας ὡς κινητὸν τι πρᾶγμα, ἐπομένως δύναται οὐ μόνον νὰ μεταχειρίζηται αὐτάς (*usus*) ὡς βούλεται, ἀλλὰ καὶ νὰ διαθέτῃ (*abusus*) αὐτάς δι' οἴας δήποτε συμβάσεως κατὰ τὸ δοκοῦν

αὐτῶ, ἔνευ οὐδενὸς περιορισμοῦ, καὶ χωρὶς νὰ εἶνε ἀνάγκη παρουσίας ξένου προσώπου ἐν ταῖς περὶ τούτων νομικαῖς πράξεσιν· οὕτω δύναται διὰ μόνης τῆς ἐλευθέρας συγκαταθέσεώς του νὰ δώσῃ αὐτὰς πρὸς ἀσφάλειαν δανείου του, ἐν εἴδει ὑποθήκης, νὰ δωρήσῃ αὐτὰς εἰς ἕτερον ἐνόσφζῃ καὶ νὰ διαθέσῃ αὐτὰς διὰ τελευταίας βουλήσεως εἰς τρίτον ἐπὶ τῶ ὄρω τοῦ νὰ περιέλθῃ ἡ κυριότης ἢ ἡ χρῆσις τῶν ἀκινήτων τούτων εἰς τὸν κληροδοῦχον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κληροδότου.

Ἐξετάσωμεν ἤδη τὰ ἀκίνητα βακουφικῆς φύσεως καὶ τὰς γαίας τοῦ δημοσίου. Καὶ πρῶτον τί ἐστὶ βάκφ ἢ βακούφ. Ἡ λέξις βάκφ γραμματικῶς (τοῦ τριγράμμου βάκαφα κωλύειν, κρατεῖν) σημαίνει κώλυμα, ἀκινήσιαν· νομικῶς ἀντικείμενόν τι εἶνε βάκφ ἢ βακούφ ὅταν καθιερώθῃ, ὅταν δηλ. κατέστη ἀναπαλλοτρίωτον, τεθὲν ἐκτὸς συναλλαγῆς οὕτως, ὥστε ἡ μὲν κυριότης αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὸν Θεόν, ἡ δὲ κατοχὴ καὶ χρῆσις εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Κατὰ τὸν Ἐβού Χανιφᾶ, ποιεῖν βάκφ σημαίνει καθιστάναι ἀντικείμενον ἀναπαλλοτρίωτον, τῆς μὲν κυριότητος αὐτοῦ ἀνηκούσης εἰς τὸν καθιεροῦντα αὐτὸ καὶ τοὺς κληρονόμους του, τῆς δὲ ἐπικαρπίας αὐτοῦ χρησιμεύουσῃ πρὸς ἐλεημοσύνην (χάπσο οὐλ αἶνι ἀλὰ μούλκ οὐλ-βακῆφι οὐὰ τεσαδδούκου βιλ μενφαάτι).

Ὁ νομοδιδάσκαλος οὗτος στηρίζει τὸν ὄρισμόν τοῦτον ἐπὶ τοῦ ἐξῆς λόγου τοῦ Προφήτου: «Δὲν γίνεται ἀναπαλλοτρίωτον ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὰς κληρονομικὰς μερίδας» (λὰ χάποσον ἀνὲλ φεραῖζι).

Οἱ δύο λοιπὸν νομοδιδάσκαλοι Ἐβού Γιουσούφ καὶ Ἐβού Μουχαμμὲθ ὀρίζουσιν ὡς ἐξῆς τὸ βακούφιον: ποιεῖν βακούφιον νομικῶς σημαίνει καθιστάναι συγκεκριμένον τι πρᾶγμα ἀναπαλλοτρίωτον, οὕτως ὥστε ἡ μὲν κυριότης αὐτοῦ ἀνήκει τῶ Θεῷ, ἡ δὲ ἐπικαρπία ἐπιστρέφει τοῖς ἀνθρώποις (Ἐλβάκφου χούα χάπσουλ-αἶνι ἀλὰ μούλκ Ἀλλάχι τεάλια ἀλὰ βέτζχι γιάβιδα νέφουχου ἰλα-λ-ιβάδι) (ἴδε Δουρέρ I, 460 καὶ Μουλτέκα κεφ. βάκφ). Οἱ δύο οὗτοι νομοδιδάσκαλοι στηρίζουσι τὸν ὄρισμόν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἐξῆς χαδῆς: ὁ Ὁμάρ ἐλ Φαρούκ, ἀποτεινόμενός ποτε πρὸς τὸν Προφήτην εἶπεν: Ἀπέκτησα πολὺτιμόν τι πρᾶγμα, πῶς δύναμαι νὰ ποιήσω δι' αὐτοῦ ἐλεημοσύνην; ὁ Προφήτης ἀπήντησε: «Διὰ τῆς κυριότητος τοῦ πρᾶγματος τούτου ποίησον ἐλεημοσύνην οὕτως, ὥστε τὸ πρᾶγμα τοῦτο νὰ μὴ πωλῆται, νὰ μὴ δωρῆται, νὰ μὴ μεταβιβάζηται κληρονομικῶς, ἀλλὰ διὰ τῶν καρπῶν αὐτοῦ νὰ τρέφονται οἱ ἄνθρωποι». Ὁ δεύτερος οὗτος ὄρισμός ἐγένετο παραδεκτός παρὰ τῶν χανεφιτῶν καὶ αὐτὸν ἀσπάζεται καὶ ὁ Ὁμάρ Χελμῆ (ἐν τῶ συγγράμματί του Ἀγκιάμουλ εβκάφ, ζήτημα 1).

Τῆς βακουφικῆς λοιπὸν ἰδιοκτησίας οὔσης φύσει ἀναπαλλοτρίωτου ὡς

πρὸς τὴν κυριότητα καὶ ἐπιδεικτικῆς μόνον τοιάδε ἢ τοιάδε χρήσεως, ἐξετάσωμεν τοὺς τύπους, ὑφ' οὓς παρουσιάζεται ἡ ἰδιοκτησία αὕτη. Διακριτέον ἐν αὐτῇ δύο μεγάλας τάξεις βακουφικῶν κτημάτων: 1) βακουφικὰ ἀφιερωθέντα ὅπως γίνηται ἢ ἄμεσος καὶ ἀτομικὴ χρῆσις τῶν κτημάτων τούτων· τοιαῦτα εἶνε τὰ ἱερά τεμένη, αἱ σχολαί, τὰ πτωχοκομεῖα, τὰ νοσοκομεῖα καὶ πᾶν ἴδρυμα περιλαμβανόμενον εἰς τὴν γενικὴν ἐπωνυμίαν « ἀγαθοεργὰ ἰδρύματα (μουσεσσεάτι χαίριγιέ — ἴδε ζήτημα 16 καὶ 178 τοῦ Ὁμάρ Χελμῆ op. cit). 2) βακουφικὰ κτήματα καθιερωθέντα ὅπως τὸ ἐνοίκιον ἢ οἱ καρποὶ αὐτῶν δαπανῶνται χάριν τοῦ σκοποῦ τοῦ ἱεροῦ ἢ φιλανθρωπικοῦ ἰδρύματος· ταῦτά εἰσι τὰ βακουφικὰ προσοδοφόρα κτήματα τὰ καὶ πολυπληθέστερα (ακαράτι-μεδκουφέ). Τὰ τελευταῖα ταῦτα κτήματα ὑποδιαιροῦνται εἰς τρεῖς τάξεις: α') βακουφικὰ κτήματα ἀπλοῦ μισθώματος (ιτζαρέι βαχιδελή)· τὰ κτήματα ταῦτα εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν καὶ διατήρησιν ἐκάστου ἱεροῦ ἰδρύματος, ὅπερ διὰ τοῦ μουτεβελεῖ αὐτοῦ ἐκμισθώνει αὐτὰ εἰς τρίτους, ὅπως ἤθελε ποιήσει τοῦτο καὶ ἰδιώτης τις διὰ τὸ ἑαυτοῦ κτήμα. Τὰ κτήματα ταῦτα μόνον τῆς μισθώσεως ταύτης εἰσὶν ἐπιδεικτικά, ἐπομένως ἐπὶ τούτων ἡ κληροδοσία εἶνε ἄκυρος· β') βακουφικὰ κτήματα διπλοῦ μισθώματος (ιτζαρετεϊνλή)· τούτων ἡ ψιλὴ κυριότης μένει ἀναπαλλοτρίωτος ὡς τὸ βακούφι, ἡ δὲ χρῆσις αὐτῶν παραχωρεῖται εἰς ἰδιώτας ἰσοβίως, καὶ μετὰ τοῦ δικαίωματος ὅπως ἡ χρῆσις αὐτῶν μεταβιβασθῇ δωρεὰν καὶ εἰς τὰ τέκνα τῶν κατόχων. Τὸ ἐν ἐκ τῶν μισθωμάτων, ὅπερ καὶ τὸ σημαντικώτερον, ἔχει ὡς βᾶσιν τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τοῦ ἀκινήτου, πληρόνεται δὲ ἀμέσως ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκμισθώσεως καλούμενον διὰ τοῦτο ιτζαρέι μουατζελέ· τὸ δὲ δεύτερον ἐτησίως, λεγόμενον ιτζαρέι μουετζελέ. Τὰ τοιαῦτα κτήματα ἦσαν ἀρχικῶς ἀπλοῦ μισθώματος, μετετρέπησαν δὲ κατόπιν εἰς βακούφ κτήματα διπλοῦ μισθώματος πρὸς ἱκανοποίησιν ἐκτάκτων ἀναγκῶν τῆς διευθύνσεως τῶν κτημάτων τούτων· οἱ δὲ νομοδιδάσκαλοι διετήρησαν τὸν τύπον τῆς μισθώσεως, καὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν πώλησιν αὐτῶν, διότι ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω, τὰ βακουφικὰ κτήματά εἰσι φύσει ἀναπαλλοτρίωτα. Τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα ἐπὶ τῶν κτημάτων τούτων παραχωρηθὲν ἀρχικῶς μόνον εἰς τὰ τέκνα τῶν κατόχων, ἐπεξετάθη κατόπιν διὰ νόμου τῆς 2 Ζιλκαδὲ 1285 (1867) καὶ εἰς ἑτέρους συγγενεῖς, ἀλλ' ἡ ἐπέκτασις αὕτη περιορίζεται εἰς τινα μόνον βακούφια καὶ δὲν εἶνε ὑποχρεωτικὴ διὰ τοὺς ἰδιώτας. Ὑπὸ τοιούτους ὄρους οἱ ἰδιώται νέμονται τῶν κτημάτων τούτων, ἀλλ' ἡ ψιλὴ τοῦ βακουφίου κυριότης διατηρεῖται ἐπ' αὐτῶν, ἐκδηλουμένη ἰδίᾳ διὰ τῶν ἐξῆς: 1) πληρόνεται

έτησίως μίσθωμά τι· 2) ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ κατόχου οἱ κληρονόμοι του πληρόνουσι δικαίωμα μεταβιβάσεως (ρέσμι ἐντεκάλ) ἀπὸ 1 $\frac{1}{2}$ -5% (Δουσδούρ I. 201)· 3) μὴ ὑπαρχόντων κληρονόμων ἐκ τῶν ἑπτὰ τάξεων, ἃς ὁ νόμος ὀρίζει, ἡ μίσθωσις λύεται ἀνεπιστρεπτί, τὸ δὲ βακούφιον, γενόμενον τότε κύριος τοῦ κτήματος, ἐκμισθώνει αὐτὸ εἰς ἕτερον. 3ον βακουφικὰ κτήματα ἐκμισθούμενα κατ' ἀποκοπὴν (à forfait) καὶ καλούμενα διὰ τοῦτο μουκατααλῆ. Τοιαῦτα εἶνε τὰ εἰς βακούφια ἀνήκοντα γήπεδα ἢ ἀγροὶ ἐφ' ὧν ὑπάρχουσιν ὠκοδομημένα οἰκίαι ἢ ἐκφυτευμένα δένδρα ἢ ἀμπελώνες· αἱ ἐπ' αὐτῶν οἰκίαι ἢ τὰ δένδρα θεωροῦνται νομικῶς ὡς κινήτᾳ καὶ εἶνε ἐπομένως ἀπολύτου κυριότητος κτήματα, τῆς ιδιότητος δὲ ταύτης ἐν μέρει μετέχουσι καὶ τὰ βακουφικὰ κτήματα ἐφ' ὧν στηρίζονται· οὕτω λ. χ. τὰ γήπεδα ταῦτα μεταβιβάζονται κληρονομικῶς κατὰ τὸ φεραϊζ, ὅπως καὶ τὰ μούλκια, ἐνοεῖται ἐνώσφ ὑπάρχουσιν ἐπ' αὐτῶν αἱ οἰκοδομαὶ ἢ τὰ δένδρα, ἀλλὰ διατηροῦσιν ἀκόμη τὸν βακουφικὸν αὐτὸν χαρακτῆρα ἐκδηλούμενον ἰδίως ὡς ἐξῆς. 1ον Πληρόνεται εἰς τὸ βακούφ τὸ ἐτήσιον δι' ἀποκοπῆς μίσθωμα (μουκαταὰς 1%). 2ον δὲν δύνανται νὰ διορισθῶσιν ἢ κληροδοτηθῶσιν, ὅπως τὰ καθαρὰ μούλκια, ὅταν δὲ κληροδοτῶνται τὰ ἐπ' αὐτῶν ὠκοδομημένα κτίρια ἢ τὰ ἐκφυτευμένα δένδρα, πρέπει πρὸς τὸ κύριος τοῦ κληροδοτήματος, τὰ γήπεδα νὰ μεταβιβάζωνται ἐπισήμως ἐνώπιον τοῦ μουτεβελῆ εἰς τὸν κληροδόχον, ἄλλως τὸ κληροδοτήμα ἐν γένει εἶνε ἄκυρον (ἴδε Ὁμὲρ Σουλμῆ op. cit Ζητ. 276—278). Τοιοῦτον δι' ἀποκοπῆς μίσθωμα πληρόνεται καὶ εἰς τὰς δημοσίους γαίας, ὅταν αὐταὶ καλύπτονται ὑπὸ οἰκοδομῶν (ἴδε τὸν περὶ γαιῶν, ἀρθ. 29—34 καὶ 82). Ὅταν ἐπὶ κτημάτων βακουφικῶν διπλοῦ μισθώματος, γείνη ἀνάγκη νὰ ἀνεγερθῶσι σχολεῖα, νοσοκομεῖα καὶ καθεξῆς, τὰ κτήματα ταῦτα μετατρέπονται εἰς μουκατααλῆ, διότι διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τοιούτων ἰδρυμάτων, τῶν κτημάτων τούτων ἐξερχομένων τῆς ιδιωτικῆς χρήσεως, τὸ βακούφιον στερεῖται τῶν ἐκάστοτε ἐξ αὐτῶν πληρονομένων δικαιωμάτων, ἐπομένως πρὸς ἀντιστάθμισιν ἐπιβάλλεται ἐπὶ τῶν ἰδρυμάτων τούτων ἡ πληρωμὴ τοῦ μουκαταὰ. Διὰ τὴν μετατραπὴν ὅμως τῶν κτημάτων τούτων ὡς μουκατααλῆ ἀπαιτεῖται α'. ἡ συγκατάθεσις τοῦ μουτεβελῆ τοῦ σχετικοῦ βακουφίου, καὶ β' αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα.

Τοὺς αὐτοὺς ὅρους, ὅφ' οὓς παρουσιάζονται τὰ βακουφικὰ διπλοῦ μισθώματος κτήματα, εὐρίσκομεν καὶ ἐν τῇ παρὰ τῶν ἰδιωτῶν γινομένῃ χρήσει τῶν τοῦ δημοσίου γαιῶν (εραζιί—εμριγιέ). Τὸ δημόσιον διατηροῦν δι' ἑαυτὸ τὴν ψιλὴν τῆς γῆς κυριότητα παρακαλεῖ τὴν χρῆσιν αὐ-

τῆς εἰς ἰδιώτας ἐπὶ τῇ ἀμέσφ πληρωμῇ μισθώματός τινος καλουμένου τάπου ἢ μουατζελέ. (Ταποῦ ακτσεσῆ γερὴν οτζρέτι μουατζελεσῆ δηρ—Εβού Σουούδ)· ἰδὲ καὶ Ν. περὶ γαιῶν ἀριθ. 3), συγχρόνως δὲ εἰσπράττουσιν ἐτησίως 10% ἐπὶ τῆς συγκομιδῆς, καὶ ἄλλα μεταβιβάσεως καὶ παραχωρήσεως δικαιώματα. Ἐκ τῆς τοιαύτης λοιπὸν παραχωρήσεως τῆς χρήσεως τῶν βακουφικῶν κτημάτων καὶ τῶν τοῦ δημοσίου γαιῶν, οἱ ἰδιῶται δὲν δύνανται νὰ ἀρυσθῶσι δικαιώματα ἀπολύτου κυριότητος, ἀλλὰ διατελοῦσιν ἀπλοῖ αὐτῶν νομῆς, ἐπομένως ἐπὶ τῶν τοιούτων κτημάτων πᾶν κληροδοτήμα εἶνε κατ' ἀνάγκην ἄκυρον. Ἀφ' ἑτέρου ἡ κατοχὴ τῶν τοῦ δημοσίου γαιῶν στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐπισήμου παραχωρήσεως τῆς γινομένης τῇ μεσολαθῆσει τοῦ ἀρμοδίου ὑπαλλήλου, τὸ δὲ δημόσιον ἢ τὸ βακούφι δὲν γινώσκουσιν ἄλλον κάτοχον εἰμὴ τὸν ἐπισήμως γνωστὸν. Μόνον δὲ ἡ ἐπίσημος ἐνώπιον τοῦ ἀρμοδίου ὑπαλλήλου μεταβίβασις τῶν κτημάτων τούτων ἐπετρέπη, διότι μόνον οὕτω ἐξασφαλιζονται μετὰ τῆς δεούσης τάξεως τὰ συμφέροντα τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ βακουφίου· ἐπομένως πᾶσα ἄλλη μεταβίβασις τῶν κτημάτων τούτων διὰ κληροδοτήματος ἢ ἄλλως καὶ ἐνώπιον τοῦ ἱεροδικαστοῦ (καδῆ) γινομένη εἶνε ἄκυρος. Ἐνεκα τῶν προεκτεθέντων λόγων καὶ εἰς δύο Βεζυρικὰς ἐγκυκλίους τῆς 7 Σαφέρ 1278 καὶ 22 Ἰανουαρ. 1890 ρητῶς ἐξηρήθησαν τὰ προρρηθέντα βακουφικὰ κτήματα καὶ αἱ τοῦ δημοσίου γαῖαι ἐκ τῶν κτημάτων, ἅτινα δύναται πᾶς χριστιανὸς ὀρθόδοξος νὰ κληροδοτήσῃ διὰ διαθήκης.

Ἐπὶ τῶν βακουφικῶν γαιῶν τῶν καλουμένων ταχισατ ἐφαρμόζονται ἐν σχέσει πρὸς τὸ κληροδοτήμα, ὅσα προείπομεν περὶ τῶν τοῦ δημοσίου γαιῶν, διότι αἱ βακουφικαὶ αὐταὶ γαῖαι εἶνε γαῖαι τοῦ δημοσίου, ὧν τὰ εἰσοδήματα μόνον ἀφιερώθησαν εἰς τὸ ἱερὸν ἢ φιλανθρωπικὸν καθίδρυμα.

Ἵπολείπεται νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινα περὶ γεδικίων.

Ἡ λέξις γεδικίον, ἐν τσαγατάι γεδοῦκ λεξιλογικῶς σημαίνει ρωγμὴν, ὀπήν, τὸ ἐλλεῖπον καὶ μὴ ὀμαλόν, ὡς οἱ ὀδόντες ἐργαλείου τινός (ὡς ἐπίθετον γεδῆκ σημαίνει, περὶ ἀνθρώπου προκειμένου, τὸν ἔχοντὰ ἐλλιπεῖς τοὺς ὀδόντας, οὕτω λέγεται γεδῆκ πασαῖ)· νομικῶς δὲ σημαίνει τὸ δικαίωμα τοῦ στηρίζειν διαρκῶς ἐπὶ τῆς ιδιοκτησίας τρίτου, οἰκοδομὴν τινα μετ' ἐργαλείων πρὸς ἀποκλειστικὴν ἐξάσκησιν ἐπαγγέλματος τινος ἢ τοῦ κατοικεῖν ἐπὶ τῆς ιδιοκτησίας τρίτου ὠρισμένον τινα χωρὸν καλούμενον κοινῶς χεβά. Ἄλλοτε εἰς μόνους τοὺς κατόχους γεδικίων ἐπετρέπετο ἐν Τουρκίᾳ ἡ ἐξάσκησις ἐπαγγέλματος τινος καὶ ἡ εἰσαγωγὴ αὐτῶν εἰς τινα συντεχνίαν.

Ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ βλέπομεν, ὅτι τὸ γεδίκιον, ἀποτελοῦν ἀκίνητον μᾶλλον ἢ κινήτην ἰδιοκτησίαν, ἐγκαθίσταται ἐπὶ τοῦ κτήματος τρίτου, ὅπερ οὕτω περιορίζεται ἐν τῇ χρήσει του καὶ οἰονεὶ νεκροῦται· οὕτω γίνεσθαι ὅταν ὑπάρχοντος ἐπίτινος γηπέδου γεδικίου τινός, οὐδεμία ἄλλη οἰκοδομὴ δύναται νὰ ἀνεγερθῇ ἐπὶ τοῦ γηπέδου τούτου. Ἐπομένως νομικῶς τὸ γεδίκιον παρουσιάζει ἀνωμαλίαν τινὰ καὶ περιορισμὸν καὶ τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας, ἐφ' ἧς εὐρίσκεται.

Πρὸς σχηματισμὸν τοῦ γεδικίου ἀπαιτοῦνται τὰ ἐξῆς: συγκατάθεσις τοῦ ἰδιοκτῆτου γῆς ἀπολύτου κυριότητος, ὅπως ἐπ' αὐτῆς ἰδρυθῇ τὸ γεδίκιον· β' συγκατάθεσις τοῦ μέλλοντος δικαιοῦχου τοῦ γεδικίου ὅπως πληρώσῃ εἰς τὸν ἰδιοκτῆτην τῆς γῆς τῇ ἀμοιβαίᾳ συμφωνίᾳ ὠρισμένον τι ποσὸν ἐφ' ἀπαξ (μουατζελέ) καὶ πληρόνῃ προσέτι ἐτησίως ποσὸν τι μικρὸν ὡς μίσθωμα (ιτζαρέ) τῆς οὕτω κατεχομένης ὑπὸ τοῦ γεδικίου γῆς. Τούτου γενομένου ἐξεδίδετο ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ καλαμίου φερμάνιον ἢ ἐλμυχαμπέριον περὶ τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ γεδικίου. Ἐκ τούτων βλέπομεν ὅτι τὸ γεδίκιον μιμούμενον, ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν του, τὰ διπλοῦ μισθώματος καθιερωμένα κτήματα, δὲν δύναται νὰ εἶνε προγενέστερον τοῦ εἶδους τούτου τῶν κτημάτων, πράγματι δὲ ἀριθμοῦν βίον μόλις δύο ἑκατονταετηρίδων, διατελεῖ ἄγνωστον εἰς τὸ σεριάτι.

Τὰ οὕτω σχηματισθέντα γεδίκια εἶνε ἀπολύτου κυριότητος κτήματα (μούλκια), πολλὰ δὲ αὐτῶν κατόπιν ἀφιερωθέντα εἰς ἱερὰ καθιδρύματα ἐγένοντο βακούφια.

Τὰ γεδίκια διαιροῦνται εἰς δύο εἶδη, εἰς γεδίκια νιζαμλῆ καὶ γεδίκια νιζαμοῖζ ἢ χεβαί· τὰ νιζαμλῆ εἶνε ἐκεῖνα, ὧν ἡ θέσις καὶ ὁ ἀριθμὸς εἶνε ὠρισμένα καὶ ἄτινα δὲν δύναται νὰ μετατεθῶσι, παρέχουσι δὲ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τοῦ ἐξασκεῖν ἐπάγγελμά τι· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐξάσκησις πάσης βιομηχανίας ἢ ἐμπορίου εἶνε ἐν Τουρκίᾳ ἐλευθέρᾳ ἀπὸ τινων ἐτῶν, τὰ γεδίκια ἀπώλεσαν τὴν ὡς πρὸς τοῦτο σπουδαιότητα αὐτῶν. Τὰ χεβαί γεδίκια, ἄτινά εἰσι καὶ βακουφικά, μὴ ἔχοντα ὠρισμένην ἀμεταβλήτως θέσιν, καὶ μὴ ὄντα ὠρισμένα τὸν ἀριθμὸν δύναται νὰ μετατεθῶσι τῇ ἐλευθέρᾳ συγκαταθέσει τῶν ἰδιοκτητῶν. Τοιαῦτα εἶνε τὰ γεδίκια τῶν δωματίων ἐν χανίοις.

Ὁ σχηματισμὸς νέων γεδικίων ἀπηγορεύθη διὰ νόμου τοῦ 1247 (1831) ἐκτός τινων, ὡς τοῦ τῶν ἀρτοποιῶν καὶ καπνοπωλῶν, φραντζελάδων καὶ μυλωνάδων ἐκ τῶν τελευταίων κοσάρων, ἐὰν ἐσχηματίσθησαν καὶ τινὰ κατόπιν τοῦ 1247 μέχρι τοῦ 1277 εἶνε ἔγκυρα, τὰ τέσσαρα δὲ ταῦτα μετὰ τῶν γεδικίων σερβετχανέ εἶνε γεδίκια ἀπολύτου κυριότη-

τητος, ἤτοι μούλκια, πάντα δὲ τὰ ἄλλα εἰσι βακουφικά. Τὰ δὲ χεβαί γεδίκια τὰ μένοντα ἀδέσποτα ἀπεφασίσθη νὰ μὴ πωλῶνται εἰς τρίτους ὑπὸ τοῦ δημοσίου, ἀλλὰ οὕτω νὰ ἐξαφανίζωνται.

Πρότερον αἱ ἐπὶ τῶν ἀπολύτου κυριότητος γεδικίων (γεδικιάτι μεμλουκέ) πωλήσεις καὶ λοιπαὶ πράξεις ἐνηργούντο ἐνώπιον παντὸς ἱεροδικείου, ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο ἐπήνεγκεν οὐκ ὀλίγην σύγχυσιν, διὰ τοῦ Ν. τῆς 8 Ζελχετζέ 1277 (1860) αἱ πωλήσεις, δωρεαὶ καὶ κληροδοσίαι παντὸς ἀπολύτου κυριότητος γεδικίου ἀνετέθησαν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ τῆς Κων/πόλεως ἱεροδικεῖον, ἐξήρθησαν δὲ τῆς ἀρμοδιότητος ταύτης μόνον τὰ γεδίκια τῶν καπνοπωλῶν· αἱ ἐπὶ τῶν τελευταίων τούτων πράξεις γίνονται ἀρμοδίως ἐνώπιον τοῦ ἱεροδικείου, εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ὁποίου ἀνάγεται τὸ σχετικὸν γεδίκιον τῶν καπνοπωλῶν, τοῦ Ἐγιοῦπ τοῦ Γαλατᾶ καὶ τῆς Χρυσουπόλεως.

Τὰ ἀπολύτου κυριότητος ταῦτα γεδίκια δύναται νὰ ἐνεχυριασθῶσι πρὸς ἀσφάλειαν χρέους, ἢ περὶ ἐνεχυρίασεως δὲ πράξις δύναται νὰ γείνη ἐνώπιον τοῦ ἱεροδικείου τοῦ ἐκδίδοντος τὸν περὶ δανείου τίτλον. Ἐν γένει ὅμως πᾶσα δι' αὐτῶν πράξις ἢ μεταβίβασις ἵνα ἢ ἔγκυρος, δεόν ἵνα γίνηται ἐπισήμως ἐν τῷ ἱεροδικεῖῳ ἐνώπιον καὶ τοῦ κεχαγιά τῆς συντεχνίας ἢ τῇ πιστοποιήσει αὐτοῦ (ἴδε Δουσδούρ Τ. Ι. σελ. 258 καὶ Étude sur la propriété faucièrre en Turquie par Belin, N° 356—379).

Ἐπομένως ἂν γεδίκιον τι τοιοῦτον ἤθελε κληροδοτηθῇ μὴ ἐκπληρουμένων τῶν ἄνωθι ὄρων, ἢ τοιαύτη κληροδοσία εἶνε ἄκυρος.

Ἀχιλλεὺς Χρηστίδης.

ΠΑΝΤΟΤΕΙΝΟΝ

ΚΑΛΑΝΤΑΡΙΟΝ, ΒΡΟΝΤΟΛΟΓΙΟΝ ΚΑΙ ΣΕΙΣΜΟΛΟΓΙΟΝ.

Ἀνασκαλίζων διάφορα ἔγγραφα τοῦ πρὸ πεντηκονταετίας ἀποβιώσαντος πάππου μου Παναγίου Ἰ. Καλαϊδζάκη, ἀνεῦρον χειρόγραφον περιέχον τὴν ἀκόλουθον ὕλην:

1.—Καλλαντάριον παντοτεινόν, σὺν θεῶ, περιέχον τοὺς εἰκοσιοκτὼ κύκλους τοῦ ἡλίου, μετὰ τῶν ἑπτὰ πλανητῶν καὶ τοῦ βροντολογίου, σεληνοδρομίου τε καὶ σεισμολογίου, καὶ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος, τὸ τί φανερῶνουσιν ἐκάστῳ ἐνιαυτῷ, ἀντιγραφθὲν ἐκ τοῦ τυπω-

μένου, μεταγλωττισθέντος ἐκ τῆς οὐγγαρικῆς, ἤτοι σλαβουρικῆς καὶ ἰλλυρικῆς διαλέκτου παρά τινος ἀνωνύμου, εἰς χρῆσιν τοῦ φιλιαναγνώστου.

- 2.—Περὶ ἀγαθῶν ζῳδίων καὶ πονηρῶν.
- 3.—Περὶ τοῦ ζῳδίου καὶ τοῦ στοιχείου.
- 4.—Βροντολόγιον καὶ σεισμολόγιον ἐκ τῆς πολεμικῆς ἀστροκινήσεως Ἡρακλείου τοῦ σοφοῦ.
- 5.—Περὶ τοῦ ζῳδίου ἐὰν βροντήσῃ.
- 6.—Ἔτερον βροντολόγιον καὶ σεισμολόγιον τοῦ χρόνου ὅλου.
- 7.—Ἔτερον καλλαντολόγιον.
- 3.—Περὶ τοῦ ὄφους ἀστέρος, ἐν ποίᾳ ἡμέρᾳ τῆς σελήνης ἔχη τὴν κίνησιν.
- 9.—Περὶ πῶς εἶνε ὁ οὐρανὸς καὶ ἅπας ὁ κόσμος· εἰς πόσα μοιράζονται.
- 10.—Περὶ τῆς σελήνης ὅταν πρωτοφανῇ ὀρθῇ ἢ πλαγίᾳ τὸ τί σημαίνει.
- 11.—Περὶ ἐκλείψεως ἡλίου καὶ σελήνης.
- 12.—Περὶ βροντῆς τοῦ κάθε μηνὸς ἐν ἡ ἡμέρᾳ τύχη τὸ τί δηλοῖ.
- 13.—Αἱ ἡμέραι αἱ καλαὶ ὅπου νὰ σπέρνωνται τὰ σπαρτὰ καὶ ἄλλα.
- 14.—Πῶς εἰσέρχεται ὁ ἥλιος εἰς κάθε ζῳδίου καὶ τί μέλλει νὰ γίνεσθαι.
- 15.—Περὶ σεισμῶν ὅταν γείνη ἐν ἡμέρᾳ ἢ νυκτὶ τί δηλοῖ.
- 16.—Ὅδηγία διὰ νὰ κάμῃς ματζοῦνι.
- 17.—Ὅδηγία διὰ νὰ κάμῃς κάθαρσι τοῦ ροᾶ.

Περὶ τῆς πρωτοτυπίας καὶ ποικιλίας τοῦ περιέργου τούτου χειρογράφου εὐγλώττως λαλοῦσιν αἱ ἀνωτέρω ἀντιγραφεῖσαι ἐπικεφαλίδες τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ περιεχομένου.

Ἐν αὐτῷ δὲν τηρεῖται πάντοτε ἡ αὐτὴ σειρά ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους· ἄλλοτε λογίζεται πρῶτος μὴν ὁ Ἰανουάριος, ἄλλοτε ὁ Μάρτιος καὶ ἄλλοτε ὁ Σεπτέμβριος. Οὐχ ἦττον, ἐπιθυμῶν νὰ προσφέρω τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ «Παρνασσού» ἐν ιδιόρρυθμον πρωτοχρονιάτικον, παρατίθημι κατωτέρω ἀποσπάσματα τινα, σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν πρωτοχρονιάν, πρὸς τὸν Ἰανουάριον, ὡς πρῶτον μῆνα τοῦ παρ' ἡμῖν ἔτους, καὶ πρὸς τὸ 1893 ἐν γένει.

Ἐκ τοῦ πρώτου μέρους, ἀποτελουμένου ἐξ εἰκοσιοκτὼ κεφαλαίων, οἷον τὸ ἐπόμενον, καὶ περιλαμβάνοντος προρρήσεις, ἀπὸ τοῦ 1722 μέχρι τοῦ 1945 ἔτους, παραλαμβάνω τὸ κεφάλαιον προρρήσεων περὶ τοῦ 1893 ἔτους, ἔχον ὡς ἐξῆς :

1725 Τοῦ χρόνου ὁ κυριεῦον εἶνε 1753

1781 ἡ ἀφροδίτη μὲ τὸ ζῳδίου 1809

1837 τοῦ αἰγοκέρου, κατοικία τοῦ 1865

1893 χρόνου. Ὁ χρόνος θέλει εἶνε 1921

πολλὰ εὐκαρπὸς εἰς τὰ λάδια καὶ σιτάρια, κρασί μετὰξια καὶ εἰς τὰ ὀπωρικά. Ἡ ἀρχὴ τοῦ χειμῶνος εἶνε μὲ κινάδες, τὸ καλοκαίριον μὲ βροχὰς καὶ βροντὰς, τὸ φθινόπωρον θέλουν πλημμυρίσουν τὰ ποτάμια καὶ βρύσαις καὶ πολλὰ κακὰ θέλουν συμβῆ, καὶ ἄς παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ μὴ μᾶς στείλῃ πανοῦκλαν. Τὸν ρηθέντα χρόνον ὁ βασιλεὺς θέλει παιδεύσει τοὺς ἄρχοντας του καὶ θέλει τοὺς ἐβγάλει ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν του. Σημαίνει ἀκόμη μεγάλον πόλεμον καὶ θέλουν συμβῆ καὶ αἰφνίδιοι θάνατοι εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ βασιλεὺς θέλει κάμει πόλεμον εἰς τὸν τόπον του· καὶ στρατὰν θέλει κάμει. Ὁ λαὸς θέλει πάθει ζημίαν ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας. Καὶ θέλει ἐλθεῖ πείνα εἰς τὸν κόσμον, πανοῦκλα καὶ ἄλλαι ζημίαι, καὶ εἰς τὰ ζῳα θάνατος.

Πρὸς σχηματισμὸν ἰδέας τινὸς κατὰ πόσον ἐπαληθεύουσιν αἱ τοιαῦται προρρήσεις, παρατίθημι ὧδε τὸ κεφάλαιον τὸ ἀναγόμενον εἰς τὸ λῆγον 1892 ἔτος, διαλαμβάνον τὰ ἀκόλουθα :

1724 Τοῦ χρόνου ὁ κυριεῦον εἶνε 1752

1780 ὁ ἐρμῆς, μὲ τὸ ζῳδίου τοῦ 1802

1033 αἰγοκέρου, κατοικία τοῦ 1834

1892 χρόνου. Ὁ χρόνος σημαίνει 1920

ἀκαρπίαν, φύραν καὶ θάνατον. Ἡ ἀρχὴ τοῦ χειμῶνος θέλει εἶνε μὲ κρυάδες καὶ μὲ πάχνας. Τὸ καλοκαίρι μὲ ἀνέμους καὶ μὲ μεγάλας βροχὰς καὶ πλημμύρας ποταμῶν καὶ τὰ σιτάρια θέλουν χαθῆ. Τὸ φθινόπωρον ἀνεμῶδες μὲ βροχὰς, μὲ πάχνας. Καὶ τὰ σταφύλια θέλουν χαλασθῆ. Καὶ νὰ παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ μᾶς γλυττώσῃ ἀπὸ τὴν πανοῦκλαν καὶ ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς καὶ ἀστροπελέμια. Εἰς τὸν ἄνωθεν χρόνον, μὲ τὸ νὰ εὐρίσκηται ὁ ἥλιος εἰς τὸν ἄκρον τοῦ οὐρανοῦ οἶκον, κλίνει διὰ τοῦτο εἰς μεγάλας ἀρρώστιας, καὶ θανατικὸν εἰς τὰ ζῳα· ὅτι ὁ ἐρμῆς ὁ ἀνατολικὸς εὐρισκόμενος ἐνωμένος μὲ τὸν χρόνον, διὰ τοῦτο σημαίνει καὶ πολλὰ κακὰ καὶ ζημίας εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ λογοθέτας του. Καὶ ἡ ἀφροδίτη εὐρισκόμενη εἰς τὸν ἑβδομον οἶκον τοῦ οὐρανοῦ σημαίνει μεγάλας εὐτυχίας εἰς τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς γυναικοφιλεῖς ἀνθρώπους· πλὴν εἰς τὰς ἐγκαστρομένους θέλει φέρει θάνατον ἀκίνδυνον· καὶ εἰς τὸν κοινὸν λαὸν θάνατος, καθὼς τὸ ἀποδειχνεὶ ὁ κρότος εἰς τὸν πέμπτον οἶκον τοῦ οὐρανοῦ. Ἀκόμη σημαίνει μεγάλον πόλεμον καὶ αἰματοχυσίας· καὶ πολλοὶ φυλακωμένοι θέλουν φύγει.

Ἐκ τοῦ ἕκτου μέρους :

Ἐγὼ τὰ κάλανδρα ἔχω ἐν τῇ ἀρχῇ μου.

Μὴν Ἰανουάριος.

Ἐὰν βροντήσῃ ἀπὸ 1 ἕως 15, ὁ σίτος καὶ ὁ οἶνος λείφεται· καὶ ἐὰν ἀπὸ τὰς 15 ἕως 30, πάντων εὐφορία. Καὶ ἐὰν ἡ γῆ τρομάξῃ, αἰγῶν καὶ προβάτων ἀπώλεια. Καὶ ἐὰν ὁ ἥλιος οὐ δώσῃ τὸ φέγγος αὐτοῦ ὁ οὐρανός (δυσανάγνωστον) καὶ οἱ καρποὶ πληθύνονται. Καὶ ἐὰν ἡ σελήνη κύκλους ἔχῃ, πόλεμοι καὶ πάγοι ἔσονται καὶ κριοὶ (;) γενήσονται. Τῷ αὐτῷ μηνί, ἐὰν σεισμός γένηται ἡμέρα, ὄμβροι πολλοί, καὶ φθορὰ δὲ τοῦ ἰσμηλάτου· εἰ δὲ σεισμός γένηται νύκτα, θανατικὸν αἰφνίδιον ἐπαναστήσεται, καὶ χώραις πολλαῖς ἐρημωθήσονται, καὶ δάκρυα πολλὰ καὶ στεναγμοὶ κατὰ τόπους γενήσονται, καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ κλύδων μέγας, καὶ τῶν δένδρων εὐφορία. Τῷ αὐτῷ μηνί, ἐὰν βροντήσῃ εἰς αὔξησιν σελήνης, ἀπορίαν καὶ σύγχυσιν τοῦ κόσμου δηλοῖ, εἰ δὲ λίγωσις, πολλὰ ἀγαθὰ σημαίνει ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἐκ τοῦ ἑβδόμου μέρους :

Ἐὰν ἡμέρα παρασκευῇ γίνωνται τὰ κάλανδρα, ἐστὶ χειμῶνας βαρῦς, θέρος ξηρὸν, καρπῶν εὐφορία, τρίγος πολὺ, ὀφθαλμῶν ἐπικράτησις.

Ἐκ τοῦ δεκάτου μέρους :

Ἰανουάριος.—Ἐὰν ὀρθῇ φανῇ σελήνη, ψύχρα πολλὴ καὶ καρπῶν πλῆθος· ἐὰν δὲ πλαγία, βροχὴ πολλὴ καὶ θάνατος κατὰ τόπους.

Ἐκ τοῦ ἑνδεκάτου μέρους :

Ἰανουάριος. Ἐὰν σκοτεισθῇ ὁ ἥλιος ἢ ἡ σελήνη, σίτου καὶ κριθῆς ἀπώλεια ἔσται.

Ἐκ τοῦ δωδεκάτου μέρους :

Ἰανουάριος. Ἐὰν βροντήσῃ—1—γεννήματα πολλὰ, εὐθηνία πολλὴ ἔσται, 2—3—4—5 ὁμοίως 6—7 χιόνι καὶ φθορὰ σίτου, 8 ἕως 12 εὐθηνία σίτου, καὶ θανατικόν, 13 λύκων πλῆθος, 14 γεννημάτων ἀπώλεια, 15—16—17 κλύδων θαλάσσης ἔσται, 18—19—20 σίτος πολὺς, 21—22—23 βασιλείον ἐπὶ βασιλείον, 24—25—26 σίτου σπάνις, 27 ἕως 30 καρποὶ πολλοί.

Ὀλόκληρον τὸ δέκατον τρίτον μέρος :

Αἱ ἡμέραι αἱ καλαί, ὅπου νὰ σπέρνωνται τὰ σπαρτά, τὸ φθινόπωρον Σεπτέμβριος αἱ 5—6—8—12—14—20—24—29, Ὀκτώβριος 3—4—15—22—26—27.

Ὅσα σπαρτά κάμνουν τὸν καρπὸν μέσα εἰς τὴν γῆν κρομμύδια καὶ ἄλλα, νὰ σπαρθοῦν εἰς τὸ τέλος τῆς σελήνης.

Ὅσα δὲ κάμνουν τὸν καρπὸν ἔξω τῆς γῆς, σιτάρι, ρύζι, βρώμη, κουκκία, ροβύθια, νὰ σπαρθοῦν ὅταν εἶνε νέα σελήνη.

Εἰς τὸ τὸ τέλος τῆς σελήνης τοῦ Αὐγούστου, Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου, Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου κόπτε τὰ ξύλα τῆς οἰκοδομῆς καὶ δὲν σήπονται.

Ὅταν εἶνε νέα σελήνη κόπτε τὴν κόριζαν καὶ αὐξάνει.

Τὸν Μάιον, Αὐγούστον, Νοέμβριον, Ἰανουάριον, ἢ πρὶν ἐμπῆ σελήνη μίαν ἡμέραν ἀρχήτερα ἢ ἀφοῦ γεμίση μίαν ἡμέραν ἔμπροσθήτερα, ἄς κόπτουν ἢ μητέρες τὰ παιδιά ἀπὸ τὸ βυζί.

Ἐκ τοῦ δεκάτου τετάρτου μέρους :

Ἰανουάριος—8—εἰς τὸ ζῳδιον τοῦ ὑδροχόου. Εἰς τὴν πρώτην καὶ τρίτην ἡμέραν ἂν εἶνε ξεστεριά, ὁ χρόνος εἶνε εὐκαρπος. Ὁ γεννηθεὶς εἰς αὐτὸ τὸ ζῳδιον εἶνε συλλογιστικὸς, τοῦ πρέπει ἢ μάθησις, ἢ ὅποια τοῦ προξενεῖ πλοῦτον. Τὰ δὲ κοράσια ὅπου γεννηθοῦν εἰς τὰς —8—καταλαμβάνουν πολλὰ καὶ ἄς φυλάττονται ἀπὸ νερά· οἱ ἄνδρες αὐτῶν ἀποθνήσκουσι καὶ θέλουν χηρεῦσαι. Εἰς τὰς 14 Ἰανουαρίου ἂν τύχῃ ξεστεριά, ὁ χρόνος εἶνε καλός· ἂν δὲ τύχῃ ἄνεμος, ἀκολουθεῖ πόλεμος· εἰ δὲ καὶ εἶνε ὁ καιρὸς θολός, ἀρρωστία εἰς τὰ ζῳα· εἰ δὲ καὶ τύχῃ βροχὴ ἢ χιόνι, ἀκρίβεια θέλει εἶνε.

Καὶ ἐκ τοῦ δεκάτου πέμπτου μέρους :

Ἐὰν σεισμός γένη ἐν ἡμέρᾳ, πόλεμοι ἐμφύλιοι καὶ φόνοι, καὶ ἀκρίδες ἔσονται· ἀσθένεια καὶ καρπῶν φθορὰ· αἱ πηγαὶ πληθυνθήσονται αἱ βρύσεις οὐ ξηρανθήσονται· ὄμβροι πολλοὶ ἔσονται· τὰ ἀμπέλια καὶ τὰ δένδρα θέλουν καρπίσουν καὶ εὐθηνία εἰς πάντα. Εἰ δὲ ἐν νυκτί, ἐμφύλιοι πόλεμοι ἔσονται, καὶ στάσις δήμου, καὶ φόνοι, δάκρυα καὶ στεναγμοί. Τὰ δένδρα εὐφορήσουσι, καὶ γεννήματα πολλὰ, καὶ χειμῶν μέγας. Τὰ ὄψαρια θέλουν χαθῆ· χώραις μεγάλαις κινδυνεύουσιν¹.

Ἐν Χανίοις 1892

Γ. Ἰακ. Κκαλαϊσάκης.

¹ Τὸ λεκτικὸν ἀφῆκα ἀπαράλλακτον ὡς ἐν τῷ χειρογράφῳ, μόνον τὸ ὀρθογραφικὸν διώρθωσα κατὰ τὸ ἐνόν.

Α Γ Γ Ε Λ Ι Α

Οἱ περὶ τὸ μουσουλμανικὸν δίκαιον ἀσχολούμενοι γινώσκουσιν, ὅτι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ οὐ σμικρὰ ὑπάρχει ἔλλειψις εἰδικῶν πονημάτων περὶ τοῦ προσωπικοῦ παρὰ μουσουλμάνοις δικαίου πραγματευομένων. Ἄφ' ἐτέρου μέρη τινὰ τοῦ δικαίου τούτου, ὡς τὸ περὶ ἐπιτροπείας κεφάλαιον, καίπερ ἐφαρμοζόμενα οὐ μόνον ἐπὶ τῶν μουσουλμάνων ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν χριστιανῶν ὀθωμανῶν ὑπηκόων, ὀρθοδόξων, ἀρμενίων καὶ λοιπῶν, δὲν ἐκωδικοποιήθησαν ἐν τῷ ὑπάρχοντι ἀστικῷ ὀθωμανικῷ κώδικι, ἀλλ' εὕρηνται ἐν διαφόροις συγγράμμασι τῆς ἀραβικῆς καὶ ἐν πολυαριθμοῖς νομικαῖς ρήτραις τῆς τουρκικῆς, γινόμενα οὕτως ἀπρόσιτα εἰς τε τοὺς ἀγνοοῦντας τὰς γλώσσας ταύτας καὶ εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον ἵνα διατρέξωσιν ὀλόκληρα πολλάκις κεφάλαια, περιέχοντα ἑκατοντάδας ἀτάκτους ἐρριμμένας ρητρῶν πρὸς λύσιν ἐνὸς καὶ μόνου ζητήματος. Τὴν κατὰ τὸ ἐνὸν ἀναπλήρωσιν τῆς ἔλλειψεως ταύτης ἐπιδιώκων, ἐπεχείρησα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀραβικῶν καὶ τουρκικῶν ἐν τοῖς ἱεροδικείοις τῆς Τουρκίας ἐν χρῆσει κειμένων, τὴν σύνταξιν πονήματος, ὅπερ ἐπιγραφόμενον

ΠΕΡΙ ΚΛΗΡΟΔΟΣΙΑΣ ἘΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ ἘΝ ΤΟΥΡΚΙΑΙ ΙΣΧΥΟΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

περιλαμβάνει ὅσον οἶόν τε εὐμεθόδως πάσας τὰς περὶ κληροδοσίας, ἐπιτρόπων καὶ ἀνηλικῶν ἐν Τουρκίᾳ τοῦ τε ἱεροῦ καὶ τοῦ κωδικοποιημένου δικαίου διατάξεις.

Διὸ ἀναγγέλλων τὴν προσεχῆ ἔκδοσιν τοῦ πονήματος τούτου, εὐελπιστῶ ὅτι θέλω τύχει παρὰ τῷ φιλομούσῳ δημοσίῳ καὶ ἰδίᾳ τοῖς φίλοις τῆς Θέμιδος λειτουργοῖς πρόφρονος ἐνθαρρύνσεως καὶ ὑποστηρίξεως ἄνευ τῶν ὑποίων δυσκόλως παρ' ἡμῖν δύναται νὰ ἴδῃ τὸ φῶς ἐπιστημονικόν τι ἔργον.

Τὸ πόνημα ἀπαρτίζεται ἐκ δέκα τυπογραφικῶν φύλλων, τιμᾶται δὲ γροσίων χρυσῶν 25, διὰ τοὺς συνδρομητὰς ἐνὸς ἀργυροῦ μετζήντι καὶ διὰ τοὺς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ φράγκων χρυσῶν πέντε.

Πέραν τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1892.

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΧΡΗΣΤΙΑΔΗΣ δικηγόρος.

Ἐν τοῖς Φυτολογικοῖς ζητήματι τοῦ προηγουμένου φυλλαδίου παρειέφρησαν τὰ ἐξῆς λάθη: Σελ. 156 στ. 5 ἀντὶ οἱ στέλεχοι ἀνάγνωθι τὰ στελέχη. Σελ. 157 στ. 28 ἀντὶ τῶν Τούρκων ὑπὸ τῶν Τούρκων. Σελ. 219 στίχ. 5 ἀντὶ Γεωμετρία Γεωγραφία. Σελ. 222 στ. 5 ἀντὶ στατιστικὴ στατική. Σελ. 224 στ. 35 καθ' ἣν ἐν τῷ... καθ' ἣν ὅ ἐν τῷ. Σελ. 225 στ. 1 ἀντὶ δὲν εἶνε πραγμ. δὲν εἶνε ἡ πραγματική. Σελ. 225 στ. 9 ἀντὶ οἱ κύκλοι ὁ κύκλος. Σελ. 227 στ. 1 περιέχονται ἐν τῷ ὕδατι περιηρήγονται. Σελ. 7 ἀντὶ ἄφανές τὸ φυτὸν ἄφανές τι φυτὸν. Σελ. 228 στ. 22 ἀντὶ φυσικὴ φυτική. Σελ. 229 στ. 5 ἀντὶ καὶ τὰ ἄτομα καὶ τὰ ἔντομα. Σελ. 229 στ. 31 ἀντὶ συνοδεύεται συνδέεται.